

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 2(84), 2023

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 2(84)**

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ
«Филология ғылымдары» сериясы
№2(84), 2023 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
филол.ғ.д., проф. С.Д. Абишева

Бас ред. орынбасары:
PhD, аға оқытушы А.А. Найманбаев

Ғылыми редактор:
PhD, қауымд. проф. м. а. Д.А. Сабирова

Редакция алқасы:
филол.ғ.д., проф. А.В. Танжарикова,
филол.ғ.д., проф. Б. Әбдіғазизұлы,
пед.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі
Ф.Ш. Оразбаева,

филол.ғ.д., проф. Н.Ә. Ильясова,
филол.ғ.д., проф. М.Ш. Мусатаева,
филол.ғ.д., проф. Қ.Ө. Есенова,
филол.ғ.к., доц. А.Д. Маймакова,
PhD, аға оқытушы Н.Н. Конкабаева
филол.ғ.к., қауымд. проф. С.А. Жиренов,
филол.ғ.к., доц. М.Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты С.В. Ананьева,
филол.ғ.д., проф., Эл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Б.У. Джолдасбекова,
филол.ғ.к., доц., А. Байтұрсынов атындағы Тіл
білімі институты А.М. Фазылжанова,
PhD докторы, проф. И.З. Белобровцева
(Эстония),

филол.ғ.д., проф. Е.В. Казарцев (Ресей),
филол.ғ.д., проф. А.К. Киклевич (Польша),
филол.ғ.д., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),
проф. Нонако Сусуму (Жапония),
PhD, проф. Роллберг Петер (АҚШ),
PhD, проф. О.М. Табачникова (Ұлыбритания),
филол.ғ.д., проф. Түркмен Фикрет (Түркия),
филол.ғ.д., проф. Л.Л. Шестакова (Ресей).

Жауапты хатшы:
PhD, қауымд. проф. м. а. С.К. Серикова

Техникалық хатшы:
филол.ғ.к., аға оқытушы М.М. Хавайдарова

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2023

Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10109-Ж

Басуға 08.09.2023. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 13,5 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 3.

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

Alkaya E., Pansat Zh. Etymological basis of the word *kök* in
kazakh language 5

Алқая Е., Пансат Ж.М. Қазақ тіліндегі *көк* сөзінің
этимологиялық негізі

Алқая Е., Пансат Ж.М. Этимологическая основа слова
kök в казахском языке

Кабдулова К.Л., Тунгатова Л.Ж. Екіжақты салыстыру
принципін іске асыру ("мейірімді" сөзінің мысалында)..... 13

Кабдулова К.Л., Тунгатова Л.Ж. Реализация принципа
двусторонности сравнения (на примере слова «милостивый»)

Kabdulova K., Tungatova L. Implementation of the principal
of two-sided comparison of the word «merciful»

Түркмен Ф., Саметова Ж.Ш. Түркі халықтарының наным-
сенімдерге, түстер мен сандарға қатысты жер-су аттары..... 20

Түркмен Ф., Саметова Ж.Ш. Топонимы тюркских наро-
дов, относящиеся к верованиям, цветам и числам

Turkmen F., Sametova Zh. Toponyms of the turkic peoples
related to beliefs, colors and numbers

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY STUDIES

Абишева С.Д., Смайлова Ж.А. Современная наука об
интермедиальности как форме расширения литературного
поля..... 28

Абишева С.Д., Смайлова Ж.А. Әдебиет аясын кеңейту
формасындағы заманауи ғылым интермедиялық жайында

Abisheva S., Smailova Zh. Contemporary science of
intermediality as a form of expanding the literary field

Әбдіғазизұлы Б. Әр дәуірдің өзіне тән шындық бар 32

Абдигазизұлы Б. У каждой эпохи своя правда

Abdigaziuly B. Each epoch has its own truth

Gierczynska D., Moldagali M. “White” and “black” images
in the poetry of M.Makataev..... 37

Герчинска Д., Молдағали М.М. М.Мақатаев поэзия-
сындағы ақ пен кара түстерінің бейнесі

Герчинска Д., Молдағали М.М. Образы белого и чер-
ного цвета в поэзии М.Макаева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Филологические науки»
№2(84), 2023 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2000 года.

Главный редактор:

д.филол.н., проф. Абишева С.Д.

Зам. гл. редактора:

PhD, ст.препод. Найманбаев А.А.

Научный редактор:

PhD, и.о.ассоц.проф. Сабирова Д.А.

Члены редколлегии:

д.филол.н., проф. Танжарикова А.В.,

д.филол.н., проф. Абдигазизулы Б.,

д.пед.н., проф., член-корр. НАН РК

Ф.Ш. Оразбаева,

д.филол.н., проф. Ильясова Н.А.,

д.филол.н., проф. Мусатаева М.Ш.,

PhD, ст.препод. Конкабаева Н.Н.,

к.филол.н., ассоц. проф. Жиренов С.А.,

к.филол.н., доц., Институт языкознания

имени А. Байтурсынова

Ананьева С.В.,

д.филол.н., проф., КазНУ имени аль-Фараби

Джолдасбекова Б.У.,

к.филол.н., доц., Институт литературы и

искусства имени М.О.Ауэзова

Фазылжанова А.М.,

PhD доктор, проф. Белобровцева И.З.

(Эстония),

д.филол.н., проф. Казарцев Е.В. (Россия),

д.филол.н., проф. Киклевич А.К. (Польша),

д.филол.н., проф. Нефагина Г.Л. (Польша),

проф. Нонако Сусуму (Япония),

PhD, проф. Роллберг Петер (США),

PhD, проф. Табачникова О.М.

(Великобритания),

д.филол.н., проф. Туркмен Фикрет

(Турция),

д.филол.н., проф. Шестакова Л.Л. (Россия),

Ответственный секретарь:

PhD, и.о.ассоц.проф. Серикова С.К.

Технический секретарь:

к.филол.н., ст.препод. Хавайдарова М.М.

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2023

Зарегистрировано

в Министерстве культуры и информации РК
8 мая 2009 г. №10109-Ж

Подписано в печать 08.09.2023.

Формат 60x84 1/8. Объем 13,5 уч-изд.л.

Тираж 300 экз. Заказ 3.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»

Казахского национального педагогического университета имени Абая

Жумагулова Б.С. Лермонтовские традиции в лирике Н.Рубцова 44
Жумагулова Б.С. Н.Рубцовтың лирикасындағы Лермонтов дәстүрлері

Zhumagulova B. Lermontov's traditions in N.Rubtsov's lyrics

Ибраева Ж.Б., Орынханова Г.А. Идиостиль Агаты Кристи: неповторимая авторская индивидуальность 55

Ибраева Ж.Б., Орынханова Г.А. Агата Кристидің идиостилі: автордың қайталанбас тұлғасы

Ibrayeva Zh., Orynkhanova G. Agatha Christie 's idiostyle: unique author's personality

Тоқшылықова Г.Б., Казтаева А.Қ. Лирикалық проза және Мархабат Байғұттың “Әдебиет пәнінің періштесі” повесіндегі лиризм 61

Тоқшылықова Г.Б., Казтаева А.Қ. Лирическая проза и лиризм в повести Мархабата Байгута “Ангел предмета литературы”

Tokshylykova G., Kaztayeva A. Lyrical prose and lyricism in the story of Marhabat Baiguta “Angel literature”

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ PROBLEMS OF PEDAGOGY AND METHODOLOGY

Атембаева Г.А., Абуова Б.П. Особенности этнокультурного компонента в преподавании русского языка в вузе 66

Атембаева Г.А., Абуова Б.П. Университетте орыс тілін оқытудағы этномәдени компоненттің ерекшеліктері

Atembaeva G., Abuova B. Features of the ethno-cultural component in teaching the russian language at the university

Larionova I., Kapysheva G. Pedagogical conditions of creating podcasts as a means of developing language..... 70

Ларионова И.Ю., Капышева Г.К. Тілді қалыптастыру құралы ретінде подкасттарды құрудың педагогикалық шарттары

Ларионова И.Ю., Капышева Г.К. Педагогические условия создания подкастов как средства формирования языка

АУДАРМАТАНУ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ TRANSLATION STUDIES

Konstantinova O. Transfer of stylistic devices in translation of belles-lettres 78

Константинова О.С. Көркем әдебиет аудармасындағы стилистикалық құралдардың берілуі

Константинова О.С. Передача стилистических приемов при переводе художественной литературы

Abai Kazakh National Pedagogical University
BULLETIN

Chief Editor

Doctor of Philology, Professor **Abisheva S.**

Deputy Chief Editor

PhD, senior lecturer **Naimanbaev A.**

Scientific editor

PhD, Associate Prof. **Sabirova D.**

EDITORIAL TEAM:

Doctor of Philology, Assoc. Professor

Tanzharikova A.

Doctor of Philology, Professor

Abdigaziuly B.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

Orazbayeva F.

Doctor of Philology, Professor **Pyasova N.**

Doctor of Philology, Professor

Mussatayeva M.

Doctor of Philology, Professor **Essenova K.**

Candidate of Philology Science, Associate Professor

Maimakova A.

PhD, Senior Lecturer **Konkabayeva N.**

Candidate of Philology Science, Assoc. Professor

Zhirenov S.

Ph.D. in Philology, Associate Professor, M.O.Auezov

Institute of Literature and Art **Ananyeva S.**

Doctor of Philology, Professor, Al-Farabi KazNU

Dzholdasbekova B.

Candidate of Philology Science, Associate Professor,

A. Baitursynov Institute of Linguistics

Fazylzhanova A.

Doctor of Philology, Professor (Russia)

Bakhtikireeva U.

PhD, professor (Estonia)

Belobrovtsseva I.

Doctor of Philology, Professor (Russia)

Kazartsev E.

Doctor of Philology, Professor (Poland)

Kiklevich A.

Doctor of Philology, Professor (Poland)

Nefagina G.

Master, Professor (Japan)

Nonako Susumu

PhD, Professor (the USA) **Rollberg Peter**

PhD, Professor (the UK) **Tabachnikova O.**

Doctor of Philology, Professor (Turkey)

Turkmen F.

Doctor of Philology, Associate Professor (Russia)

Shestakova L.

Executive Secretary

PhD, Associate Prof. **Serikova S.**

Technical Secretary

Candidate of Philology Science, Senior Lecturer

Khavaidarova M.

©Abai Kazakh National Pedagogical University,
2023

Registered in the Ministry of Culture and Information
of the Republic of Kazakhstan

8 May 2009 No10109-Zh/Ж

Signed in print 08.09. 2023.
Format 60x84 1/8. Volume 13,5
teaching and publishing lists.
Number of copies 300. Order 3.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13, Abai KazNPU

Publishing House "Ulagat" of the Abai Kazakh
National Pedagogical University

Якимова М.В. Особенности ритмики ранних переводов
«Евгения Онегина» на белорусский язык..... 84

Якимова М.В. "Евгений Онегиннің" белорус тіліндегі
ерте аудармалары ырғағының ерекшеліктері

Yakimova M. Features of the rhythm of the early translations
of «Eugene Onegin» into the Belarusian language

ЖУРНАЛИСТИКА

ЖУРНАЛИСТИКА

JOURNALISM

Кадырова Г.Р., Адибаева Ш.Т. Глобальные и локальные
тренды журналистики: контент и стилеобразующие фак-
торы..... 100

Кадырова Г.Р., Адибаева Ш.Т. Журналистиканың жа-
һандық және жергілікті трендтері: мазмұн және стиль

факторлары

Kadyrova G., Adibayeva Sh. Global and local trends in
journalism: content and style-forming factors

Біздің авторлар..... 106

Наши авторы

Our authors

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

МРНТИ 16.01.21

10.51889/2959-5657.2023.84.2.001

E. Alkaya¹, Zh. M. Pansat²

¹Firat University, Turkiye, Elazig

*Faculty of Social Sciences, Doctor of Philological sciences,
Professor, ealkaya16@gmail.com*

²M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan, Shymkent

Department of Kazakh Language and Literature,

PhD Student, 94_jansaya@mail.ru

ETYMOLOGICAL BASIS OF THE WORD *kök* IN KAZAKH LANGUAGE

Abstract

The article considers the etymological basis of the word *kök* in Kazakh linguistics. The Kazakh people's way of recognizing the linguistic image of the universe through the word *kök* is analyzed. In order to achieve this goal, the history of the origin of the word *kök* was analyzed based on the ancient Turkish dictionary, M. Kashkari's "Turkish dictionary", and the etymological dictionary of the Kazakh language. The main goal of providing the etymological basis of words related to the word *kök* is to show that the basis of root words related to the word *kök* lies in the Turkic languages themselves. In the article, the analysis of the etymology of the word *kök* was based on semantic and extralinguistic principles. The result of the study of the nature of the word *kök* and the phrases derived from it is the lexicology of the Kazakh language, semasiology, phraseology, cognitive linguistics, linguistic and cultural studies, etc.

Keywords: etymology, word *kök*, language picture of the world, phrase, Turkic languages, extralinguistic principle, language history

Е. Алкая¹, Ж.М. Пансат²

¹Фырат университеті, Туркия, Елязыг

*Заманауи Түркі тілдері және әдебиеттері бөлімі, ф.ғ.д., профессор,
ealkaya16@gmail.com*

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,

Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасы, PhD студенті,

Қазақстан, Шымкент, 94_jansaya@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ *көк* СӨЗІНІҢ ЭТИМОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Мақалада қазақ тіл біліміндегі *көк* сөзінің шығу төркінін, этимологиялық негіздерін қарастырады. *Көк* сөзінің шығу төркіні жайлы айтылған еңбекте мен ғылыми ой-пікірлер талдап көрсетіледі. Қазақ халқының ғаламның тілдік бейнесін *көк* сөзі арқылы тану жолдары талданады. Ғылыми мақаланың мақсаты – *көк* сөзінің пайда болу тарихы мен тіл дамуындағы қолдану аясының кеңеюін анықтау. Осы мақсатқа жету үшін көне түркі сөздігіне, М.Қашқаридың "Түркі сөздігіне", қазақ тілінің этимологиялық сөздігіне тоқталып, солардың негізінде *көк* сөзіне шығу тарихына талдау жасалынды. *Көк* сөзінің танымдық дискурстағы (тұрақты тіркестер, бата-тілек, проза, поэзия) көрінісі нақты тілдік деректер арқылы айқындалды. *Көк* сөзіне байланысты сөздердің этимологиялық негіздерін берудегі негізгі мақсат – *көк* сөзіне қатысты түбір сөздердің негізі түркі тілдерінің өзінде жатқандығын көрсету. Мақалада *көк* сөзінің этимологиясына талдау жасалғанда семантикалық, экстралингвистикалық принциптер негізге алынды. *Көк* сөзі мен одан туындаған тіркестердің табиғатын зерттеудің нәтижесі қазақ тілі лексикологиясы, семасиология, фразеология, когнитивтік тіл білімі, лингвомәдениеттану т.б. салаларын оқытуға қажетті құнды материал болып саналады.

Түйін сөздер: этимология, *көк* сөзі, ғаламның тілдік бейнесі, сөз тіркесі, түркі тілдері, экстралингвистикалық принцип, тіл тарихы

Алкая Е.¹, * Пансат Ж.М.²

¹Университет Фират, Турция, Елязыг

Кафедра современных тюркских языков и литературы

д.ф.н., профессор, ealkaya16@gmail.com

²Южно-Казахстанский университет имени М. Ауезова, Казахстан, Шымкент

Кафедра казахского языка и литературы,

PhD студент, 94_jansaya@mail.ru

ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА СЛОВА *көк* В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В статье рассматриваются истоки, этимологические основы слова *kök* в образовании казахского языка. Анализируются пути познания казахским народом языковой картины мира через слово *kök*. Цель научной статьи – выявить расширение сферы применения слова *kök* в истории возникновения и развития языка. Для достижения этой цели мы сфокусировали наше внимание на древнетюркском словаре, "Тюркском словаре" М.Кашгари, этимологическом словаре казахского языка, на основе которого был проведен анализ истории происхождения слова *kök*. Выражение слова *kök* в когнитивном дискурсе (устойчивые выражения, благословение, проза, поэзия) было определено реальными языковыми данными. Основная цель передачи этимологических основ слов, связанных со словом *kök* показать, что основа корневых слов, относящихся к слову *kök*, лежит в самих тюркских языках. При анализе этимологии слова *kök* в статье были взяты за основу семантические, экстралингвистические принципы. Результатом изучения природы слова *kök* и образованных от него словосочетаний является ценный материал, необходимый для преподавания лексикологии казахского языка, семасиологии, фразеологии, когнитивного языкознания, лингвокультурологии и др.

Ключевые слова: этимология, слово *kök*, языковая картина мира, словосочетание, тюркские языки, экстралингвистический принцип, история языка

Introduction. Ancient words and phrases in the folk language have different secrets. Commonly used words, words that have fallen out of use, and active words that are active and frequently used can be the object of etymology research. Etymology is not only a time dependent phenomenon. To make an etymological study, we need to look at the history of language development. All the words, the composition of which has become clear, the meaning of which has become obscure, and the components of which have become known, are subjected to etymological analysis in their order.

Issues related to the history and development of words, that is, etymology, have been of interest to mankind since ancient times. One of the main goals of etymological research is to find the origin of the word. In the meaning of the word, each language has its own characteristics and its own color, national character. Due to the development of consciousness, the field of concepts also increases. This process, in turn, affects the development of word meaning. As a result of the development of the meaning of the word, the meaning either expands or narrows. Both external and internal reasons contribute to the development of the meaning of the word. By external causes, we mean the changes that occur due to the development and change of society, production, culture. Such changes add phrases and new words to our language. The expansion of the meaning of a word is the acquisition of new additional meanings on top of the already known meaning of a word without changing its personality. The lexical-semantic meaning of the word *kök*, which is used in the modern Kazakh language, has expanded, and today the word *kök* is used in various ways.

Etymological features of words were studied by scientists led by academician A.Kaidarov. In his works, etymological research is constantly improving, developing and filling up with new facts, like a living organism. If the study of the origin of words and phrases is the main task of etymology, it can be seen that sometimes ethnolinguistics also needs this. In the history of language development, it is necessary to turn to the help of etymology of ethnolinguistics to reveal the meaning of meaningful units, to determine the reasons for their creation and the scope of their use. Etymology has its own function during the ethnolinguistic analysis of language units in the lexicon of the Kazakh language. From this point of view, since the word *kök* is one of the units that express the national identity of the Kazakh people, etymology has a special place when giving an ethnolinguistic explanation to the names related to it.

Etymology is a branch of historical lexicology and general linguistics, studying the history of the origin of words, the process of formation of the vocabulary of each nation. The research object of etymology mainly

includes individual words, phrases, grammatical entities in the language. The object of etymological research is not only the words and figures that are not used individually due to the fact that their meaning has been forgotten or obscured, but also words and figures of speech with a clear general lexical-grammatical meaning that are used independently and systematically in our language. Etymological studies rely on various methods and principles depending on the purpose and object. Among them, the most frequently used ones are: historical-comparative approach, morpheme-model analysis, root epidemiology, etc.

Regardless of the type of etymological research, regardless of which language it is directed to, it is necessary to rely on three different, namely phonetic, morphological and semantic principle-criteria from a scientific point of view. These principle-criteria, which are considered to be an effective way of determining the correct and precise vocabulary, are used not in a general way, but on the basis of specific characteristics of specific languages and the laws of formation and development of those languages. In this regard, another condition for etymological research in synchronic and diachronic directions is to consider historical factors. If we look at the history of the origin of the word *kök*, we will see that its foundation is based on ancient Turkic knowledge.

Methods. As research material of the article, during the analysis of the etymology of the word *kök* in the Kazakh language, the ancient Turkic dictionary (DTS), the Turkic dictionary of M.Kashkari, the etymological dictionary of the Kazakh language, the phraseological dictionary, the explanatory dictionary, the dictionary of the Abai language, the dictionary of the Mukaghali language were used as a basis.

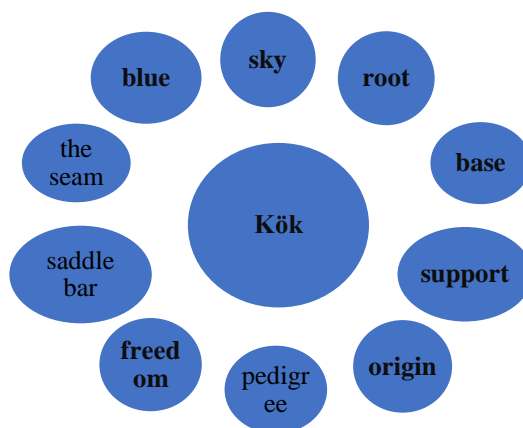
The study of the etymology of the word *kök* was based on the semantic principle that reveals the linguistic image of the universe. Lexical-semantic analysis, linguistic-cultural, ethnolinguistic analysis was performed on the determined linguistic data, and the comparative-historical method was used to verify the origin of the word and its original true meaning. We considered the laws observed in the process of historical development of the language on the basis of diachronic linguistics. In addition, it was studied through the complex use of methods of narration, grouping, differentiation, collection.

Research results. Color is a universal concept common to all mankind. The connection of color symbols with certain culturally fixed conditions allows us to consider them as an important worldview concept for creating a national image of the universe. The lexical fund of the concept of *kök* includes words, phrases, fixed phrases, blessings and wishes, curse words, titles of works of art. Before classifying the word *kök*, let's focus on its etymology.

The word *kök* belongs to the syncretic root. Academician A.Kaidar said: "As much as it is natural for the first people to call the *kök* dome *kök* based on its color, on the contrary, it is also possible to create a generic name for the type and color of *kök* by comparing all the *kök* objects on earth with the color of the sky" had expressed his opinion [1, 88]. Indeed, "did the meaning of *kök* as a phenomenon appear first, or did the critical (color) meaning appear first?" This question is still controversial. Regarding the word *kök*, N.Aitova says: "among Turkic peoples, in Kazakh, *kök* is used in the sense of strengthening *kök*. This comes to the concept of *kök* and *kök*, that is, the same as *kök*. Repeating each word twice has exaggerated and accelerated its tonal meaning" [2, 24]. We know that the *kök* color has a lot of meaning, since the Turkic people did not distinguish between the *kök* and green colors until now.

There are a lot of names of species and colors that are closely intertwined with our national language and culture and provide cognitive explanations. One of them is the word *kök*.

The word *kök* is also often found in ancient Turkish written monuments. In the old Turkish dictionary, the word *kök* has several meanings. We classify the ancient Turkic meanings of the word *kök* as follows:

1-figure. The lexical-semantic nature of the word *kök* given in the old Turkish dictionary

Kök – sky: bulıt örüp kök örtüldi a cloud rose and the sky was covered with [clouds] (MK I 139); jerni kökni jaratqan created earth and sky (QBH 2₃); köktün bir kök jaruq tüsti a kök ray fell from the sky (JIOK 6₆); uçuyma quş bolup kökkä uçajın becoming a flying bird, I will fly to the sky (Uig I 37₁₉).

Kök 1. root: jemi ot köki içkü jaymur suvı his food is the roots of herbs, his drink is rainwater (QBN 440₁₁); 2. base, support: bular erdi din häm säri³ at köki these were the basis of faith and Sharia (QBN 13₁₂).

Kök – free: idi oqsız kök türk free Turks without a ruler and without tribal divisions (KT 6₃).

Kök – saddle bar: ır sözi bir ırär köki üë at the saddle of the straps - three, at the husband's word - one (MK II 283).

Kök – the seam: jöyürqanıy öz kökün isisar oyl izya ada bolur if a mouse gnaws through a blanket along the seam, then there will be dangers for children (TT VII 36₁₀).

Kök – kök, gray: üzä kök täñri asra jayız jır kök sky above, brown earth below (KT 6₁); kök ton kök clothes (MK III 132).

Kök – iris (Suv292₁₃).

Kök – kök topulyan bird name (MK I 519) [3, 332-333].

Thus, during the analysis of the etymological basis of the word kök, several concepts, content, and a series of associations were determined. The fact that the concept of kök is a multi-meaning concept was given with specific examples. We have proved with examples that the concept of kök has been transformed into a separate conceptual field, different from the concept of color. As a result, it was determined that the word kök is a set of macro-concepts that have their own meaning, apart from type and color. These macro-concepts reflect the lifestyle and behavior of our people, and show national characteristics and taste. At the same time, these macro-concepts reveal the meaning-informational field of the concept of kök through language units. According to the purpose of our research, the cognitive nature of the concept of kök, which reveals the linguistic image of the universe, was determined, and the connotational meanings of the linguistic units revealing its essence were revealed. The symbolic image formed in the mind of the informational language units collected in the kök conceptual field was studied at the level of anthropocentric theory. Linguistic-cultural cognitive nature of kök concept was determined based on the analysis of opinions in scientific works written before us.

The word is found in all Turkic-Texas peoples as phonetic and semantic variants. If we look for the origin of the word kök, we can say that it is a common world of the distant Altai world. The main reason for this is that the word kök is also found in languages from the Altai group. Altay Tü.: көк [kök], Karaçay-Malkar Tü.: көк [kök], Karakalpak Tü.: kök, Karay Tü.: kök, Kazak Tü.: kök, Kırgız Tü.: көк [kök], Kumuk Tü.: rök [gök], Tatar Tü.: күк [kük], Özbek Tü.: қык [kök]. The origin of the word kök can be traced back to the Altai group. That is to say, the word kök is also found in the Altaic and Mongolian languages. The word kök found in the Kazakh language and the word kök found in the Altai language are used to describe natural objects and phenomena, as well as various other concepts. For example, in the Kazakh language, *kök sky*, ascended to the sky, rejoiced as if reaching the sky, *kök balausa* grass can be found in different meanings, in the Altai language *kök chechek* kök flower, *kök talayi* kök sea, etc. can be found in the concepts. The word kök in Kazakh also means *green* (green grass, green plant). For example, *kök pasture* zelennaya zhailau, kök grass, kök apple, etc. In the Altai language, the word kök means green. For example, *kök ölöñ* means green grass. In the Kazakh and Altai languages, the word kök also means gray. In addition, the word kök in the Kazakh and Altai languages also means unripe. For example, in the Kazakh language it means *kök tunek* (unripe tuber), *kök alma* (unripe apple), and *kök arpa* (unripe green barley) in Altai. If we look. The word kök is often used in the Kazakh and Altai peoples. In this regard, we can go deeper into the etymological basis of the word kök.

Altai-Turkish dictionary has the following meanings of the word kök.

Kök I. Dikiş, dikme. II. 1. Yeşilik, ot. 2. Mavi; yeşil; kök ölöñ kögörip çikti ot yeşilendi; kök teñeri 1) Mavi gök. 2) Tanrı; kök teñeri! (şaşırma bildiren ünlem) aman tanrim! [4, 1211].

In the Kazakh-Turkish dictionary, he gave the meanings of the word kök as follows. Көк (I) *zam*. Gökyüzü, gök, sema.

Көк (II) *zam*. Çadırın ağaçlarını birbirine bağlayan kayış.

Көк (kök) (III) сын. 1. Mavi. 2. зат. Yeşil, çimen. 3. Sebze meyve pazarı, sebze hali [5, 243].

From the ethnographic point of view, the word kök is a symbol of the sky in the Kazakh concept. For the Turkic peoples, the word kök means sky, god. That is why, in the linguistic consciousness of the Turkic peoples, the concepts of sky, sky, and God are inseparable and form the semantic paradigm of the traditional image of the world of ancient times.

In the linguistic understanding of the Turks, the lexical meaning of *Kök* and God is the same, and it is the most used lexeme in the said relic. In general folk knowledge, various conceptual symbols are used in connection with the concept of *kök*.

It is known from history that the word *kök* is used in the meaning of the sky from the sentence in Kultegin's poem: This is how he settled the homeless *kök* Turks who were wandering between two spaces [6, 10]. The legend of Ashina, related to the mythological concept of the progeny of the *kök* wolf, is also widespread in the country. The eastern part of the Golden Horde is called the *kök* Horde, and the secret of the *kök* color of our state flag lies deep in history.

In the modern Kazakh language, the word *kök* can be found in several meanings. Ancient Turkic written monuments and data of some modern Turkic languages testify to the existence of the word *kök* in our language from very early times. According to Radlov, we can see that the word *kök* is also used in the Televite language in the meaning of clan [7,1232].

Many researchers and scientists, starting with Mahmud Kashgari, spoke about the origin and history of the word *kök*. M. Kashkari's Turkic dictionary is a great heritage of the Turkic world, added to the world's scientific treasure. M. Kashkari's Turkish dictionary shows three different meanings of the word *kök*.

The meanings were given in Kashkari dictionary volume 3:

1) *kök*, sky. If you spit in the sky, it will fall on your face. This proverb means: "If you do bad things to others, it will come back to you";

2) color;

3) *kök*. Kent *Kök*; *kök* belts of the city, *kök* trees [8, 188].

Volume 2 shows two meanings of the word *kök*: 1) Who is your root? – What is your root? I mean, what is your surname? in the sense of (Ogyz, Кypчak); 2) root, tree root [8, 411]. In the vocabulary of the Kazakh people, *kök* is good and *kök* is bad. The basis of these phrases is M. Kashkari *What is your origin in the dictionary? What does *käküñ* mean?* we can connect with the combination. The phrases *kök* is bad and *kök* is good mean that the origin is bad and the origin is good. Many scientists have commented on the origin of the word *kök* and the expansion of its semantic meaning. A.N. Kononov noted that *kök* in modern Turkic languages is known mainly in the following meanings: 1) *kök*, light *kök*, azure, light green, gray, color of young greenery, gray; 2) sky, young grass, greenery, meadow; 3) God (Alt.) [9, 172]. E.V. Sevortyan in the "Etymological Dictionary of the Turkic Languages" identified the following meanings of *kök* (*gök*): 1) sky; 2) blue, azure, heavenly, dark *kök*; 3) green; 4) immature; 5) color of young greenery, young grass, greenery, meadow; 6) gray, gray-haired; 7) crimson, black, night; 8) God [10, 67].

The explanatory dictionary of the Kazakh language reveals 5 meanings of the word *kök*.

1) The world of the bottomless sky, air. Due to this meaning, there are the following regular expressions: *kök* sky, *kök* sky, sky shot, sky reached, *kök* dome, what was asked from the sky was found on the ground, fell from the sky, a star standing in the sky.

2) The rafters of the yurt, etc. a belt made of the skin of a camel.

3) *Kök* sky color of the object.

4) A plant that has turned *kök*.

5) Fruits and vegetables [11, 407].

In general, the word *kök*, which has deep roots, has a lot of meanings nowadays. By combination of words, light *kök*, *kök* sky, *kök* paint, *kök* thunder, *kök* eyes, *kök* gray, *kök* smoke, *kök* spotted, *kök* mare, *kök* curly beard, *kök* fog, *kök* meadow, *kök* grass, green tea, green apples, green crops, green tubers, green beans, green peas, green peas, etc. Meanings related to the word *kök* have been created. In the knowledge of the Kazakh people, the concepts of green grass, green meadow, and green tea, which come from the word *kök*, mean green.

The word *kök* means green, young grass. For example, mowing the ground (mow young grass); *kök* shygu (to turn green); *kök* tem shygyp, maldyn auz *kök* ke tidi (spring came and cattle began to graze on the pasture). *kök* alma, *kök* egin, *kök* sagal, *kök* tuynek, tolyk pisip zhetilmegen means immature. Aspan, aspan alemi (sky; firmament) there are several expressions in the modern Kazakh language related to the word *kök*, which is used in the meaning of *kök*. For example, *kök* zhuzi (firmament); *kök* kumbez (firmament); *kök* sengir (mountain top); *kök* tireu (to rise very high); *kök* ke boylau (grow high (about trees); become tall; rise higher and higher); *kök* ke boylagan kayyndar (high birches); *kök* ke boylagan munaralar (high towers); *kök* ke koteru (praise, exalt to the skies); *kök* ke koterilu (fly high); *kök* ke karau (to put yourself above others); *kök* ke kulash uru (strive for the sublime); *kök* ke samgau (soar into the sky); *kök* te kalyktau (soar in the sky (about a bird); *kök* pen talaskañ (very high); *kök* ten tükendey (as if fallen from the sky; unexpectedly); olardyn arasy zher men *kök* tey (the difference between them is like between heaven and earth). *kök* ke bagu (to ask from heaven); *kök* ten suragany zherden tabyldy (proverb. the thing asked from sky was found on the earth); *kök* karine ushyrady (let the sky smite you).

In our language, there are quite a few phraseological units made in connection with the names of species and colors. There are phraseological phrases related to the word *kök* in the vocabulary of the Kazakh language, which express several concepts. The purpose of providing the etymological basis of the word *kök*, which is the source of phraseological phrases, is to show that the basis of the root words related to the word *kök* lies in the Turkic languages themselves. For example: *kök* boots are a sign of wealth, good condition, youth is related to love: *kök* feelings – pure love, loyalty, *kök* braid – childhood, conspiracy is young, not old. And, *kök*-faced – in the sense of cunning, *kök*-faced – full, *kök* like a storm – in the sense of very strong, preferably lofty, *kök* donkey – a submissive soul, a slave to work, a person who is willing to spend, *kök* hips – in the sense of too fast, *kök* neck – in the sense of sharp, resistant, *kök* yashyk – insignificant, *kök* spine – patient, *kök* top – tyrannical, *kök* malta – talkative, *kök* forehead – a sad person, not exhausted by suffering, *kök* brain – a person who does not mind anything, these idioms are related to the negative character of a person. The word *kök* is expressed as a constant expression in the depiction of the creator, the possessor of power and natural phenomena. The sky is old – a curse, looked at the sky – prayed to God, reached the sky – first fought with the sky, rose to the sky – soared high, *kök* dome – the sky, left like the sky – is cut off from the plot, a star in the sky is used in the sense of an unattainable dream [12, 267-270].

The word *kök* is widely used in the modern Kazakh language. The word *kök* can be found in literary works, sayings of great people, and proverbs. A deer knows the *kök* color (Korkyt), To the dark Kazakh *kök*, I climb out and become the sun! (Sultanmahmut Toraygyrov), It's going crazy in the sky. We can cite examples such as Golden Star (Kasym Amanzholov). We also meet in proverbs such as "Rain falls from the sky, grass does not smell fragrant", "The distance between a person and a person is like the earth and the sky", "You cannot stand on the sky, you cannot ride on many".

We can see the use of the word *kök* in the work of the Kazakh poet Abai Kunanbaev. In the "Abai language dictionary" the meaning of the word *kök* is defined and each of them is shown with individual examples. 1) Green grass that rises to the surface. Wasn't a good summer with thick *kök* and abundant lakes coming after a heavy winter with heavy snow?; 2) air, sky. One is *kök*, one is earth throne... 3) switch. Up, full chest. Their hearts are in the sky, their eyes are in the sky, honesty, dishonesty, intelligence, science, knowledge - nothing is more valuable than cattle; 4) green grass-shaped parrot. The sky is *kök* like a *kök* sky. I know, open up [13, 270].

In the "Dictionary of the Mukaghali language" the word *kök* is used in different meanings. The following meanings of the word *kök* can be found in the language of the Mukaghali poet: 1) like the open sky (color). Do you know that red and *kök*, maroon and yellow can be found in the same place; 2) grass-like color (color), green. You will see the *kök* forest, the yearlings, the clear boiling sediments; 3) neither *kök* nor green, approaching them, bluish (color). We wished to give life to the *kök* Cow, which was fed by a herd; 4) green grass, plant. The *kök* has come out, I wish everything would go away; 5) sky, air. Green garden, calm sky and earth, don't take your worries away! [14, 464-465]

In the "Dictionary of the Kazakh Literary Language" there are several definitions of the word *kök*.

Kök. The rafters of the yurt, etc. connecting the saplings and rafters together. A tape made from unbleached straw, used for Kyz Zhibek's pages are torn by Kerege *kök* (Kyz Zhibek).

Kök. Stubborn. He himself is a *kök* boy (Kazakh language. region. dictionary).

White snow, *kök* ice. It's the bitter cold of winter. I heard the news and was happy to be alive. I ran around in such white snow and *kök* ice and worked on the collective farm (A. Nurshaiykov, Jomart).

Kök food. Grass used as fodder for livestock. Annual legume it is better to use crops for green fodder and silage (K. Borangaziev, Fodder).

Kök is in a hurry. Young, untrained, immature. The sly fox has its own urine. He didn't know that the large-bodied greyhound that he had launched was an unripe horse (M. Magauin, Aksha kar).

He milked his white milk to the sky. He was angry and said his mother's curse. If this dream does not come true, I will milk my white milk to heaven (I. Esenberlin) [15, 222-235].

The word *kök* is found in modern Kazakh language in new meanings. For example, *kök balausa* is freshly cut, not dried, silage fodder. In the "Explanatory Dictionary of the Kazakh Language" the word *kök balausa* is defined as follows: *kök balausa* is a fresh, mature grass, the *kök balausa* of corn. In the poet Zhumeken Nazhimedenov's poem "Kök balausa egyler / Kök wax plants...":

Көк балауса егілер,
Көгерер-ау тал, шынар.
Тал, шынардан төгілер
Моншақ-моншақ тамшылар

Kök wax plants,
Kök willow, sycamore.
Willow and sycamore sheds
Beads of drops [16].

Köktat (Көктат) – vegetable. In the explanatory dictionary of the Kazakh language, the word köktat is given as a noun vegetable. I went to the market and bought köktat.

Köktemir (Көктемір) – is an automaton capable of performing the functions of humans in performing complex technical operations.

Kökshandyр (Көкшандыр) – is a garden crop [17, 62-63].

Color names are a system of different names that have a national sign and feature in popular knowledge. In the modern Kazakh language, the color kök has the following meanings:

– the sky, the world of the sky – to reach the sky, to find what you wish from the sky on the ground, the sky is blind!, ascended to the sky;

– grass, moldy plant, vegetable – kök grass, kök shoot;

– young, unripe raw – kök tuber, kök braid, kök beard;

– lean, tender, fat-free, tasteless – kök frog lamb, kök belly, kök chalap;

– patient, docile, insignificant one of many – kök donkey, kök spine, kök horse walking horizontally;

– fierce, stubborn, cunning, angry – kök doli, kök face, kök wolf, kök horn, kök fang;

– to be lazy – to have a kök neck, to have a kök spinal cord, to have a kök sweat, to have a kök shoulder, to have a kök head, to have a kök brain;

– lightning – kök lightning, etc.

In order to understand the full semantic nature and meaning of the word kök, we cannot consider it only in the sense of color. The word kök also has a number of meanings, such as life, beginning, renewal, happiness, kinship, time, height, which is mixed with the concept of sky. In the linguistic culture of the Turkic peoples, the word *kök* appeared in close connection with nature. In the Kazakh people, *kök* sky, *kök* tower, wish from the sky, horizon, lawn, *kök* sky, *kök* dawn, *kök* earth, spring, *kök* support, *kök* fog, green tea, vegetable, *kök* apple, etc. Concepts are directly related to the word *kök*. It is known that the Turkic people live in harmony with nature. That is why the emergence of the word kök is a natural phenomenon when looking into the secrets of the heavenly world. The semantic aspect of the word *kök* in the knowledge of the ancient Turks is very wide. The word *kök* in the words *kök* God, *kök* sky, *kök* Turk and *kök* wolf conveys the word common sacredness and is rooted in mythical concepts that appeared in the ancient Turkic world. For the Turkic peoples, the word *kök* has a symbolic meaning of the higher world.

Discussion. Language is a cognitive symbol of the world image and existence recognized in the human mind. Through language, mankind gives names to the objects and phenomena known and known in nature. The problem of the unity and connection of national identity and national language was a great scientific and theoretical problem that attracted the attention of scientists from early times.

The origin of many species-color names in the Kazakh language is still unknown. Although some of them can be identified etymologically, revealing the secret of some of them requires extensive research.

It is known that when talking about the etymology of any language, one cannot ignore the history of that language. Since language is a social phenomenon, it is natural that it is closely connected with the society and the history of the people. Etymology, one of the main areas of linguistics, has been studied, but there are still problems to be studied.

Various views and assumptions were made by scientists regarding the issue of the origin of colors. Among the Turkic peoples, the *kök* color has also been considered a symbol of fidelity, eternity and constancy since ancient times. The Turkic coloronym kök – the physical aspect, the color of the sky and grass – was also associated with the divine substance, with the progenitor of the clan. The meanings *kök*, gray are found in the word kök in absolutely all ancient Turkic monuments. Its semantic structure has already been studied in linguistics in sufficient detail.

Kök and God are synonymous words in the meaning of heaven. As proof of this, the great Turkic scientist in the Kashkari dictionary, there are several meanings of the sky, one of which is the sky. And in this dictionary, the meaning of the nominative god is also indicated as sky. In Sh. Ualikhanov's article "Remains of shamanism in the Kyrgyz people", he says: "Heaven is the highest power in shamanism. The sky is the kök sky. In Kyrgyz, the first adjective kök means a visible material thing, and the noun god has become a synonym for the words "God" and "God" [18, 105]. In all Turkic languages, the word kök is used in the widest possible sense, and any of these meanings attracts attention with its sacred meaning.

The study of color vocabulary is rapidly developing in Kazakh language education. The meaning, symbolism, etymology, concept creation feature of colors are attracting the attention of modern language workers and are being studied from the perspective of anthropological paradigm. In this article, we have considered the etymology of the word *kök*, which has its own character in our national language and language, while expressing our point of view on existing opinions. Names of species and colors are one of the groups of words that reveal the richness and beauty of the Kazakh language – a rich treasure of our language. We believe that the vast majority of color names are common to the Turkic languages since ancient times, and that there is a certain commonality in the history of its study in linguistics.

Conclusion. Names related to the word *kök* have their own place and importance in the vocabulary of the Kazakh language. The formation and further semantic development of these words is carried out on the basis of certain laws. These patterns are revealed by a careful diachronic study of these names and their origin. In the course of the research, during the analysis of linguistic units that reveal the content of the word *kök*, it was found that there are many regular expressions with the word *kök* and they are actively used. We call the linguistic expressions created by the word *kök* in the language fund of our nation as language models that participate in creating the linguistic image of the universe. We can clearly see that behind the linguistic symbols born in close connection with the cultural traditions of the Kazakh people, there is a trace of the national worldview. The language of any nation is a part of that nation's culture. The study of linguistic units that provide information from the worldview of our people is the basis of knowing our culture. At the same time, we found out through linguistic data that the use of the word *kök* in linguistic units shows the deep knowledge of our nation from ancient times to the present day and defines the linguistic image of the universe. Through this, we learned that the word *kök* has a special role in the global worldview of the Kazakh people. In conclusion, we made sure that the word *kök* in the Kazakh language has its own development history and is a large-scale structure that informs our nation's knowledge of the universe.

References:

1. Kaidarov, A., Akhtamberdieva, Z., Umirbekov, B. (1992). *Representation of colors in language. [Tür-tüsterdiñ tildegi körinisi]*. Almaty: Mother tongue, 160 p.
2. Aitova, N. (1997). *Color-related semantic features of "black" and "kök" in the Kazakh language. History of language and nature of words. [Qazaq tilindegi «qara» jáne «kök» tüske bailanysty semantikalıq sipaty. Til tarihy jáne söz tabıǵaty]*. Almaty: Science, 216 p.
3. *Ancient Turkic dictionary. (2016). [Drevnetürkski slovar]*. Almaty: Science Publishing House, 760 p.
4. *Altai-Turkish dictionary. (1999). [Altayca – Türkçe sözlük]*. Ankara, 266 p.
5. *Kazakh-Turkish dictionary. (2003). [Kazakh Türkçesi Sözlüğü]*. Ankara, 658 p.
6. *Kultekin – Tonykok. (2022). [Kültegin – Tonykök]*. Astana, 55 p.
7. Radlov, V.V. (1893). *Experience of the dictionary of Turkic dialects. [Opyt slovaryä türkskikh narechii]*. Vol. 2 Ch. 2 St. Petersburg, 443 p.
8. Kashkari M. (1998). *Dictionary of the Turkish language. [Türk tiliñ sözdıǵı]*. Collection of works in 3 volumes. Volume III. Almaty: Khant., 600 p.
9. Kononov, A.N. (1975). *Semantics of color identification in Turkic languages // Türkologicheskii sbornik. [Semantika svetooboznocheni v türkskikh iazykah // Türkologicheskii sbornik]*. Moscow: Nauka, 179 p.
10. Sevortyan, E.V. (2001). *Comparative historical grammar of Turkic languages [Srvnitelno-istoricheskaiä gramatika türkskikh iazykov]*. Vocabulary. 2nd research. Moscow: Nauka, 822 p.
11. *Explanatory dictionary of the Kazakh language. (2008). [Qazaq tiliñ tüsindirme sözdıǵı]*. Almaty: Dyke-Press publishing house, 968 p.
12. Kenesbaev, I. (1977). *Phraseological dictionary of the Kazakh language. [Qazaq tiliñ frazeologialyq sözdıǵı]*. Almaty, 711 p.
13. *Dictionary of the Abai language. (2011). [Abai tili sözdıǵı]*. Almaty: Art, 614 p.
14. *Mukaghali language dictionary. (2019). [Müqaǵali tili sözdıǵı]*. Almaty: Nekhrem media, 1063 p.
15. *Dictionary of the Kazakh literary language. (2007). [Qazaq ädebi tiliñ sözdıǵı]*. Fifteen volumes. 8 volumes. Almaty: Arys, 744 p.
16. Nazhimedenov, Zh. (1996). *A collection of works in three volumes, 1 volume. [Üş tomdyq şyǵarmalar jinaǵy]*. Almaty: Writer, 560 p.
17. *New uses in the Kazakh vocabulary. (1990). [Qazaq leksikasyndaǵy jaña qoldanystar]*. Almaty: Science, 135 p.
18. Valikhanov, Sh. (2013). *God. [Täñiri]*. International Abay Club, 392 p.

Кабдулова К.Л.¹, Тунгатова Л.Ж.¹

*¹Профессор, ¹старший преподаватель
¹Казахский университет международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана,
Казахстан, Алматы, e-mail: lastochkanao@mail.ru*

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА ДВУСТОРОННОСТИ СРАВНЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ СЛОВА «МИЛОСТИВЫЙ»)

Аннотация

Цель данной статьи – характеристика слова «милостивый» в казахской лингвокультуре и выявление его соответствий в русском языковом сознании, исследование её языковой наполненности, а также идентификация лингвокультурной специфики данной языковой единицы.

Для представителей иной лингвокультурной общности (в данном случае русской) восприятие языковых единиц не совсем адекватно, что связано прежде всего с несовпадением лингвокультурного опыта представителей русской общности по сравнению с казахской. И в этом плане для сопоставительного лингвострановедения наибольший интерес представляют исследования казахских языковых единиц в сопоставлении с русским языком учащихся.

Слово «милостивый» относится к числу важнейших витальных ориентиров человека и поэтому закономерно получает в языке множественное лексическое и фразеологическое обозначение и объективируется ключевой лексемой «милость», иногда само же слово объективируется в поговорках, которые содержат ключевые лексемы.

Ключевые слова: принцип двусторонности сравнения, лингвокультурная общность, безэквивалентная лексика, милостивый, милосердие, ментальность.

К.Л. Кабдулова¹, Л.Ж. Тунгатова¹

*¹Профессор, ¹аға оқытушы
¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті,
Қазақстан, Алматы, e-mail: lastochkanao@mail.ru*

ЕКІЖАҚТЫ САЛЫСТЫРУ ПРИНЦИПІН ІСКЕ АСЫРУ ("МЕЙІРІМДІ" СӨЗІНІҢ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Бұл мақаланың мақсаты – қазақ лингвомәдениетіндегі «мейірімді» сөзін сипаттау және оның орыс тілдік санасындағы сәйкестігін анықтау, оның тілдік толықтығын зерттеу, сондай-ақ осы тілдік бірліктің лингвомәдени ерекшелігін анықтау.

Басқа лингвомәдени қоғамдастықтың өкілдері үшін (бұл жағдайда орыс) тілдік бірліктерді қабылдау толығымен сәйкес келмейді, бұл ең алдымен орыс қоғамдастығы өкілдерінің қазақ тілімен салыстырғанда лингвомәдени тәжірибесінің сәйкес келмеуімен байланысты. Осыған байланысты салыстырмалы лингвистикалық зерттеулер үшін оқушылардың орыс тілімен салыстыра отырып, қазақ тілдік бірліктерін зерттеу үлкен қызығушылық тудырады.

«Мейірімді» сөзі адамның өмірлік маңызды белгілерінің қатарына жатады, сондықтан табиғи түрде тілде бірнеше лексикалық және фразеологиялық белгілерді алады және «мейірімділік» негізгі лексемасымен объективті болады, кейде сөздің өзі негізгі лексемаларды қамтитын поговоркаларда объективті болады.

Кілт сөздер: екі жақты салыстыру принципі, лингвомәдени қауымдастық, баламасыз лексика, мейірімді, мейірімділік, менталитет.

Kabdulova K.¹, Tungatova L.¹

¹Professor, ¹Senior lecturer

¹Kazakh University of the International Relations
and World Languages named by Abylai Khan,

Kazakhstan, Almaty, e-mail: lastochkanao@mail.ru

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPAL OF TWO-SIDED COMPARISON OF THE WORD «MERCIFUL»

Abstract

The purpose of this article is to characterize the word «merciful» in the Kazakh linguistic culture and identify its correspondences in the Russian language consciousness, research its linguistic fullness, as well as the identification of the linguistic and cultural specifics of the given language unit.

Representatives of a different lingvo cultural community (in this case, Russian), the perception of language units is not entirely adequate which is primarily due to the discrepancy between the lingvo cultural experience of the representatives of the Russian community compared to the Kazakh one. And in this regard, to present the studies of Kazakh language units in comparison with the Russian language ones is of great interest for comparative lingvo regional studies.

The word «merciful» is one of the most important vital reference points for a man and therefore naturally receives plural lexical and phraseological meanings and objectified by the key lexeme «mercy», sometimes the word itself objectified in the paremies, which contain key lexemes.

Keywords: principal of the two- sidedness of a comparison, lingvo cultural community, nonequivalent lexics, merciful, mercy, mentality

... И вот, скажи на милость!

Бывает же так, что пристанет к тебе одно слово и не даёт покоя

К.Паустовский, Золотая роза

Кіріспе. Сөз қадірін жете түсінетін, сөз мағынасына аса мән беретін кез-келген адам, төмендегі жолдарды жан-тәнімен сезіне алады, олар әйгілі чили ақыны, Нобель сыйлығының лауреаты Пабло Неруданың «Сөздерімен» үндестігін табады: «...Кім не айтса, соны айтсын, мен үшін бәрі, бәрі әлемде – сөздер, олар ән айтады, олар көтеріліп ұшады, төмендейді... мен оларға тағзым етемін... Мен оларды жақсы көремін, мен оларға жабысамын, мен оларды қуамын, тістелеймін, жұтамын... мен Сөзді сондай жақсы көремін... күтпеген жерден... және сол сөзді, мен ашкөздікпен күтемін, толықтай естимін, және ол маған қарай құлайды... Сөздер, сүйікті...олар дәл түрлі-түсті тастар сияқты жарқырайды, күміс балықтар сияқты шоршып шығады... Олар – көбік, жіп, металл, шық тәрізді...Мен аулайтын сөздер де бар... олар өте әдемі, мен оларды бірден өлеңге салғым келеді... мен оларды ұшып бара жатқанда ұстаймын, олар ызылдаған кезде мен оларды шап беріп, ұстап аламын, мен оларды ұстап аламын да, тазалаймын, табаққа салып алдыма қоямын, меніңше, олар шыны сияқты, олар дірілдейді, олар піл сүйегінен жасалған сияқты, олар өсімдіктерге ұқсайды, олар майлы, піскен жемістер сияқты немесе балдырлар сияқты, ағаттар сияқты, қара зәйтүн сияқты, содан кейін мен оларды араластырып, шайқап ішемін, мен оларды екі бетінен сипаймын, шайнаймын, әдемілеймін, босатамын ... Мен оларды өлеңде сталактиттерше біріктіремін, ағаштың ең кішкентай жылтыр бөліктері сияқты жайып, мозаика жасаймын, кеме апатына ұшырағандағы толқынның сыйы сияқты көмір кесектерінше төгіп тастаймын... Бүкіл ой – сөзде... тек бір сөз ауысқандықтан ғана немесе екіншісі оны күтпейтін және оған бағынбайтын сөз тіркесінің ортасында король сияқты орналасқандықтан барлық ой өзгеруі мүмкін... Сөздердің көлеңкесі, мөлдірлігі, салмағы, қауырсындары, шаштары бар, сөздерге бәрі жабысқан, олар ұзақ уақыт бойы өзендерде ағып жүргендіктен, олар елден елге саяхаттады, сондықтан тарам-тарам болып тамырға айналды... олар соншалықты ежелгі және жаңа туған нәрестелердей... Олар мәңгілікке көмілген табытта және енді ашыла бастаған гүлдің тостағанында өмір сүреді... » [1].

Адамдар сөз құдыретін ертеден-ақ байқаған. Ертедегі египеттіктер фараондар дәуірінде айтып кеткендей, әлемді айтылған сөздің және айтылмаған сөздің (ойдың) көмегімен Амон-Ра құдайы жаратыпты, ал Библияда былай дейді: «әуелгіде Сөз болған...». Сөз ғасырлар мен мемлекеттерді бастан кешірді. Оның тағдыры, қозғалысы, дамуы – «өткен күндерді» қайта құруға қажетті баға жетпес материал. Әрбір этнос өзінің әлеуметтік-практикалық қызметімен қоршаған материалдық, география-

лық, тарихи әлемге тең мағынада сөздердің бай және әр түрлі, дыбыстық үйлесімін жасады. Тіл дамуының әр кезеңі сөздің кең мағынасында сана деңгейіне сәйкес келеді. Тілдің ерекшелігі ұлттың тарихи және өмірлік жолының ерекшелігімен, дәстүрімен және практикалық қызметімен анықталады.

Материалдар мен зерттеу әдістері.

Басқа лингвомәдени қауымдастықтың өкілдері үшін (бұл жағдайда орыс) тілдік бірліктерді қабылдау толығымен сәйкес келмейді, бұл ең алдымен орыс қауымдастығы өкілдерінің қазақ тілімен салыстырғанда лингвомәдени тәжірибесінің сәйкес келмеуімен байланысты. Осыған байланысты салыстырмалы лингвистикалық зерттеулер үшін оқушылардың ана тілімен салыстыра отырып, тілдік бірліктерді – елтану ақпаратын тасымалдаушыларды зерттеу үлкен қызығушылық тудырады. Бұл жағдайда сөйлеу бөліктерін орыс тіліндегі аналогтарымен зерттеу маңызды рөл атқарады. Сын есімдердің лексикалық-семантикалық тобы ерекше қызығушылық тудырады, онда элементтер жиынтығы, олардың семантикасы мен қатынасы тарихи өзгермелі, бұл лингвистикалық шындықтардың тұрақсыздығымен анықталады. Баламасыз лексикада (тек осы мәдениетке тән шындық сөздері) ең алдымен негізгі ұғымдар көрініс табады. Е.В. Урысон «тұжырымдама /концепт/ – бұл тілдің тұжырымдамалық жүйесінің бірлігі, бірақ оны сөздің мағынасында да ажыратуға болады» деп жазады [2, 104]. Ю.С. Степановтың айтуынша, «тұжырымдама /концепт/ – бұл адам санасындағы мәдениеттің шоқтығы сияқты; мәдениет адамның психикалық әлеміне енетін нәрсе. Екінші жағынан, тұжырымдама /концепт/ – бұл қарапайым, қатардағы адам, ол «мәдени құндылықтарды жасаушы» емес – өйткені өзі мәдениетке енеді, ал кейбір жағдайларда оған әсер етеді. Терминнің өзіндік мағынасындағы ұғымдардан айырмашылығы, концепт тек ойланбайды, ол толғана да алады. Олар эмоциялардың, ұнатулар мен ұнатпаулардың, кейде қатығыстардың тақырыбы бола алады» [3, 40].

Ең алдымен, тұжырымдама – бұл табиғи тілдің лексемаларында (немесе лингвомәдениеттерінде) көрінетін белгілі бір мағына, ал лингвомәдениет «лингвистикалық және экстралингвистикалық мазмұнның диалектикалық бірлігін білдіреді» [4, 44]. Сөзжасамдық құралдар әлемді игеруде адам үшін практикалық маңызы бар осындай белгілер мен қасиеттерді өзектендіру қажет болған кезде бағалануы мүмкін шындықтарды білдіру үшін тартылады, бұл осы шындықтардың жаңа, утилитарлық мәртебеге ие болуын көрсетеді. «Реалий сөздер – бұл белгілі бір халықтың, елдің тарихына, мәдениетіне, өміріне, өмір салтына тән және басқа халықтарда кездеспейтін зат, ұғым, құбылыс ...» [5, 3].

Нәтижелер және талқылау. Сапаны, мінезді білдіретін сын есімдердің ішінде «мейірімді» және «сүйкімді» сын есімдері ерекше маңызды мағынаға ие, өйткені олар тілде, көбінесе тұрақты тіркестерде көрінетін ассоциациялардың ең көп санын тудырады. Сонымен қатар, бұл лингвомәдениеттер қазіргі орыс тіліндегі сөздердің ең көп санаттарының бірі болып табылады: сөйлеу ағынында қолдану бойынша зат есім мен етістіктен кейін үшінші орында. Олардың мәндерінің өнімділігін анықтау үшін біз Ю.Н. Караулов ұсынған алты қадамдық ережені қолдандық:

«Тәжірибе көрсеткендей, сөздіктегі кез-келген екі сөзді байланыстыратын тізбек әрдайым бола бермейді, бірақ ерікті түрде таңдалған сөздер үшін ол ешқашан жалпы элементке дейін алты қадамнан аспайды» [6, 77-бет]. **Мейірімділік** (милость) – бұл күрделі, көп қырлы құбылыс, ол орыс және қазақ тілдерінде әртүрлі тәсілдер арқылы мағыналарды білдіреді, бірақ соған қарамастан, ол осы мәдениеттердің тілдік санасында ішінара сәйкес келетін белгілі бір құрылымға ие. Қазақ және орыс лингвомәдениеттерінде мейірімділіктің нақты белгілері: 1) мейірімді, қайырымды көзқарас; 2) қайырымдылық, сыйлық; 3) адамға жанашырлық пен нақты көмек көрсетудің адамдық әрекеті; 4) жанашырлық, кешірімділік.

Қазақ тіліндегі **мейірімділік** – рақым, синонимдері – қайыр, қайырым, мейірім, шапағат, шарапат. Араб тілінен аударғанда **рақым** келесідей керемет қасиеттерді білдіреді, мысалы мейірімді (қайырымды), мейірім, қайырым, аяушылық, кешірімділік. Сондай-ақ, Рахим, Рақым – мұсылман адамның аты, араб тіліндегі мағынасы «мейірімді», «қайырымды», «жүрегі жұмсақ». Рахим, Рахима есімдері ер адамға және әйел адамға қойылады. 2018 жылы құрастырылған аттардың танымалдылығы рейтингінде осы аттар 522-орынды иеленген. Рахим, Рахима деген аттар Шығыста, сондай-ақ Орта Азияда, Египетте, Үндістанда, Пәкістанда кеңінен танымал. Осы аттар өзбек, қазақ, шешен, татарлар арасында да өте жиі кездеседі. Ресейде бұл ат аса сирек қолданылады.

Қазақ тіліндегі *рақым ету* сөз тіркесінің орыс тіліндегі мағынасы «оказывать милость; щадить», *рақым етіңіз* – орыс тілінде «пожалуйста; милости просим», *рақым қылу* – «жалеть; проявлять жалость»; *рақым ойлау* – «оказывать милость»; *рақымы жоқ кісі* – «безжалостный человек». Осындағы маңызды компонент «рақымшылық» қазақ тіліндегі «қайырымдылық және көмек» мағынасында «оның рақымы шексіз емес» орыс тіліндегі «его милость не безгранична» сөз тіркесі арқылы нақтылана түседі.

Осы жерде «бол, ет, кел» көмекші етістіктерінің ролі туралы да баса айтуға болады. Берілген топтың етістіктері негізгі және көмекші болуы мүмкін. Кейбір ортақ қасиеттерімен қатар олардың өзіндік ерекшеліктері бар, әсіресе *бол* етістігі, алайда олар зат есімдермен бірге жиі қолданылу арқылы өнімділікке ие болып, күрделі етістіктерді құрайды:

Адам бол (будь человеком) ...ет...қыл.

Алаң болма (не беспокойся) ...етпе...қылма.

Дайын бол (будь готов) ...ет...қыл.

Мәз болды (ему это понравилось) ...етті...қылды.

Қарық болды ...етті...қылды.

Қорған болды (он стал защитой) ...етті...қылды.

Соңғы кездері көмекші етістіктер қатарына *істе (ic+te)* етістігін де жатқызып жүр. Әр түрлі сөздермен тіркесе отырып көмекші етістіктер бастапқы мағынасына мүлдем сәйкес келмейтін жаңа ұғымдарды құрайды: *Абай бол!* (Будь осторожен!). *Сақ бол!* (Береги себя). *Оқып бол!* (Дочитай до конца). Әрбір жаңа ұғым өзінше дербес мағынаға ие болуы маңызды. «бол» етістігі тілек білдіру үшін жиі қолданылады (тілек): *Абыройлы бол!* (Будь авторитетен). *Ақ жолтай бол!* (Да сопутствует тебе удача!). *Аққас, мұңсыз бол!* (Живи без печали до глубокой старости). *Ақ сақалды, сары тісті бол* (Долголетия вам!). *Ас дәмді болсын. Ас болсын. Дәм ганибет болсын* (Приятного аппетита!). *Балалы-шагалы бол. Көгенің қозылы болсын. Бақытты бол* (Будь счастлив!). *Бай бол. Қоржын тоқ болсын. Мал базарлы болсын. Бай болсын, төрт түлігі сай болсын* (Будь богат!). *Сау бол. Сәлемет бол. Сау-сәлемет бол. Бас аман болсын* (Будь здоров!). *Ақ жол болсын. Сапарың оң болсын. Қайырлы сапар болсын.* (Счастливого пути!). *Қоныс құтты болсын.* (Добро пожаловать!) *Босағаң берік, шаңырағың биік болсын. Қуаныш құтты болсын. Құдалықтарың мыңжылдық болсын* (пожелания молодым и сватам). *Таудай бол. Дәу жігіт бол.* (Расти большой!). *Ұлыс оң болсын, ақ мол болсын. Жасың құтты болсын* (пожелания при проведении Наурыз). *Ынтымақты бол* (Живите дружно!) және т.с.с.

Бұл етістіктер көптеген сөздермен қиылысады, олардың айналасында олар ерекше мәнге келеді және әртүрлі мағыналармен толығыады. Оларды асқан шеберлікпен, аса сақтықпен қолданудың мысалдарын қазақ жазушыларының барлық шығармаларынан табуға болады. Бұл жиілік осы сөздердің үлкен рөлін көрсетеді. Олар рухтандырылған, стандартты емес эпитеттермен жанданған және орынмен, уақытпен, табиғатпен, адаммен, тіпті түспен байланысты, көбінесе символдық дыбысқа ие болады (*ақ мол болсын*; осындағы «ақ» (белый) сөзі – бақыт пен қуаныштың, тазалықтың, мінсіздіктің символы). Етістіктер «бол, ет, қыл» өздерінің кең ауқымды валенттілігімен және ассоциативтілігімен ерекшеленеді. Әрине, «бол» сөзі ғана емес, басқа сөздер де күтпеген қолданыстарға ие болады. Халық педагогикасында адамның сезіміне, санасына, мінез-құлқына әсер етудің ауызша формалары әр түрлі. Тұлғаға әсер етудің ауызша әдістері алуан түрлі және өте көп: *уещевание, уговор, разъяснение, приказ, просьба, поручение, поверье, приучение, наставление, пожелание, совет, намек, одобрение, благодарность, осуждение, упрек, укор, зарок, запрет, благопожелание, завет, заповедь, проповедь, исповедь...*» [212, с.138].

Бұл сөздердің негізгі мақсаты – есім негізді күрделі етістіктерді қалыптастыру. Мысалдар келтірейік:

1) *Алаң бол, ет, қыл, алаң болады, етеді, қылады, алаң болғай, еткен, қылған, алаң болар, етер, қылар, алаң болатын, ететін, қылатын, алаң болғалы, еткелі, қылғалы, алаң болма, етсе, қылса; алаң болмашы, етпеші, қылмашы;*

2) *Алаң бола көрме, ете көрме, қыла көрме, алаң бола қалды, ете қалды, қыла қалды, алаң болмай қоймайды, ете қоймайды, қыла қоймайды, алаң бола алмаймын, ете алмаймын, қыла алмаймын;*

3) *Алаң болатын еді, ететін еді, қылатын еді, алаң болған екен, еткен екен, қылған екен, алаң болғысы келмейді, еткісі келмейді, қылғысы келмейді, алаң болмаса – екен, етпесе екен, қылмаса екен және басқалар.*

Осылайша, қазақ тіліндегі ауызша сөзжасамның өзіндік ерекшеліктері бар. Етістіктер төрт түрлі жолмен: 1) әртүрлі аффикстердің көмегі арқылы; 2) сипаттама түрде; 3) әртүрлі түбірлердің көмегі арқылы; 4) көмекші етістіктер арқылы жасалады. Етістіктердің семантикасын зерттеудегі объективті қиындық олардың логикалық және пәндік мазмұнының сипатында жатыр. Қазақ етістіктері атауларға жиі ауысады және керісінше. Қазақ етістіктері неміс, француз етістіктері сияқты, анағұрлым абстрактілі сипатқа ие.

Барлық көмекші етістіктердің үйлесімділік ауқымы кең, нәтижесінде олар полисемантикалық болып табылады. Етістіктің нақты лексикалық мағынасы оны түсіндіретін сөздердің лексикалық

мазмұнының құрылымына да байланысты, яғни етістіктің мағынасы синтаксистік үйлесімділікпен тығыз байланысты. 16 негізгі топқа бөлінетін орыс тіліндегі етістіктердің жіктелуінен айырмашылығы, қазіргі қазақ тілінде жай-күйді, қалыпты білдіретін етістіктер ерекше топты құрайды, олар *қалып етістіктер* деп аталады. Оларға *жатыр* (лежит), *жүр* (ходит), *тұр* (стоит), *отыр* (сидит) етістіктері жатады.

Ұлттық менталитеттің ерекшеліктері белгілі бір халықтың фразеологизмдерінен көрінеді:

1. Рақым айлады – мерейі түсті, көңілі жібіді. *Наз етіп гашиқтығым айтылған соң, Көңіл аусын көз жасыма рақым айлап, Михнатты ауыр жүктер мойныма алып, Бір жанды құрбандыққа тұрмын сайлап.* (Ә. Тәң.).

2. Рақым айтты – жаны ашыр тілек білдірді. *Өсиетті мен айттым. Әркім оқып көрсеңіз. Үмітім бар сіздерден, Дұға қылып қойсаңыз, Рақым айтып біздерге* (Д.Б.).

3. Рақым етті (қылды). Рақымы (Рақымшылығы) түсті (келді) – мейірімі түсіп, жан ашырлық етті. *Жетімдер мұндай қорлық көріп жылаған соң, жасағанның сол жетімдерге рақымы түсіп, мен тірілдім, – дейді* (КЕ). *Рақымы түсті басына, Көзден аққан жасына* (АБ). *Бұл сөзіне кемпірдің, Енді бала сенеді. Көз жасына жылаған Рақымы келеді.* (АБ). *Менің рақымшылығым түсіп, сеңдердің биліктеріңді өздеріне бердім. Енді менен бұйымдарыңды сұраңдар* (КЕ). *Сан кісі мұнайсын, Сабырмен шыдайсың, Күйемін, жанамын, Еш рақым қылмайсың* (Абай). Абайдың сөздері мазмұнды және ақпараты мол (мұнда сөздің «салмағы» туралы айтуға болады («сөз салмағы»). Бір ғасырдан астам уақыттан кейін де оның тілі таңқаларлық заманауи әрі тұрақты. Тіпті тілдің ең өзгермелі саласы – лексикада Абай сөздерді нақты номинативті мағынада қолданылады. «Милость» – *рақым сөзі* (80 рет), *настроение – көңіл* (113 рет), Абайда бірнеше рет қайталанатындар эстетикалық, адамгершілік, тілдік тәрбиенің ең бай құралы болып табылады. Әдетте, бір мағыналы сөздер көп мағыналы болады. Осы контекстегі *милосердный* сөзі қазақ тілінде, Абайға дейін негізінен адамның сезімін білдірсе, қазір жеке және қоғамдық дүниетанымның ең кең аспектісін жеткізеді. Бір түбірлік жүйенің сөздері бай ассоциативтілікке ие, эмоционалды, мазмұнды және мәтіндік байланыстың маңызды құралы ретінде әрекет етеді: кезекті қайталау қабылдауға әсер ететін алдыңғы элементтерді еске түсіреді: *Мен жаралы жолбарысың, Жұрттың атқан оғы өтіп, Сен есірке, сорлы жасың, Шын сөзіме рақым етіп* (Абай). *Білесің, сен зерек, Мен пендеңе Болды деме, Кел, қарас, Ешкім сөгіс айтпас, Рақым қылсаң, кел ертерек!* (Абай) [8].

Абай поэзиясының түрлі-түсті, полифониялық бейнелі жүйесі органикалық тұтастық ретінде қабылданады. Бұл керемет табиғи лингвистикалық инстинктпен, дұрыс және нақты сөздерді шебер таба білумен түсіндіріледі. Абай тілі функцияларының көп мағыналылығы, олардың мазмұнының энциклопедиясы, әлеуметтік-эстетикалық және өмірлік маңыздылығы – ең бай қолтаңба тіл мен өмірдің түбірлік байланысын ашуға және әр сабақты ерекше эмоционалды-қанықтыруға, тіл жүйесінің формальды қасиеттерінен асып түсуге мүмкіндік береді. Басқа поэтикалық туындыларға назар аударған жөн: *И долго буду тем любезен я народу, Что чувства добрые я лирой пробуждал, Что в мой жестокий век восславил я свободу и милость к падшим призывал.* (Пушкин)

Пушкин өмір сүрген кезге қарағанда әлдеқайда қатал, адамзат тарихында бұрын-соңды болмаған жаппай қуғын-сүргінге толы біздің ғасырымызда, өз халқына қарсы биліктің миллиондаған құрбандары дәуірінде Пушкиннің құлаған адамдарға рақым етуге шақыруы елдің әрбір азаматының қоғамдық қызметінде үлгі болары сөзсіз.

4. Рақым шақат (шапхат) жоқ – мейірім, қайырым, бейіл жоқ. *Кешегі жүрген жан досым Айырып оны алдың сен, Рақым шақат сенде жоқ* (БЖ).

5. Рақымынан үмітті – қайырымынан дәмеленді. *Жалаңаш елден шыққан бір сорлымын, Жалғыз-ақ үміттімін рақымыңнан. Басымды алар болсаң, жылдам ашы, Бізғырық өтіп барады табанымнан.* (Ш.Ж.).

По милости – 1) кімнің, әлдекімнің, біреудің арқасында; 2) біреудің кінәсінен: *Как же, дожидайся, буду я молчать! По твоей милости все смеются надо мной.* (Островский. Доходное место). *По ее милости он стал и одеваться опрятно, и держаться прилично* (Тургенев, Дым).

Входит в милость, менять гнев на милость, сдаться на милость победителя – жауға, қарсыласқа ешқандай шартсыз берілу. **Скажи на милость, сделай (те) милость (одолжение)** – сыпайы өтініш білдіру; 2) өтінішке, ұсынысқа сыпайы келісім білдіру. *И вот, скажи на милость! Бывает же так, что пристанет к тебе одно слово и не даёт покоя* (Паустовский, Золотая роза). *Сделайте одолжение, милостивый государь, оставьте нас.* (Островский. В чужом пиру похмелье).

Милости просим – бұл сыпайы шақыру. **Просим к нашему шалашу** әзіл. – компанияға кіруге және қосылуға, үстелге отыруға шақыру.

Білім беру мен тәрбие мәселелері тұнып тұрған халық даналығы энциклопедиясы – мақал-мәтелдер. Қарастырылып отырған тақырып аясында олардың бірі: «рақымшылық кішіпейіл» дейді. Бұл бізге халықтың өмірлік тәжірибесіне негізделген дәстүрлі құндылықтар мен көзқарастар туралы қысқаша бейнелі түсінік беретін мақал-мәтелдерден [1] және нақыл сөздерден айқын көрінеді: «Милость подпора правосудию», «Милость смиряет», «Милость над грехом – что вода над огнём». «Милость велика, да не стоит и лыка», «Милость и на суде хвалится», «Болезному милость творить – с господом Богом говорить», «Насильно мил не будешь», «Милые бранятся (ссорятся) – только тешатся». Осыған байланысты мақал-мәтелдер тарихына тереңірек саяхат жасау өте пайдалы: **С милым** рай и в шалаше. Әзіл. Сүйікті адаммен кез-келген жағдайда және жерде жақсы. Осы әзілді ғашықтар немесе жас жұбайлар қандай да бір қиындықтарға тап болған жағдайларда айтылады (көбінесе тұрғын үй немесе қаржылық), бірақ олар осыған оңай төзеді. Осыған дәлел қанатты сөздердей болып кеткен, орыс ұлтының халық әніне айналған ақын Н.М. Ибрагимовтың «Русская песня» өлеңінен алынған жолдар: *Не ищи меня, богатый: Ты не мил моей душе. Что мне, что твои палаты? С милым рай и в шалаше!*

Синонимдермен, антонимдермен, мақал-мәтелдермен танысу студенттерді мәдени біліммен байытады, белгілі бір халықтың психологиясының ерекшеліктері, өмірлік құндылықтарға деген көзқарас туралы түсінік береді.

«**Милость**» сөзінің синонимдері – *амнистия, благо, благоволение, благодать, благодеяние, благожелательство, благоприятство, благорасположение, благосклонность, благостыня, благотворение, богослужение, взгода, возражение, дар.*

Егер орыс ғалымы В.Дальдің түсіндірме сөздігінде біз «милосердия» сөзіне мынадай аықтама кездестірсек: «Мейірімділік дегеніміз жанашырлық, аяушылық, іс жүзіндегі сүйіспеншілік, кез-келген адамға жақсылық жасауға дайын болу, мейірімділік, жұмсақтық», ал ғалым С.И. Ожеговтің түсіндірме сөздігінде: «Мейірімділік – бұл біреуге көмектесуге немесе біреуді жанашырлықпен, қайырымдылықпен кешіруге дайын болу» делінген.

Милосердие (мейірбандық) сөзінің синонимдері – *благосердие, благостыня, благость, гуманность, жалость, сердоболие, сердобольность, сострадание, сострадательность.*

Түсіндірме сөздікке сәйкес, мейірімділік – бұл адамға деген жанашырлық, мұқтаж адамдарға риясыз көмек көрсетуге дайын болу. Мейірімділік адамның мінезімен және оның тәрбиесімен анықталады. Сондықтан да мектеп қабырғасында баланың санасына мейірімділік пен жанашырлықтың не екенін түсіну маңызды. Сіз әдеби шығармалар мысалында мектеп жасындағы балаға жанашырлық таныта аласыз. Кейіпкерлердің мінез-құлқы және олардың қарым-қатынасы балаларға өзін-өзі қалай дұрыс ұстау керектігін, сондай-ақ мейірімділіктің не екенін жақсы түсінуге көмектеседі.

А.С. Пушкиннің «Капитан қызы» шығармасы адамға деген мейірімділік пен жанашырлық рухқа толы. Басты кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынасты дамыту адамның қаншалықты жанашыр және мейірімді бола алатындығы туралы түсінік береді.

«Милосердный» сөзінің синонимдерінің саны – 36: *добрый, медицинский, чувствительный, гуманный, кроткий, милостивый, сердобольный, жалостливый, богоугодный, сострадательный, добросердечный, харитативный, любомилостивый, благоутробный, благоумильный, благосердый, благостынный, богарадный, безмездный, христарадный, милосердый, доброе сердце, милостынный, любезный, внимательный, благодарный, благой, человечный, отзывчивый, печальный, чуткий, доблестный, сердечный, жертвенный, врачебный, милостливый.*

«**Милость**» сөзіне қатысты бір түбірлі сөздер: *богомил, милашечка, милая, милейший, миленький, милка, мило, милованье, миловать, миловидный, милок, милосердие, милостиво, милостивый.*

Сөздер шындықтың әртүрлі құбылыстарын атауға ғана емес, сонымен қатар олардың арасындағы күрделі қатынастарды білдіруге мүмкіндік береді. Әр сөз сөзжасамдық мотивация қатынастарымен байланысты сөздердің ұясында белгілі бір орын алады. Мысалы, «милый» (қысқ.форм. мил) сөздің сөзжасамдық ұясын қарастырайық: *милочок, -чка – милаша; милашечка – милашка – милейший – милёнок; миленок – милёночек; миленький – милование – милованный; милованье – миловаться – миловидность – миловидный – милок – милосердие – милосердность – милосердный – милосердый – милосердствовать – милостивец – милостивица – милостивый – милостливый – милостынька – милостыня – милость – милочка – мил – сердечный друг – милуша- милушка – мил человек – милый.*

Милый. 1. Жағымды көрініс, даңқты. Сүйкімді күлімсіреу. Как она мила!

2. Құрметті, сүйікті (қарату кезінде). Милая мама! Сын есімде.; -ая, -ое, -ые; қысқ. Мил, милá, мило, мйлы и мйлы; салыстырыңыз. милée.

Төмендегі поэтикалық туындыларға да назар аударған жөн:

Для тебя я долю хмурую,

Долю-муку приняла.

Или любишь белокурую,

Или рыжая **милá**?

А.А. Ахматова, «Муж хлестал меня узорчатым...».

...Что всё, чем сердце дорожило,

Теперь стало для сердца яд,

Что для него страданье **мйло**,

Как спутник, собственник иль брат.

М. Ю. Лермонтов, «Оставь напрасные заботы...»

Но **мйлы** мне на розовом стекле

Алмазные и плачущие горы,

Букеты роз увядших на столе

И пламени вечерного узора.

И.Ф. Анненский, Его

Я удивляюсь, Господи, Тебе,

Поистине – «кто может, тот не хочет».

Тебе милы, кто добродетель корчит,

А я не умещаюсь в их толпе.

А.А.Вознесенский, Истина

Милостивый, милостивая, милостивое; милостив, милостива, милостиво (книжн.) – кешірімді-мейірімді, мейірімді-қолдаушы. Судьба была к ней **милостива**. **Милостиво** (үстеу) обойтись с кем-нибудь. (Ушаковтың сөздігі). Әрине, бұл жерде есте сақтайтын нәрсе, -ИВ- жұрнағы тек екпін арқылы жазылады (*игривый, учтивый*), ал -ЕВ- жұрнағы – екпінсіз жағдайда (рулевой, марлевый) болады. Бұл жерде «милостивый» және «ородивый» сөздері ережеден тыс қалады.

Қазақ тіліндегі «рақмет» – «спасибо» сөзі мына екі сөздің «рақым ет» – «помилуй» тіркесімі емес. Бұл сөз араб тіліндегі «рахмәтун» (немесе «рахмәатән») сөзінің қазақша нұсқасы. Мағынасы: мейірімділік, рақым. (қазақтарда «рахмет» деп айтылады, соңғы «үн» оқылмайды. Сондай-ақ «махаббатүн» сөзінде де, «үн» тіркесінен бас тарта отырып, жай ғана «махаббат» деп айтылады). Бұл сөз қазақ тілінде алғыс айту ретінде қолданылады. «Рахмет» деп, адамға алғыс айтып, біз оған: «Саған алланың рақымы болсын», – деп бата береміз. Сіз маған жақсы нәрсе жасадыңыз, мен соған жауап беремін, жақсылық беремін, ең жақсы сезімдерімді білдіремін. Бұл сөзді алғыс сөзі ретінде қолданудың мағынасы бар. «Рахмет» сөзінің артында қазақ тіліндегі дұға-тілек жатыр. Өздеріңіз білетіндей, қазіргі орыс тілінде тағы бір форма қабылданады: «спасибо». Егер сіз бұл сөздің шығу тегін түсінсеңіз, онда оны қолдану онша орынды емес сияқты. «Спасибо» – «Құдайды құтқар». Жиі қолданудың арқасында екі сөз бір сөзге біріктірілді. Орыс фонетикасының заңдарына сәйкес, кез-келген дыбыс үшін сөздің соңындағы позиция әлсіз. Ондағы дауысты дыбыстар азаяды (қысқа айтылады), үнді дауыссыз дыбыстар естілмейді және жоғалады. Дәл осы құбылыс «г»-де жүрді және «спасибо» болып шықты. Бұл сөзбен тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдерді еске түсірген жөн.

XVIII-XIX ғасырлардағы классикалық әдебиеттерде сіз іс жүзінде «спасибоны» таба алмайсыз: мұнда кейіпкерлер «алғыс айтамын», «алғыс білдіремін» деп жиі айтады. Өткен ғасырдың басына дейін дәл осы ризашылық білдіру формасы ең кең таралған және қолайлы болды.

Қазіргі этикетте мүлдем басқа ережелер жазылған, бұл сөз теріс мағынасын жоғалтты. Оған ешкім ренжімейді. Адамға ештеңе айтпай-ақ, оны ренжітуге болады. Сондықтан сіз жоғарыда айтылғандардың бәрін ескермеуге және өзіңізге ыңғайлы түрде алғыс айтуға болады. Сіз басқа сөз тіркестеріне жүгіне аласыз: «сіз өте мейірімдісіз», «бұл сіздің тарапыңыздан сүйкімді» және т. б. Ал енді адамға қалай алғыс айтамыз? Жауап сұрақтың өзінде тұр: «Сізге алғысым шексіз» деп айту.

Қорытынды. Тіл – ойлаудың бір түрі. Ең маңызды, түбір сөздер танымның психологиялық, дүниетанымдық аспектілерін қамтиды, ал әрбір гуманитарлық пән өмірлік қабылдау мен тәжірибеге байланысты этникалық із қалдырады. Сондықтан тілдік жүйелер ұлт психологиясын, оның өмір жолын білудің тұрақты құндылығы болып табылады. Демек, сөзжасамның күрделі бірліктері білімнің орасан зор тарихи, мәдени, психологиялық қабаттарын алып жүреді. Қазіргі өркениет әрбір тіл жүйесінің дамуына серпін береді. Дамыған тілдік құрылымдар коммуникативті, ғылыми және көркемдік маңыздылығымен өзара тең. Сондықтан ұлы Абай Пушкинді, Лермонтовты бір кездері олар Батыстың ақындарын аударғандай керемет аударған. Өздеріңіз білетіндей, сөзжасамда сананы тілдің құрылымымен байланыстыру идеясы айқын жүзеге асырылады. Адамның қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуі, оның барысында оның танымы мен бағалауы жүреді, шындықтың құндылық көзқарасын қалыптастыруға әкеледі, оны бағалаушы субъектінің мүдделері тұрғысынан бағалау халықтың құндылықтар жүйесінің терең негізін құрайды және оның менталитетінің қалыптасуына әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Неруда П. *Признаюсь: я жил. Воспоминания.* М., Политиздат, 1978.
2. Урысон Е.В. *Проблемы исследования языковой картины мира. Аналогия в семантике.* М.: Языки славянской культуры, 2003, 223 с.
3. Степанов Ю.С. *В трехмерном пространстве языка: семантические проблемы лингвистики, философии, искусства.* М., 1997.
4. Воробьев В.В. *Лингвокультурология (теория и методы).* – М.: Изд-во РУДН, 1997, 331 с.
5. Муллагалеева Л.К. *Реалии русской культуры.* Уфа, 2001.
6. Караулов Ю.Н. *Общая и русская идеография.* М.: Наука, 1976, 355 с.
7. Александрова З.Е. *Словарь синонимов русского языка.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1971, 600.
8. Кунанбаев Абай. *Полное собрание сочинений.* Казгослитиздат. 1961, 693 с.

References:

1. Neruda P. *Priznayu: ya zhil. Vospominaniya.* M., Politizdat, 1978.
2. Uryson E.V. *Problemy issledovaniya yazykovoi kartiny mira. Analogiya v semantike.* M.: Yazyki slavyanskoi kultury, 2003, 223 s.
3. Stepanov Yu.S. *V trekhmernom prostranstve yazyka: semanticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva.* M., 1997.
4. Vorobev V.V. *Lingvokulturologiya (teoriya i metody).* – M.: Izd-vo RUDN, 1997, 331 s.
5. Mullagaleeva L.K. *Realii russkoi kultury.* Ufa, 2001.
6. Karaulov Yu.N. *Obshchaya i russkaya ideografiya.* M.: Nauka, 1976, 355 s.
7. Aleksandrova Z.E. *Slovar sinonimov russkogo yazyka.* – M.: Sov. Entsiklopediya, 1971, 600.
8. Kunanbaev Abai. *Polnoe sobranie sochinenii.* Kazgoslitizdat. 1961, 693 s.

МРНТИ 16.01.33

10.51889/2959-5657.2023.84.2.003

Фикрет Түркмен¹, Жаңагүл Саметова²

¹Еге университеті, Филология ғылымдарының докторы, профессор,
Измир қаласы, Түркия

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD доктор, аға оқытушы,
Алматы қаласы, Қазақстан

**ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ НАНЫМ-СЕНІМДЕРГЕ,
ТҮСТЕР МЕН САНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ЖЕР-СУ АТТАРЫ**

Аңдатпа

Ономастика, француз тілінде «Ономастика», ағылшын тілінде де «Ономастика» – яғни бұл бүкіл тілдердегі ономастика терминдерімен өрнектелген ғылым саласы. Бұл салаға тарих, география, дін, этнология және т.б. және негізінен лингвистика кіреді. Топонимдер мәдениеттің маңызды бөлігі болып

табылады, онда түркі тайпалары арасында нанымдар, түстер мен сандар жиі қолданылады, бұл бүкіл қоғамның түсінігінен туындайды.

Осыған байланысты жерге, суға географиялық атаулар беруге байланысты мәселелер тек Исламға ғана қатысты емес, сонымен бірге тарихқа тереңірек үңілдіреді. Жануарлардың тотемдік атауларынан бастап шамандық нанымдарға дейінгі көптеген нанымдар жер мен сулардың атаулары ретінде қолданылады. Бұл жылан көлі, haunted mansion, ібіліс ағыны сияқты жер атаулары. Осы атауларға қатысты сөздердің мағыналары, шығу тегі, тарихи және географиялық ерекшеліктері жеке зерттеудің тақырыбы болып табылады.

Түркі тіліндегі жер мен су атауларының пайдалану ерекшеліктері де бөлек зерттеуге тұрарлық. Мысалы, қара атауының барлық мағыналарын беретін топонимдер бар. Черногория, Қара теңіз, Қарасу, Қара ауыл, Қаратау және т.б. жер атауларында түс атауының әртүрлі мағыналары біздің тіліміздің байлығын көрсетеді. Бұл мәселе төңірегінде 1959 жылы А.Әбдірахманов осы мәселе бойынша «Қазақстанның жер-су атаулары» атты Қазақстанда тәуелсіз зерттеу жүргізді. Кейінірек бұл тақырыптағы зерттеулер көптеп тарай бастады.

Сандарды географиялық атаулар ретінде пайдалану да мысалдарға толы. Түрік сенімінде 3, 7, 5, 40 сияқты киелі (формальды) сандық топонимдер қолданылады. Үштөбе, бестөбе, қыркыншы зират және т.б. сияқты жер атаулары. Сандармен байланысты географиялық атауларда назар аударатын тағы бір грамматикалық ерекшелік – сандар басқа зат есімдермен қолданғанда көптік мағынасын білдірсе, географиялық атауларда бұл ұғым бір ғана жердің атын білдіреді. Мысалы біз «үш адамдар» емес, «үш адам» дейміз, яғни адамның көп екенін біреу емес үшеу екенін түсінеміз. Алайда, бұл жер атауларында ескерілмейді.

Түрік тіліндегі географиялық атауларды зерттеу тарихы жеке зерттеулер болмаса да, өте ежелгі дәуірден бастау алады. Бұл барлық дерлік зерттеулерде қарастырылған тарихи тақырыпты нақтылайды. Басқаша айтқанда, ол тарихи дереккөздерде аталған географиялық атауды қазіргі мәртебесімен салыстыруға арналған. Біз бұл сұрақтарды мақаламызда қарастырамыз.

Түйін сөздер: түркі халықтары, түс атаулары, сан атаулары, жер-су атаулары.

Фикрет Туркмен¹, Жанагуль Саметова²

*¹ Университет Еге, доктор филологических наук, профессор
Турция, г. Измир*

*² Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
доктор PhD, старший преподаватель
Казахстан, г. Алматы*

ТОПОНИМЫ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ, ОТНОСЯЩИЕСЯ К ВЕРОВАНИЯМ, ЦВЕТАМ И ЧИСЛАМ

Аннотация

Ономастика, по-французски «Ономастика», по-английски «Ономастика» – то есть это область науки, выраженная терминами ономастика во всех языках. Эта область включает историю, географию, религию, этнологию и т. д. и в основном, лингвистику. Топонимы являются важной частью культуры, в которой среди тюркских племен часто используются верования, цвета и числа, что проистекает из понимания всего общества.

В связи с этим вопросы, связанные с присвоением географических названий земле, воде, касаются не только ислама, но и углубляются в историю. Многие верования, от тотемных названий животных до шаманских верований, используются в качестве названий земель и вод. Это топонимы, такие как Змеиное озеро, особняк с привидениями, дьявольский ручей. Значения, происхождение, исторические и географические особенности слов, относящихся к этим именам, являются предметом отдельного исследования.

Особенности использования географических и водных названий на тюркском языке также заслуживают отдельного изучения. Например, есть топонимы, которые дают все значения имени «Черный». В географических названиях Черногории, Черного моря, Карасу, черной деревни, Каратау и т. д. различные значения названия цвета отражают богатство нашего языка. В 1959 году А.Абдрахманов провел

независимое исследование по этому вопросу в Казахстане под названием «Қазакстанның жер-су атаулары». Позже исследования по этой теме стали широко распространяться.

Использование чисел в качестве географических названий также полно примеров. В турецкой вере используются библейские (формальные) числовые топонимы, такие как 3, 7, 5, 40. Топонимы, такие как Уштобе, Бестобе, сороковое кладбище и т. д. Еще одна грамматическая особенность, которая привлекает внимание в географических названиях, связанных с числами, заключается в том, что числа означают множественное число при использовании с другими существительными, в географических названиях это понятие относится только к названию одного места. Например, мы говорим «три человека», а не «три люди», что означает, что человек - это трое, а не один. Однако это не учитывается в географических названиях.

История изучения географических названий на турецком языке восходит к очень древним временам, хотя и не является отдельным исследованием. Это проясняет историческую тему, рассматриваемую почти во всех исследованиях. Другими словами, он предназначен для сравнения географического названия, упомянутого в исторических источниках, с его нынешним статусом. Мы рассмотрим эти вопросы в нашей статье.

Ключевые слова: тюркские народы, названия цветов, числовые названия, топонимы.

Fikret Turkmen¹, Zhanagul Sametova²

*¹Ege University, Izmir, Turkey,
Doctor of Philology, Professor*

*²Abai Kazakh National Pedagogical University,
Kazakhstan, Almaty, PhD, senior lecturer*

TOPONYMS OF THE TURKIC PEOPLES RELATED TO BELIEFS, COLORS AND NUMBERS

Abstract

Onomastics, in French "Onomastics", in English "Onomastics" – that is, it is a field of science expressed by the terms onomastics in all languages. This field includes history, geography, religion, ethnology, etc. and mainly linguistics. Toponyms are an important part of the culture in which beliefs, colors and numbers are often used among the Turkic tribes, which stems from the understanding of the whole society.

In this regard, the issues related to the assignment of geographical names to land and water concern not only Islam, but also go deeper into history. Many beliefs, from totemic animal names to shamanic beliefs, are used as names of lands and waters. These are toponyms, such as Snake Lake, haunted mansion, devil's Creek. The meanings, origin, historical and geographical features of the words related to these names are the subject of a separate study.

The peculiarities of the use of geographical and water names in the Turkic language also deserve a separate study. For example, there are toponyms that give all the meanings of the name "Black". In the geographical names of Montenegro, the Black Sea, Karasu, black village, Karatau, etc., the different meanings of the color name reflect the richness of our language. In 1959, A. Abdrakhmanov conducted an independent study on this issue in Kazakhstan under the title "Kazakstannyn zher-su ataulary". Later, research on this topic began to spread widely.

The use of numbers as geographical names is also full of examples. In the Turkish faith, biblical (formal) numerical toponyms are used, such as 3, 7, 5, 40. Toponyms such as Ushtobe, Bestobe, fortieth cemetery, etc. Another grammatical feature that attracts attention in geographical names associated with numbers is that numbers mean the plural when used with other nouns, in geographical names this concept refers only to the name of one place. For example, we say "three people", not "three people", which means that a person is three, not one. However, this is not taken into account in geographical names.

The history of the study of geographical names in Turkish dates back to very ancient times, although it is not a separate study. This clarifies the historical theme considered in almost all studies. In other words, it is intended to compare the geographical name mentioned in historical sources with its current status. We will look at these issues in our article.

Keywords: Turkic peoples, flower names, numerical names, toponyms.

Кіріспе. Барлық түркі халықтарында атау «ономастика» терминімен беріледі және оның мағынасы барлық халықтарға түсінікті, бұл сала мифологиялық кезеңнен бастап бүгінгі күнге дейін ғылым саласы ретінде ғылымның басқа салаларымен байланысты, яғни жан-жақты дамыды. Ономастика өзінің кіші салаларымен, ең алдымен лингвистикамен бірге тарих, география, антропология, этнология сияқты ғылымдармен өзара байланысты дамыды.

Түрік мәдениетінде әрбір «атау» мен адам арасында тығыз бір байланыс бар деген сенім біздің қоғамда бүгінгі күнге дейін әртүрлі институттар мен жүйелерді қалыптастырды. Адамдарды, жануарлар мен өсімдіктерді, заттарды, оларды қабылдау тәсілдерін және т.б. атау логикасы көптеген жолдармен арнайы зерттеулерді қажет етеді. Қазіргі уақытта ономастика, атаулар туралы ғылым, оның кіші бөлімдерімен антропология (адам туралы ғылым), топономия (жер атаулары туралы ғылым), астрономия (жұлдыздар, аспан әлемі туралы ғылым), зоология (жануарлар туралы ғылым), фитономия (өсімдік атаулары туралы ғылым) сияқты көптеген салаларды қамтиды және зерттейді.

Бұл мақалада біз уақыт бойынша берілген мүмкіндіктерге қатысты нанымдарды, түстер мен сандарды, жер-суатауларын беру кезінде, басқаша айтқанда, осы үш элементті жер-су атауларында пайдалану турасына тоқталамыз. Атаулар логикасы, сөздер мен сөз тіркестерін қолдану принциптері, мағынасы, түрі және пішін ерекшеліктері сияқты тақырыптар қозғалады. Осы зерттелетін тақырыптар арқылы түркі әлеміндегі құндылықтардың ортақ жүйесін қалай қалыптастыратынын көрсетуге әрекет жасаймыз.

Мифологиялық кезеңнен бастап халықтық аңыздарға, сенімдерге және қысқаша халық мәдениетіндегі этимологиялық аңыздарға дейінгі көптеген жанрларды қолдана отырып, жер-суатауларындағы нанымдардың рөлі мен қолданылуын қарастырған кезде құрылды. Біз мақалада көптеген мысалдарға тоқталамыз. Мысалыға, өмірге байланысты Анадолыда бүгінде «Өмір суы» деген сеніммен байланысты атау қолданылады, оны ішкен адамға мәңгілік жастық шақ беріледі деп саналады. Халық аңыздарында «Қызыр» ішкен судан «өлместікке», яғни мәңгі жасау функциясына ие болды деген сенім бар.

Осыған байланысты су орналасқан жерді ерекше мистикалық күші бар адам ғана таба алады деп сенген. Бұл аспект әдеби шығармалардың тақырыбы болды. XVII ғ. Евлия Челебидің «Нұсқаулық – ғасырының аңызы мен сенімі» атты аңызынан мысал келтіруге болады. Бұл сенімге сәйкес, өмір көзі Шығыс Анадолыдағы Бингель тауларында орналасқан. Аңшы өзі аулаған құсты сумен тазартқысы келген кезде, құс қайта тіріліп, су денесіне тиген бойда ұшып кетеді. Аңшы осы көлдерге байланысты судың атауын "Мың көл" деп өзгертеді. Мағынасы мың аң-құсқа қайта өмір сыйлаған көл дегенді білдірген. (Боратав, Түркі мифологиясы, 2012, 296.)

Әдістер. Бұл мақалада түркі тілдеріндегі жер-су атауларын салыстыру, өзге түркі тілдеріндегі атауларды қазақшаға аудару, талдау әдістері жүргізіледі.

Талқылау. Түрік зерттеулерінде Қаратау үңгіріне байланысты мынандай қызық деректер бар. Пұтқа табынушылық кезеңіне қатысты кейбір нанымдар кейінірек пайда болды, Інжіл және Құранда айтылған адамның жаратылысы ол жақта да кездеседі. Бұл аңызға сәйкес, бірінші адам «айва» ислам дініндегі анамыз Хауаны толығымен еске түсіреді. Ислам дініне сәйкес, Қаратау тауларындағы үңгір бірінші еркек пен бірінші әйел үшін ана құшағы ретінде қызмет етеді. Қытаймен шекарадағы Қаратау үңгірінде жаңбыр суының толып кетуіне байланысты адам денесіне ұқсайтын шұңқыр пайда болады. Тоғыз айдан кейін шұңқырда күн жылуының әсерінен өмірге адам келеді, яғни 40 жыл жалғыз өмір сүрген біздің алғашқы Адам атамыз жасалады. 40 жылдан кейін сол шұңқыр қайтадан толтырылады, бірақ күннің жылуы жеткіліксіз болады. Сондықтан шұңқырда жасалған адам толық емес болып қалады. Бұл кезде ай-ва – әйел пайда болған дейді. Олардан 40 бала тараған деп жазылады. Бұл үңгір Қаратау тауларындағы Қаратау үңгірі деп аталады.

Ал Қазақстанда Жаңақорған ауданының тұсындағы Қаратауда «Қатын қамал» деп аталатын үлкен үңгір бар. Үңгір туралы ел арасында тарихи оқиғалар таралған. Бұл жер қалың қазақ еліне жаугершілік заманда қорған болған. Қазақ халқының басына күн туған жаугершілік заманда, осы Қаратау аңғарлары Сыр халқына үлкен пана болған деседі. Жоңғарлардың толассыз шабуылы халықты әбден қалжыратып, қажытады. Жаудың қанды шенгелінен қашқан халық тау басындағы үңгірлерге тығылды. «Қатын қамал» үңгіріне бала-шағасы бар қырық шақты қыз-келіншекті апарып паналатады. Үңгір биік шыңның басында. Жерден тұрып қарасаң, көрінбейді. Қия жерде орналасқан. Үңгір табиғи жағдайда пайда болған. Іші он екі қанат киіз үйдің ішіндей кең, әрі жарық. Салқын үңгірдің табанына үгілу арқылы пайда болған, майда ұлпа тозандар төселген. Үңгірдің ішкі жағында саңылау бар. Саңылаудан өтсең қырық кісілік бөлме тәрізді орын бар деп келеді.

Көріп отырғанымыздай Анадолы мен Қазақстанда сенімдерге байланысты географиялық атаулардың көптеген мысалдары бар. Түркияның Бурса қаласындағы туристік ЖумалиКызык ауылындағы өте тар көше «Жын аралығы көшесі» деп аталады.

Жын, Пері, қара құра, шайтан, аруақ және ифрит сияқты атаулармен аталған бұл табиғаттан тыс тіршілік иелері Түркі тайпаларының арасында жақсы және жаман болу қабілетімен ерекшеленеді. Ол адамдарға деген қарым-қатынасына байланысты жер-суаттарын белгілеу үшін қолданылған. Су жындары, тау жындары, орман жындары және т. б. Олардың бар екеніне сенуге болады. Құранда жындар туралы да айтылады.

Бүгінде ол көптеген аймақтарда жер атаулары ретінде бар. Тағы да кейбір діни терминдерде де жануарлар мен өсімдіктердің атаулары қолданылады. Жан Пол рудың «Орталық Азиядағы қасиетті жануарлар мен өсімдіктер» кітабында түрік наным-сенімдер жүйесіне кіретін кейбір жануарлар мен өсімдіктердің географиялық атаулар ретінде де қолданылатындығы көрсетілген. Бұғылар, Бүркіт төбелері, ДоганХисар, Түлкілік, Бинбог жерлері және аудандардың атаулары осындай атаулардың бірі болып табылады.

Исламға дейінгі түрік географиясында оқиғалар мен адамдарға қатысты географиялық атауларды қолдану мысалдары бар. Тәңір таулары – бұл атаудың маңызды мысалы. **Аспантаудың (Тянь-шань) алып шыңдарының бірі - Хан Тәңірін (Тәңір тауы немесе «қанды тау» деп те аталады) білмейтін жан жоқ. Қызық болғанда, шың Қазақстан, Қырғызстан және Қытай секілді үш мемлекеттің шекарасын түйістіріп тұр. Бізге қарайтыны - оның солтүстік бөлігі. Шыңның ерекшелігі неде десеніз, оның жып-жылтыр мұздан жасалғандай үшкір пирамида пішіндес болып келуі, әрі жапонның Фудзияма шыңындай басын үнемі тұман бүркеп тұруы оның төңірегінде талай аңыз-әфсананы туғызған. Мысалға, көзкөргендердің айтуынша, күн ұясына қонарда кешкі шапақпен шың басы өзгеше алаулап, тау басымен жүгірген ала көбең бұлт көлеңкелерімен құбылып, қыпқызыл қан шапшып тұрғандай көрінеді екен. Осыдан да Хан Тәңірі шыңын «қанды тау» деп атап кеткен деседі.**

Тотемдік жануарлар да географиялық атаулар ретінде де қолданылатыны белгілі. Мысалға, ежелгі түріктерде қаз бен аққу қасиетті болды және әртүрлі тәсілдермен, соның ішінде жеке есімдермен атау ретінде қолданылды. Аққу көлі, Қаз таулары т.б. сияқты. Мұндай белгілерде бейнелі мағына, жанама мағыналар, сондай-ақ қолданылатын сөздің жалпы мағынасы бар.

Нәтижелер. Жерлер мен сулардың атауларында жиі қолданылатын тағы бір элемент – түстің атаулары. Түрік мәдениетінде түстер мен мағыналар ұғымы әртүрлі зерттеулердің тақырыбы болды. Элвин Йылдырым осы тақырып бойынша ауқымды зерттеулер жүргізді. Түрік мәдениетінде түстерге үлкен мән беріледі. Түстердің атаулары тек түсті білдірмейді, олардың қосымша идиомалық және метафоралық мағыналары болады. Мысалы, "қара" сөзі түстің атауы ретінде де, жоқтау, суық, солтүстік деген мағына ретінде де қолданылады.

Түстердің қарама-қайшылықтары сенімдерде де маңызды рөл атқарады. Мысалы, «ақ» дегеніміз – «оңшылдар» тұратын жұмақ, яғни адал жандар мекені дегенді бірліреді. Жоғарыда айтқанымыздай, қара түс тек түстің атауы ғана емес, сонымен қатар солтүстік, суық (қара қыс) және т. б. жанама мағыналары бар жер мен судың атаулары ретінде пайдаланылды.

Жерлердің түстері мен атаулары біздің ортақ мәдени құндылықтарымыз тұрғысынан өте маңызды. Ақ сөзі түркі тілінің барлық дерлік диалектілерінде ақ дегенді білдіреді. Мысалы, Ақтау, Ақденіз, Ақмула т.б. Бұл мағынадан басқа, ол адамның ашық, таза, кінәсіз, дұрыс екенінен хабар береді. (ЭлвинЙылдырым, 23-26б.). Бұл сөздің этимологиясына қатысты көптеген пікірлер айтылды. (СелимКучук«Түркияның түрік тіліндегі гүл атаулары мен сипаттамалары»).

Ертегіді «пері» есімімен де осындай жағдай бар. Алайда, Пері ертегі жанрына көбірек қатысты болғанымен адамдар арасында оған сенетіндер әлі де бар. Оған сенетін адамдар перілер бізбен бірге өмір сүреді деп санаған. Анадолының Невшехир ауданындағы «Пері мұржалары» олардың үйі деген қауесет те бар.

Нанымға байланысты жер-су атауларындағы ең бай материал – Ерен, Әулие, Білуші т.б. мистикалық тұлғалармен байланысты. Түрік географиясында көптеген мысалдар бар. Бұл тұлғалардың ерекше белгілері бар немесе олар ерекше қасиеттерге ие деп саналады.

Орталық Анадолыдағы Чорум маңындағы Қой баба, ЙозгаттағыШейхтер ауылы, Малатиядағы Баттал Гази, Оштағы (Қырғызстан) Сүлейман тауы, Қазақстандағы Құдайберген көлі, Айша биби ауылы, Әулие көл т.б. түркі әлеміндегі көптеген жер-суатаулары сенімдерге байланысты берілген.

Батырлар, көрнекті қызметі бар мемлекет қайраткерлері, діни қызметкерлер және т.б. сияқты қасиетті деп саналатын адамдардың аттарын топонимикалық қолдану да көптеп кездескен. Бұған мысалдар да өте бай.

Түркияның Эрзурум қаласындағы Абдурахман Гази – Паландокен баурайында кесенесі бар және исламды тарату үшін Анадолыға келген Пайғамбарымыздың ту ұстаушысы деп есептелетін адамның атымен байланысты аталған.

Қазақстанның Қапшағай қаласының атауы ежелгі түрік сөзі «Қапшағай» «тас аңғар», немесе «шатқал» деген мағынаны білдіреді. Бұл сөздің шығу тегінің тағы бір болжамы Жоңғар шапқыншылығы заманымен байланысты, қазақ қолбасшысы Қаптағай батыр бұл жерде өзен арқылы өтіп, оның арнасын құм салынған қаптармен бекітіп тастамақшы болады. Яғни, қап сөзі де Қапшағай аталуына негіз болса керек деген болжам бар.

Қалаларда, елді мекендерде және ауылдарда аудандардың, кварталдардың, көшелердің атаулары ретінде қолданылатын мұндай белгілер де өте көп. Ислам дінінен басқа, мұндай белгілерде басқа діндер мен мәдениеттерге жататын белгілер бар. Мысалы, грек мәдениетіне жататын Ниобе туралы аңызға байланысты аймақтық «Жылап жатқан жартас» атауы Манисадағы Спилдің шетінде, балаларын құшақтап, тасты кескен кезде жылаған әйел. Анадолыда Тасты кесу мотивімен байланысты ондаған жер атаулары бар.

Жердің атауы ретінде ол тауларға, жазықтарға, қалаларға, аудандарға, ауылшаруашылық жерлеріне, суаруға және т.б. көптеген жерге зат есім ретінде, кейде бөлек, кейде сын есім, кейде құрама сөз түрінде беріледі. Ақ-Тау (көптеген географиялық аймақтарда) Ақ-Тепе, Акова, Ақ-Теңіз, Ақ-топырақ, Ақ-Көл және т.б. атаулардағы жалғыз Ағармақ ақ+ ша, сары+ша, түрлі-түсті, бозжаретінде белгілі. Бұл түс атаулары кейде араб тілінен енген алтын және күміс сияқты түстерге ұқсайтын сөздерден тұратын жер атауларында да кездеседі. Алтынарық, Алтын-Оба, Алтын Орда, Күміс бастау, Күмісшілік-қажы ауылы сияқты топонимдер осындай қолданулардың бірі.

Дәл осындай логика Түрікменстанда да қолданылады. Түрікменстанда Сұлтанша Атанниязовтың екі маңызды жұмысы осы тақырыпты егжей-тегжейлі қарастырып, зерттеген. (Түрікменстан топонимикалық сөздігі, Ғылымның қуанышы, Ашхабад, 1970, сондай-ақ Түрікменстан Топонимиясы, Ғылымның қуанышы, Ашхабад, 1981).

Түркияда, соңғы уақытта Түркіменстан бойынша "Жаңа Түркия" журналының арнайы санында профессор Нергиз Бирайдың Түркіменстандағы жер атаулары туралы үлкен мақаласы жарияланды. Бираймақалада географиядан Отанға көшу және көші-қон мәселесі төңірегіндегі географиялық атаулардың қалыптасуы, олардың мағыналары, мәдени-тарихи, географиялық қызығушылығы және олар орналасқан аймақтары туралы мәселелерді қарастырған. Атаудың мақсаты – объектіні, жерді екіншісінен бөлу, қысқаша айтқанда, ол қолданылатын объектіге сәйкестендіру дегенді білдіреді. Жер атаулары ұлттық бірегейлік пен сол халықтың ойлау жүйесінен тууы қажет. Ол сондай-ақ қоныстану тілі мен тарихы, елдердің этникалық құрамы туралы өте құнды ақпарат береді. Түстер көші-қон кезінде кездескен оқиғалар, олар шыққан жерінен соңғы қоныстанған жеріне дейін, олар үйреніп қалған географиялық құрылымның ескі атаулары, елді мекендердің этникалық атаулары және т. б. элементтер жаңа жерлерге жер-су атаулары түрінде беріледі, осылайша әлеуметтік құндылықтар, тарихи тереңдік, географиялық ұқсастық, этникалық құрам болашақ ұрпаққа беріледі. Осыған байланысты көптеген мысалдар келтірілген. Мысалы Сейхун мен Джейхун өзендері бойынан Азиядан қоныс аударған түрікмендер Анадолыға көшіп келгенде, оларға Сейхан және Джейхан деген атау беріп Чукурова аймағына орналастырады.

Сондай-ақ, Түркіменстандағы ұлдардың есімдері жаңа аумақтарда бірдей түсінікпен жер атаулары ретінде қолданылады. Теке жеріндегі сияқты. Біздің мақаланың атауынан көрініп тұрғандай, жерлер мен суларға атау беру туралы мәселе осы мақаланың көлемінен асып түседі. Біз түркі әлемінің мысалында мәселені және оның салдарын қысқаша суреттегіміз келді.

Жерлер мен сулардың атауларында қолданылатын сандарға келетін болсақ, біз көп мысалдарға, жағдайларға тап боламыз. Кейбір сандар түрік мәдениетінде «ресми» (киелі) сипаттамаларға ие. Бұл киелі сандар 5, 7, 9, 40 сандары, олардың маңызы зор және оларға қатысты көптеген зерттеулер жүргізілді. Белгілі түркітанушы Анна Мари Шиммель – «Сандар құпиясы» атты үлкен еңбегінде де бұл туралы айтып өтеді. Сонымен қатар, сандарға қатысты TÜBİTAK шығарған көптомдықтың 9-10 томдарында әр цифрды қолдану туралы кең ақпарат берілген.

Түрік және ислам мәдениетіндегі сандардың символдық мәні, олар ұстанатын нанымдар, қауесеттер және халықтық түсінік жер-су атауларында да қолданылған. Бұл жүйе бүкіл түркі әлемінде және түрік мәдени географиясында жалпы түсінікті білдіреді.

Бұл сандарда үш сан көбінесе тура мағынада да, символдық мағынада да қолданылған. Үштөбе, Үш шейіт зираты, Үшкөз, Үшбұлақ жердің атауы және судың атауы ретінде пайдаланылды. Бір-бірінен кейінгі үш шыңға арналған үш ағайынды бұл қолданудың мысалдары.

Бес санының адам ағзасына қатысты 5 саусақ, 5 сезім сынды исламдық мағынасынан басқа Бестөбе, Бесүйлер сияқты қоршаған орта, Бесойық, Бесбұлақ, Бескөз. Бесқайнар сынды су атауы ретінде қолданылған. Қазақстанның Жамбыл облысында Бестерек деген ауыл бар. Ол ауылдың атауы Татарстаннан жер аударылып келген 5 жігіттің тағдырымен байланысты пайда болаған деген қауесет бар. Аңыз бойынша жер аударылып келген, бойлары теректей ұзын 5 татар жігітін ешбір қазақ руы өзіне қоспай қояды. Сол кезде Төле би өзінің руынан 5 қызды қалыңдық ретінде беріп, 5 үйлі жігітті бөлек ауыл ретінде орналастырыпты. Сол 5 үй кейін өрісі кеңіп, үбірлі-шүбірлі болып үлкен «Бестерек» руына, ауылы айналыпты деседі.

«Жеті» әдебиетте де, халықтық мәдениетте де жиі қолданылатын санды басқарады. Жетікөз – жеті шұңқырдың суы, жетібұлақтың атауы деген мағына білдірсе, жеті ұйықтаушы мысалының тарихы одан да қызық. Ең алғашқы нұсқада Рим императоры Децийдің кезінде жеті жас жігіттің дәуірі пұтқа табынушылық сенімдеріне құрбан болуынан қорқып, олар Түркиядағы Эфес маңындағы үңгірді паналайды дейді. Римдік сарбаздар олардың соңынан еріп, олардың жасырынған орнын тауып, үңгірге кіреді, бірақ олар ешкімді көрмейді. Осыдан кейін командир үңгірдің кіреберісінде жеті бидғатшыныңөлім жазасына кесілгендігі туралы белгі қалдырады. 7 жігіт не істеу керектігін ойластырып жатқанда, оларға тыныштық түсіп, керемет ұйықтап кетеді. Олар үңгірде 184, 200 немесе 230 жыл ұйықтады деген қауесет бар. Содан бері бұл үңгірдің атауы «Жеті ұйықтаушы» деп аталып кеткен.

Бүгінгі күні Селчук ауданындағы Панайир тауындағы ежелгі Эфес қаласының жанында орналасқан үңгір Асхаб және Каф деп аталады. Сонымен қатар, дәл осы тақырып Қасиетті Құранда "Әл-Кафаның серіктері" деп те аталады. Осы атаумен үңгірлер әлемнің 33 орталығында орналасқан. Түркиядағы Тарс, Афсин (Кахраманмараш), Иче (Диярбакыр) және Эфесте орналасқан жеті ұйықтаушымен байланысты үңгірлер бұл тақырыптың қаншалықты кең таралғанын көрсетеді. Олар сондай-ақ сенімге байланысты географиялық атаулар санатына қосылуы мүмкін, өйткені тақырып сеніммен байланысты. Бұл діндер де, халықтар да, сандық сипаттамалар да назар аударатын өте маңызды тақырып.

Жеті саны Қазақстандағы үлкен өңірдің атауы. Мұнда жеті сөзі нақты сан есім ретінде қолданылған. Жетісу – тарихи-географиялық аймақ. Тарихи деректер мен зерттеулерде Жетісу атын құрайтын 7 өзен туралы түрліше пікір бар. А.К. Гейнс бұлардың қатарына Лепсі, Басқан, Сарқан, Ақсу, Бүйен, Қаратал жән Көксу өзендерін жатқыза, А.Влангали Басқан, Сарқан өзендерінің орнына солтүстік-шығыстағы Аягөз, оңтүстік-шығыстағы Іле өзендерін атайды. Археологтар, тарихшылар мен географтар Жетісуды Солтүстік-шығыс Жетісу және Оңтүстік-батыс Жетісу деп екіге бөледі. Жетісуға мұндай тарихи-географиялық анықтама бере отырып, олар бұл өлкенің тек табиғи жағдайларын ғана емес, сонымен қатар оның өткендегі экономикалық, саяси, этникалық және мәдени даму ерекшеліктерін де еске алады. Түркияның Болу аймағында да «Жеті көл» деген жер бар. Бұл атау тікелеу сан есімнен туған, яғни сол аймақта орналасқан жеті көлдің құрметіне аталғанын көруімізге болады.

Тоғыз саны да түркі халықтары үшін маңызды сан болып табылады. Ол тоғыз көзді субұрқақ, тоғыз қабатты көк жүзі және тоғыз көзді көпір сияқты жер-суатауларында қолданылған. Тувада Қызыл қалаға жақын жерде «Тоғыз бұлақ» деп аталатын бұлақ бар. "Тоғыз санының" халық арасында кең тараған қалпын киесін, қасиетті қаймағын бұзбай қолдануды, халықтық ұғымды қалт жібермей сақтауды қатаң ереже етіп ұстанған қасиетін қаз қалпында көруге болады. «Тоғыз жолдың торабында кездесу», «Тоғыз тарау жол», «Токсан тоғыз толғату», «Тоғызда толған ат мініп, тоғыз ауылды аралапты», «Тоғыз оғыз Тоғыз тайпа» сынды сөз тіркестеріндегі ұғымдардың бәрі түркі салт-дәстүріндегі наным-сеніміне байланысты ұғымдарынан туғанын дәлелдейді.

Қырық та түрік мәдениетіндегі өте маңызды киелі сан. Оның ерекше діни маңызы бар. Ертегілер мен аңыздарда қырық саны сөзбе-сөз мағынада да, өрнектің өзі ретінде де қолданылған. Ол қырық қарақшы, қырық шіркеу, қырық жыл, қырық батыр, қырық жыл сияқты көптеген жер атауларында қолданылған.

Қырық саны сан есімінен гөрі сенім үшін маңызды. Қырық – «Қырық күн және қырық түн», «Қырымның қырық батыры», «Қырық хадис» және «Қырық қыз» эпостары сияқты көптеген жерлерде наным-сенімді де, көптік идеясын да білдіру үшін қолданылған. Эпостарда, әсіресе Қорқыт атаның мысалында, қырық ержүрек, қырық жыл т.б. формада да қолданылады.

Қорытынды. Осы мақаламызда біз Анадолыда, Қазақстанда, Түрікменстанда және Қырғызстанда қолданылатын жер-суатауларының мысалдарын келтіруге тырыстық және осы аймақтардағы атаулардың жалпы ойлаудан туындайтын логикасы мен табиғатты қабылдауы бірдей екенін көрсетуге тырыстық.

Нәтижесінде бүкіл түркі әлеміндегі жер-су атаулары бізге осы аймақтарда тұратын адамдардың табиғатты қабылдау және атау арқылы табиғат құбылыстарымен ортақ байланысы бар екенін көрсетеді. Бұл дегеніміз түстер мен сандардың түркі тайпаларында, сондай-ақ семантикалық тұрғыдан өте кең қолданылуын көрсетеді. Сонымен қатар, бұл бүкіл түркі жұртының ойлау жүйесіндегі элементтердің нанымдармен ажырамас бірігуді қалай жасалатынын дәлелдейді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Акын Булент, "Қырқынышы" Миттен – сопылық жалын рәсімдерінің құпия тілі. Стамбул: Kitabevi, 2020 жыл. 275 б.
2. Атаниязов Сұлтанша, Түркіменстанның топографиялық лексикасы, Ашхабад: İlim Neşiriyatı. 1990 жыл, 312 б.
3. Атаниязов Сұлтанша, Түркіменстан топонимиясы. Ашхабад, 1981, 371 б.
4. Балалар сөзі, 80 том, Астана: Фолиант, 2011 жыл, 317б.
5. Боратав, Пертев Н., Түркі мифологиясы, Анадолы оғыздарының мифологиясы, Әзірбайжан мен Түрікменстан түріктері, Анкара: Bilgesu, 2012 жыл, 385 б.
6. Қарадоған Ахмет, Түркі ғылымындағы түрлі-түсті мәдениет, ұлттық фольклор, 8-том, 2004 жыл, 89 б.
7. Қасқабасов Сейіт, Алтын жылға, Астана: Жібек жолы, 2013 жыл, 520 б.
8. Қойшыбаев Е. Қазақстан топонимдерінің қысқаша түсіндірме сөздігі, Алматы, 2010 жыл, 256 б.
9. Кучук Селим, Түрік тіліндегі гүл атаулары мен сипаттамалары, Анкара, 2021 жыл, 125 б.
10. Радлов В., Сібірден, II том, (аударма. Ахмет Темір), Стамбул, 1956, 362 б.
11. Ру Жан-Пол, Ежелгі түркі мифологиясы (аударған Мұса Яшар Сағлам), Анкара: Bilgesu, 2012 жыл, 458 б.
12. Ру Жан-Пол, Орталық Азиядағы қасиетті өсімдіктер мен жануарлар, Стамбул: Kabalcı Yay, 2005 жыл, 385 б.
13. Сабит Абдурашит, Турды Насер, Хензуче-Үйғырче Чинчанг Ер Намлири Лугити, Синджан Хелк Аирият, Үрімші, 1994 жыл, 197б.
14. Шиммель Аннемари, Сандар құпиясы, Стамбул, 1997 жыл, 156б,
15. Қазақстанның топонимикалық энциклопедиялық анықтамалығы, Алматы: Аруна, 2010 жыл, 576 б.
16. Ешил Йылмаз, Хидаят Эргун, Қазақ топонимдерін қалыптастырудағы аңыздардың рөлі, XXI ғасырдағы білім және қоғам. Анкара, 2023 жыл, 429 б.
17. Йылдырым Дурсун, Географиядан Отанға көшу және еңбек көші-қоны мәселесі", Түрік топонимдері симпозиумының баяндамалар жинағы, 11-13 қыркүйек 1984 ж., Мәдениет және туризм министрлігі, Анкара, 1984 жыл. 157-168 б.
18. Йылдырым Эльвин, Түрік мәдениетіндегі түстер, Стамбул: Ötüken, 2022 жыл, 254 б.

References:

1. Akın, Bülent, Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili "Kırklar". Kitabevi, İstanbul, 2020. 275s.
2. Ataniyazov, Sultansa, Türkmenistan Toponomik Sözlüğü, İlim Neşiriyatı, Aşgabat 1990, 312s.
3. Ataniyazov, Sultansa, Türkmenistan Toponomiyası, Aşgabat 1981, 371s.
4. Babalar Sözü, C. 80, Astana, Foliant Baspar, 2011. 317s.
5. Boratav, Pertev Naili, Türk Mitolojisi, Oğuzların Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi, Bilgesu, Ankara, 2012. 385s.
6. Karadoğan, Ahmet, Türk Adbiliminde Renk Kültürü, Milli Folklor, 2004, C.8, S.62, s. 89.
7. Kaskabasov, Seit, Janazıg, Astana, Avdaşma Basparı, 2011. 520s.
8. Koıçubayev, E. Kratkiy Tolkoviy Slovar Toponimov Kazahstana, Izdatelstvo Naubo, Kazahsoy SSR, Almatı, 2010. 256s.
9. Küçük, Selim, Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri, 125s.
10. Radloff, W. Sibirya'dan, C.II, (Çev. Ahmet Temir), Maarif Bs. İstanbul, 1956. 362s.
11. Roux, Jean-Paul, Eski Türk Mitolojisi (Çev. Musa Yaşar Sağlam), Bilgesu, Ankara, 2012. 458s.
12. Roux, Jean-Paul, Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, Kabalcı Yay. İstanbul. 2005. 385s.
13. Sabit, Abdureşit, Turdi Nasır, Henzuce-Uyğurçe Şincang Yer Namliri Luğiti, Şincang Helk Neşiriyatı, Ürümqi, 1994. 197s.
14. Schimmel, Annemarie, Sayıların Gizemi, İstanbul, 1997. 576s.
15. Toponomika Kazahstana Entsiklopediçesky Spravoçnik Izdate'stva, Aruna, Almatı, 2010. 576s.
16. Yeşil, Yılmaz, Hidayet Ergun, Kazak Yer Adlarının Oluşumunda Efsanelerin Rolü, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C. 10, S. 29, ss. 429s.
17. Yıldırım, Dursun, "Coğrafya'dan Vatana Geçiş ve Vatan işle Göç Ediş Problemi", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13, Eylül 1984, Kültür ve Turizm Bakanlıđı, Ankara, 1984, s.157-168
18. Yıldırım, Elvin, Türk Kültüründe Renkler, Ötüken Yay. İstanbul, 2022. 254s.

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY STUDIES

МРНТИ 17.01.11

10.51889/2959-5657.2023.84.2.004

С.Д. Абишева,¹ Ж.А. Смайлова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

¹ф.ғ.д., профессор, s.abisheva@mail.ru;

²1 курс докторанты, smailova_zhadyra@list.ru

ӘДЕБИЕТ АЯСЫН КЕҢЕЙТУ ФОРМАСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ
ҒЫЛЫМ ИНТЕРМЕДИЯЛЫҚ ЖАЙЫНДА

Аңдатпа

Қазіргі уақытта интермедиялық теориясына заманауи ғылым көбірек қызығушылық танытуда, өйткені ол медианы және олардың өзара әрекеттесу формаларын біріктірудің жаңа тәсілдерін ұсынатын цифрлық дәуірдің міндеттеріне жауап береді. Қазіргі интермедиялық ғылымның негізгі мақсаттарының бірі үйлесімді және тиімді коммуникацияларды құру үшін әртүрлі жасанды формалардың өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін ашу болып табылады. Интермедиялық авторларға өз идеялары мен концепцияларын көрсетудің жаңа тәсілдерін ашуға, сондай-ақ әдеби шығармаларды оқу мен түсіндіруді байытуға мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы зерттеулер технологиялық және мәдени кеңістіктегі өзгерістердің әдеби өріске және оның мүмкіндіктеріне қалай әсер ететінін түсінуге көмектеседі. Бұл мақалада интермедиялық теорияға шолу және оны әртүрлі мәнмәтіндерде қолдану мысалдары берілген, бұл оның заманауи мәдениетте қолданылуын тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: интермедиялық, интермедиялық теориясы, заманауи мәдениет, цифрландыру, виртуалды шындық, кеңейтілген өріс

Abisheva S.D.,¹ Smailova Zh.A.¹

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

¹doctor of philological sciences, professor, s.abisheva@mail.ru;

¹PhD student 1st year, smailova_zhadyra@list.ru

CONTEMPORARY SCIENCE OF INTERMEDIALITY
AS A FORM OF EXPANDING THE LITERARY FIELD

Abstract

In modern science, the theory of intermediality is gaining traction as a framework for studying how different media can interact and be combined in contemporary culture. One of the key goals of contemporary intermediality studies is to explore the possibilities of interaction between different artistic forms in order to create harmonious and effective communications. Intermediality allows authors to explore new ways of expressing their ideas and concepts, as well as enriching the reading and interpretation of literary works. Research in this field helps to understand how changes in technological and cultural space impact the literary field and its possibilities. This provides a new lens through which to explore the challenges and opportunities of the digital age, as well as to examine examples of intermediality in various contexts.

Keywords: intermediality, theory of intermediality, contemporary culture, digitization, virtual reality, expanded field

Абишева С.Д.,¹ Смайлова Ж.А.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

¹д.ф.н., профессор, s.abisheva@mail.ru;

¹докторант 1-го курса, smailova_zhadyra@list.ru

СОВРЕМЕННАЯ НАУКА ОБ ИНТЕРМЕДИАЛЬНОСТИ КАК ФОРМА РАСШИРЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ПОЛЯ

Аннотация

В настоящее время теория интермедиальности привлекает все больший интерес в современной науке, так как она отвечает вызовам цифровой эпохи, которая предлагает новые способы комбинирования медиа и формы их взаимодействия. Одной из ключевых целей современной науки об интермедиальности является раскрытие возможностей взаимодействия различных искусственных форм для создания гармоничных и эффективных коммуникаций. Интермедиальность позволяет авторам исследовать новые пути выражения своих идей и концепций, а также обогащать чтение и интерпретацию литературных произведений. Исследования в этой области помогают понять, как изменения в технологическом и культурном пространстве влияют на литературное поле и его возможности. В данной статье представлен обзор теории интермедиальности и ее примеры применения в различных контекстах, что позволяет более глубоко изучить ее применимость в современной культуре.

Ключевые слова: интермедиальность, теория интермедиальности, современная культура, цифровизация, виртуальная реальность, расширенное поле

Введение. В современной науке актуальным исследовательским направлением является теория интермедиальности, которая занимается проблемой взаимодействия, взаимовлияния и взаимотрансформация различных семиотических систем.

Слово «интермедиальность» происходит от английских терминов «inter media/art intermedia/interart». В области литературоведения понятие «интермедиальности» было введено английским поэтом-романтиком С.Кольридом еще в 1812 году. Кольридж использовал термин «intermedium» для «описания нарративных функций аллегории» [1, с. 8], то есть как возможность передачи идей и символов через различные формы искусства.

После С. Кольрида, в 1965 году известный английский поэт, композитор, художник и издатель, представитель движения «Флюксус» Д.Хиггинс определил термин «интермедиальность» как «концепциональное слияние различных медиа и видов искусства» [2]. Это означает, что произведения, созданные с использованием интермедиальности, могут включать элементы не только литературы, но и других искусств, таких как музыка, изобразительное искусство и театр.

Методика. С начала 1970-х годов термин «интермедиальность» стал широко использоваться в работах философов, филологов и искусствоведов. Он начал употребляться в контексте понятий «интертекстуальность» и «взаимодействие искусств».

В 1983 году немецко-австрийский ученый А.А. Ханзен-Лёве сформулировал концепцию «интермедиальности», выделяя ее отдельно от интертекстуальных связей. Под термином «интермедиальность» он понимал «взаимодействие различных видов искусств в рамках одного произведения», в то время как под термином «интертекстуальный пласт» имел в виду только меж-литературные связи [2].

Результаты. Понятие интермедиальности является частью междисциплинарного научного знания и находит применение в различных областях гуманитарных наук, таких как литературоведение, искусствоведение и семиотические исследования. В рамках каждого из этих направлений формируется своя методология, которая с помощью специфических инструментов обосновывает и конструирует основания для изучения интермедиальности. В связи с обширностью теории интермедиальности возникает проблема формирования общепринятого терминологического аппарата, который бы полно и точно отразил все аспекты интермедиального дискурса. В результате возникает множество точек зрения на определение интермедиальности как явления и методологического принципа. В этом контексте стоит отметить, что интермедиальность является многозначным термином, при этом принимаемые значения не противоречат друг другу, а наоборот, взаимодополняются. По мнению

Н.В. Исагулова, интермедиальность следует рассматривать как “зонтичный термин”, объединяющий несколько значений и позволяющий охватить различные аспекты данного понятия. Все аспекты, включенные под “зонтиком” интермедиальности, дополняют друг друга и расширяют ее концепцию [2].

Сегодня О.А. Ханзен-Лёве, Н.В. Тишунина, И.Б. Раджевски, Г.Лунд, С.П. Шер и другие авторы признаны ведущими экспертами в области интермедиальной теории на основе их ключевых сочинений.

В российской научной среде теория интермедиальности стала предметом активного изучения в начале 2000-х годов. Среди наиболее признанных исследователей, занимающихся данной теорией, следует упомянуть Н.Н. Гашеву (2004), Э.В. Седых (2008), А.Ю. Тимашкова (2012), А.А. Хаминову и Н.Н. Зильберман (2014), О.А. Джумайло (2018), Н.В. Исагулова (2019) и других авторов.

Обсуждение. В последнее время происходит перестройка академических интересов в сфере интермедиальности, которая выражается в переносе фокуса внимания от внутритекстовых взаимодействий традиционных медиа (литературы, музыки, живописи) к исследованию взаимодействия новых медиа, а также взаимодействия медиа и общества в целом. Данное явление можно объяснить онтологическими особенностями современной культуры, а именно – ее цифровизацией.

Ларс Эллестрем, профессор университета Линнеус (Швеция), в своей книге “Beyond media borders, volume 1: Intermedial relations among multimodal media” (2021) исследует взаимодействие различных форм медиа и технологий в современном обществе. Он анализирует как традиционные, так и новые формы медиа, исследуя, как они взаимодействуют друг с другом, чтобы создавать новые формы коммуникации и выражения. Эллестрем также обращает внимание на использование новых технологий в различных областях, включая искусство, театр, музыку и литературу, и оценивает, как эти технологии влияют на создание новых форм медиа и интермедиальных отношений.

Эллестрем приводит в пример театральные спектакли “Sleep No More” от компании «Punchdrunk», который является представлением нового формата, сочетающим в себе элементы театра, кино, арт-инсталляции и атмосферного дизайна. Зрители имеют возможность свободно перемещаться по различным комнатам и сценам, взаимодействуя с окружающей обстановкой, что создает иммерсивный эффект и позволяет участникам сами ощущать и переживать историю, а не только наблюдать ее [3].

Книга “Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media” (2015) американского литературного критика и теоретика, специализирующаяся в области цифровой литературы М.Л. Райан исследует, как использование новых технологий, таких как гиперссылки, виртуальная реальность может изменить восприятие текста и создать новый опыт для читателя/зрителя. Автор обсуждает концепцию “виртуальной реальности” в литературе и электронных медиа и исследует, как она может влиять на способ, которым мы взаимодействуем с текстом. Автор рассматривает виртуальную реальность как перспективное средство, способное расширить потенциал литературы и медиа-искусства.

М.Л. Райан в своем исследовании выделяет ключевое понятие “погружение” (immersion), которое играет важную роль в контексте виртуальной реальности. Она аргументирует, что виртуальная реальность способна обеспечить более глубокое погружение читателя или зрителя в рассказ, чем это возможно в традиционных формах литературы и медиа. Представляя собой полностью окружающую среду, виртуальная реальность позволяет читателю или зрителю ощутить себя частью нарратива [4].

В работе “Literature in the expanded field: intermediality at the crossroads of literary theory and comparative literature” (2015) Ж. Бетенса и Д. Санчес-Меса Мартинеса представлен интересный анализ теории интермедиальности в литературе. Авторы высказывают мнение, что интермедиальность может рассматриваться как форма расширения литературного поля, которая позволяет литературе выходить за рамки своих традиционных границ и взаимодействовать с другими видами искусства и медиа. В работе также представлена концепция “расширенного поля” (expanded field) литературы, которая включает в себя не только печатные тексты, но и другие формы литературных произведений, такие как цифровые тексты, гипертексты, перформативные тексты и др. Авторы анализируют, как эти новые формы литературы взаимодействуют с другими искусствами и медиа, а также как это взаимодействие может повлиять на наше понимание литературы и культуры в целом [5].

Заключение. Таким образом, исследования интермедиальности имеют важное значение для научного и культурного развития в настоящее время. Эти исследования позволяют глубже понимать современные культурные процессы и межкультурное взаимодействие, а также создавать новые возможности для инноваций и экспериментов в различных сферах. Кроме того, исследования интермедиальности помогают лучше понять, как современные медиатехнологии и цифровые

инструменты влияют на восприятие и понимание искусства и культуры. Применение различных медиаформатов может также стимулировать взаимодействие и вовлечение аудитории в творческий процесс, что способствует улучшению качества культурного образования и повышению культурного уровня общества.

Приведем пример интермедиальности, связанный с казахской культурой, где расширение литературного поля осуществляется за счет музыкального произведения [6, с. 130-135].

За год до смерти, в 1975 г. поэт М. Макатаев завершает поэму «Моцарт». Жан азасы (Реквием) / «Моцарт. Скорбь души (Реквием)», название которого тесно связано с именем знаменитого композитора.

В.А. Моцарт и М.Макатаев. Гениальный австрийский композитор, живший в XVIII веке, и выдающийся казахский поэт XX века. Что сближает их?

Оба они прожили очень короткую жизнь: Моцарта не стало в 35 лет, Макатаев ушел из жизни в 45.

Общим для их судьбы оказался жизненный сюжет, связанный с созданием реквиема – траурного произведения, посвященного памяти усопшего. Незадолго до смерти они оба обратились к написанию реквиема, словно создавая его для самих себя. Сравнение показывает, что существует не только общность в названиях, но наблюдаются и существенные структурно-композиционные переключки.

Моцарт 1791 – Реквием	М. Макатаев 1975 – Реквием
Тема жизни, смерти, глубокой печали и сострадания	
Начинается с вступления	Начинается с вступления (Пролог)
Состоит из 4 разделов	Не включая вступления, имеет 5 частей с названиями
Включая вступление, содержит 14 частей с самостоятельными названиями	Условно можно выделить 4 смысловых раздела: I – вступление, II – голос из нижнего мира (1), III – голос из среднего мира (2, 3, 4), IV – голос из верхнего мира (5)
4-голосый хор	Можно выделить 4 основных голосовых партии, создающих хор: усопшего, народа, вдов, сирот
Полифония	Многоголосие

“Ұлы композитор сөйтiп қазақ топырағынан туыстық, үндестiк тапқандай. Жұлдыз бен жұлдыз сырласқандай, музыка мен жыр тiлi әртүрлi бейнелiк құралдарымен адамның алапат жан әлемiн жайып салады” [7, с. 376] («Великий композитор словно обрел родство и созвучие с казахской землей. Беседуя, словно звезда со звездой, музыка и поэзия языками разных искусств раскрывают мир душевных страданий человека»).

Кинематографическую интерпретацию двух «Реквиемов» предложили братья Д. и А. Медетбаевы в фильме «Мукагали и Моцарт. Диалог веков». Их 35-минутный документальный фильм посвящен точке пересечения творческих судеб казахского поэта и австрийского композитора, и одновременно сам служит расширению интермедиального контекста. В Астана Опера в 2015 г. был поставлен музыкально-поэтический концерт, в основу содержания которого легли два «Реквиема»: Моцарта и Макатаева.

Возникший диалог / полилог двух реквиемов – Макатаева и Моцарта, кино и театра – является результатом взаимодействия различных видов искусства и разных культур.

Благодаря использованию интермедиальной технологии произведения разных видов искусства – литература, музыка, кино, театр – прочитываются как единый синкретический текст. Согласно современным теоретикам интермедиальности исследование художественного текста в аспекте диалога разных видов искусства способствует расширению границ восприятия и более глубокой и оригинальной его интерпретации.

Список использованной литературы:

1. Исагулов Н. История плагиата, или О коровах и искусстве. – CreateSpace, 2013.
2. Isagulov, M. (2019). Интермедиальность как зонтичный термин: попытка классификации. *Культура Слова*, 28–39. <https://doi.org/10.32743/2658-4085.2019.1.2.26>
3. Ryan M. L. *Narrative as virtual reality 2: Revisiting immersion and interactivity in literature and electronic media.* – JHU press, 2015.

4. Elleström L. *Beyond media borders, volume 1: Intermedial relations among multimodal media.* – Springer Nature, 2021. – С. 246.

5. Baetens J., Sánchez-Mesa Martínez D. *Literature in the expanded field: intermediality at the crossroads of literary theory and comparative literature //Interfaces. Image Texte Language.* – 2015. – №. 36. – С. 289-304.

6. Абишева С.Д. *Поэтический мир М. Мақатаева.* – Алматы, 2018.

7. Нысаналин А. *Ғашық өмір // Мақатаев М. Соғады жүрек: Өлеңдер, поэмалар. Екі томдық.* – Алматы, 1982. Т. II.

Reference:

1. Isagulov N. *Istoriya plagiata, ili O korovakh i iskusstve.* – CreateSpace, 2013.

2. Isagulov, M. (2019). *Intermedialnost kak zontichnyi termin: popytka klassifikatsii. Kultura Slova*, 28–39. <https://doi.org/10.32743/2658-4085.2019.1.2.26>

3. Ryan M. L. *Narrative as virtual reality 2: Revisiting immersion and interactivity in literature and electronic media.* – JHU press, 2015.

4. Elleström L. *Beyond media borders, volume 1: Intermedial relations among multimodal media.* – Springer Nature, 2021. – S. 246.

5. Baetens J., Sánchez-Mesa Martínez D. *Literature in the expanded field: intermediality at the crossroads of literary theory and comparative literature //Interfaces. Image Texte Language.* – 2015. – №. 36. – S. 289-304.

6. Abisheva S.D. *Poeticheskii mir M. Makataeva.* – Almaty, 2018.

7. Nysanalin A. *Fashyq өmir // Мақатаев М. Soğady zhүrek: Өлеңдер, poemalar. Eki tomдық.* – Almaty, 1982. T. II.

МРНТИ 17.09.91

10.51889/2959-5657.2023.84.2.005

Б. Әбдіғазизұлы¹

¹Филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы., Қазақстан,

ӘР ДӘУІРДІҢ ӨЗІНЕ ТӘН ШЫНДЫҚ БАР

Аңдатпа

Бұл мақала ұлттық көркемсөз өнеріміздегі “алыптар тобының” өкілі Ғабиден Мұстафин шығармашылығын қарастыруға арналған. Нағыз өмір шындығы, халық тағдырының белгілі бір тарихи кезеңдегі шынайы көрінісі болған, сол кездегі тұрмыс-тіршілігін шыншылдықпен жеткізген шығармаларына шолу жасалды. Ғылыми мақаланың мақсаты – Ғабиден Мұстафин кейіпкерлерінің бойынан адамгершіліктің, іскерліктің, жауапкершіліктің, нағыз еңбек адамына тән қасиеттердің, өзара қарым-қатынастағы адалдықтың осы тәрізді небір үлгілерін көрсету. Зерттеудің өзектілігі сан тарау психологиялық тартыстар, әлеуметтік қақтығыстарды көрсету арқылы жазушының шығармашылығын зерттеумен расталады. Мақалада ғылыми мәселенің дамуына үлес қосылды, яғни қаламгердің әр шығармасында ең алдымен туған халқының шынайы өмірі, тарихи тағдыры көрінуі, оның болашаққа, жаңалыққа, жақсылыққа деген қуатты ұмтылысының сомдалуы, қарапайым да қаһарман еңбек адамының тұлғасы мүсінделуі, бұл жұмыстың теориялық маңыздылығы мен жаңалығын негіздейді. Практикалық құндылығы мақаланың материалдарын курстарда, әдебиетті зерттеу факультативтерінде, филология ғылымдарының қазіргі заманғы мәселелерінде және т.б. пайдалану мүмкіндігіне байланысты.

Түйін сөздер: қаламгер, заман шындығы, дәуір тынысы, суреткер, психологиялық тартыс, мәңгілік қозғалыс.

Абдигазиулы Б.¹

¹доктор филологических наук, профессор,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

У КАЖДОЙ ЭПОХИ СВОЯ ПРАВДА

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению творчества Габидена Мустафина, представителя Национального художественного искусства. В ней дано исследование произведений, которые являлись олицетворением реальной жизни и отражали подлинную судьбу народа в конкретную историческую эпоху, правдиво передавали быт того времени. Цель научной статьи – показать изображение высоких образцов нравственности, профессионализма, ответственности, т.е. тех качеств, которые присущи настоящему трудовому человеку. Габиден Мустафин в своих произведениях дает правдивое изображение жизни простых людей. Актуальность исследования заключается в изучении творчества писателя через выявление психологических и социальных конфликтов. Статья вносит вклад в развитие важной научной проблемы изучения художественного наследия Г.Мустафина, в котором каждое произведение отражает реальную жизнь, историческую судьбу родного народа. В них воплощено сильное стремление писателя к будущему, к новым открытиям и добру. Показана личность простого и героического человека труда. Предложенный автором статьи ракурс исследования составляет ее теоретическую значимость и новизну. Практическая ценность обусловлена возможностью использования результатов статьи на курсах по истории казахской литературы и теории литературы, а также на факультативах по литературе. Статья вносит бесценный вклад в развитие и изучение актуальных вопросов современной казахстанской филологической науки.

Ключевые слова: писатель, реальность времени, дыхание эпохи, художник, психологическая борьба, вечное движение.

Abdigaziuly B.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
¹doctor of philological sciences, professor

EACH EPOCH HAS ITS OWN TRUTH

Abstract

The article is devoted to the consideration of the work of Gabiden Mustafin, a representative of the National Art. It contains a study of works that were the personification of real life and reflected the true fate of the people in a specific historical epoch, truthfully conveyed the life of that time. The purpose of the scientific article is to show the image of high standards of morality, professionalism, responsibility, i.e. those qualities that are inherent in a real working person. Gabiden Mustafin in his works gives a true picture of the life of ordinary people. The relevance of the research lies in the study of the writer's creativity through the identification of psychological and social conflicts. The article contributes to the development of an important scientific problem of studying the artistic heritage of G. Mustafin, in which each work reflects the real life, the historical fate of the native people. They embody the writer's strong desire for the future, for new discoveries and goodness. The personality of a simple and heroic man of labor is shown. The perspective of the research proposed by the author of the article constitutes its theoretical significance and novelty. The practical value is due to the possibility of using the results of the article in courses on the history of Kazakh literature and literary theory, as well as in electives in literature. The article makes an invaluable contribution to the development and study of topical issues of modern Kazakh philological science.

Keywords: writer, reality of time, breath of the epoch, artist, psychological struggle, eternal movement.

Кіріспе. Ұлттық көркемсөз өнеріміздегі “алыптар тобының” өкілі Габиден Мұстафин жөнінде бүгінге дейін аз жазылған жоқ. Әдебиеттану ғылымының көшін бастаған академик ғалымдарымыздан жас талап сыншыларға дейінгі әралуан буындағы зерттеушілер Габиден шығармашылығының қыры

мен сырына зерделей үңіліп, зерлі ойларын сан рет ортаға салып келеді. Әйтсе де қашанда заман талабын тақырып етіп, халқының қилы тағдырын қалтқысыз бейнелеуді мұрат тұтқан Мұстафин сынды мұхиттай терең қаламгердің барлық мұрасы туралы айтылар сөздің бұлағы сарқылды деп тұжырым жасауға ешқашан болмаса керек.

Бойлаған сайын тереңдей беретін, сол тереңінің түбінен ерінбей іздеген жанға небір жауһар, жақұттарын тергізетін суреткер шығармашылығы осынау мәңгілік процестің, “тапсам, танысам” деген үздіксіз ізденіс пен қозғалыстың басты себепкері бола бермек. “Қолмен жасалған өнер дүниесінің ішінде ең ұзақ жасайтыны, өмір бейнесін толық қамтитыны, адам жанына әсерлісі әдебиет. Таулар бұзылады, сулар суалады, тас болат үйлер құлайды, бүкіл қауым алмасады, жақсы әдебиет сонда да өлмейді, жүздеген жылдар өмір сүреді, өткен қауымның, дәуірдің бейнесін кейінгілерге жеткізеді”, - деп [1,230] өзі жазғандай, алпыс жылдан астам уақыт өнердің осынау ең қиын да мәртебелі саласының қажымас сарбазы болған қаламгер өзінің әрбір қадамында, әр туындысында қасиетті қалам өнеріне адал болды. Жазушының қоғам алдындағы да, келешек ұрпақ алдындағы да міндетін айқын түсінді. Түсіне тұрып, өз заманының қилы-қилы талаптарын көңілінің сүзгісінен өткізіп, жүрегінің қалауымен көмкеріп отыруға тырысты, ресми талап пен рухани қажеттілік сияқты кей тұстарда бірімен бірі үйлесе бермейтін ұғымдарды өзіне тән мәнерде мәмілеге келтіріп, қашанда тазалық пен әділдікті ту еткен қаламының ұшымен өрнектей білді. Ғабиден Мұстафиннің көркем эстетикалық пайымдаулары мен қаламгерлік шеберлігі де осы арада көрінді. “... сөз – ойдың айнасы. Айнаның, әрине, жақсы жаманы бар. Қайсысы болса да барды көрсетеді, жоқты көрсете алмайды. Түптеп келгенде, шығарманың тағдырын шешетін ой. Ой деген қисапсыз көп, шексіз үлкен. Сол көптің ішінен таңдай білсе, сол үлкеннің шетінен бойына шақтап ала білсе, жазушы сәтті бір адым алға басқаны”, – деп [1,377] жазушының өзі айтқандай, өз заманының шындығын адал жырлаған шынайы шығармалар, міне, осындай парасат иесінің қаламынан туды.

Әдістеме. Өз заманының шындығы жазушының басты тақырыбы болды. Қаламгердің қай шығармасын алып қарасақ та, сол дәуірдің тіршілік-тынысы сезіледі. Ол өзі өмір сүріп отырған қоғамның ішкі, сыртқы табиғатындағы сан алуан өзгерістердің мәні мен сырын терең түсіне білді. “Кеңес өкіметі” деп аталған сол бір қоғамдық құрылыстың, коммунистік идеологияның талаптарын қабылдап, құйтырқы саясаттың “тілін таба” отырып, айналасындағы тарихи шындықты бейнелеу арқылы туған халқының тағдыры жайында толғанды. Жазушы шығармашылығын жан-жақты зерттеген академик Серік Қирабаев оның шығармаларының қазақ халқының тарихи тағдырын бейнелеуде жана құбылыс болғанын атап көрсетсе, ғұлама қаламгер кезінде “Ғабиденнің шығармашылық жолына көз салып болжағанда, көңілге жақсы жұбанышты ой салатын үлкен елеулі бір жай бар. Онысы ең алдымен, бұл жазушының айнымастан, ұдайы бүгінгі күнгі үлкен өмірмен нық байланысты еңбек етуінде,” – деп өз бағасын берген болатын. [2,378]

Қаламгердің әр шығармасында ең алдымен туған халқының шынайы өмірі, тарихи тағдыры көрінді, оның болашаққа, жаңалыққа, жақсылыққа деген қуатты ұмтылысы сомдалды, қарапайым да қаһарман еңбек адамының тұлғасы мүсінделді. Бір кездегі колхоздастыру науқаны, кеңес өкіметінің орнауы мен орнығуы, таптық күрестер тұсындағы ауыл адамдарының, қарапайым колхозшылардың, шаруашылық және өндіріс басшыларының, кеншілер мен егіншілердің, басқа да еңбек адамдарының жазушы қаламымен сомдалған образдарын автордың дәл осындай өмірдің қатаң талаптары мен халық тағдырының нәзік иірімдерін шебер үйлестіре білуінен туған тамаша қазына деуге болады.

“Ғабиденнің ойлы көзі өз замандастарының жарқын тұлғасын жасаумен, олардың парасатты еңбегін суреттеумен шектеліп қалмайды. Ол ылғи алға қарап отыратын, болашаққа болжам жасайтын. Бұл – оның арманшылдығының, қоғамдық дамудың беталысын аңғара білетін көрегендігінің белгісіндей еді.” [3,204]

Әдеби процесс – үздіксіз қозғалыс, жанды организм. Оған да өмір сүретін орта, тыныстайтын ауа, қуат алатын нәр керек. Ғабиден сынды ғұлама қаламгерді жалынан ұстатып, үйіріп ала кеткен әдебиеттің асау арғымағы үшін мұндай орта кеңес қоғамы болды. Идеология ұсынған басты нысана “коммунизм” атты болашаққа жету болса, әдебиеттің сол тұстағы «міндеті» советтік шындықты, социализмді, партияны, кедей табын жырлау болды.

Нәтижелер. Бүкіл ғұмырын осы қоғамның тұсында өткізген Ғ.Мұстафин және оның замандас, қаламдастары да осы ақиқаттан аттап кете алмайтын еді. Алғашқы туындыларынан бастап Ғабиден де тап тартысын, қоғамдық құрылыстың жетістіктерін жыр етті, ондағы болашаққа ұмтылған еңбек адамдарының бейнесін сомдады.

Шығармашылық жолы жөнінде мәлімет беретін бірқатар мақалаларында осынау жайлар туралы

Ғабиденнің өзі де жазады. “Менің ешбір шығармам әлде қалай туған емес. Толғанудан, арманымнан туды”, – дейді жазушы.”[4,277] Талғампаз суреткердің қалам ұшынан тамған бұл шындығы кез-келген жазушыға өшпес сабақ болатыны анық.

Өмірінің соңына дейін Ғабиден осы нысанасын жоғалтпады. Туған әдебиетінің кем-кетігін толтырып, олқы тұсын орнықтыруға ұмтылды. Жаңа тақырыптарға барды, жаңа кейіпкерлер бейнесін сомдады. Оның қаламынан қазақ әдебиетінде тұңғыш рет жұмысшы тақырыбын көтерген “Өмір мен өлім” романының, алғашқы болып еңбек адамының ұмтылысын жаңаша сипаттаған “Шығанақ” романының, жаңалыққа, жақсылыққа деген ерен құлшыныс сипатын өрнектеген “Миллионердің” жазылуында, міне, дәл осындай сырдың жатқаны анық.

Сол кездегі өмір ағымы тұрғысынан алып қарағанда мал соңында жүріп, қыс қыстауда, жаз жайлауда бытыраңқылау өмір кешкен қазақ үшін бірлесіп ұйым құрудың, ұжымдық еңбекке аяқ басудың тарихи мәні зор болғаны ақиқаттың ақиқаты дерлік. “Шығанақта” суреттелетін осы процестің барысында сан тарау психологиялық тартыстар, әлеуметтік қақтығыстар да мол болды. Жазушы осының бәрін нақты айшықтап береді.

Ғабиден бейнелеген өмір жағдайларының “кеңестік өмір шындығы” деген жылтырақ айдарын алып тастап көрінізші. Нағыз өмір шындығы, халық тағдырының белгілі-бір тарихи кезеңдегі шынайы көрінісі болып шыға келмей ме? Жазушы, міне, дәл осы шындықты бейнеледі, халқының сол кездегі тұрмыс-тіршілігін шыншылдықпен жеткізді.

Тартыс - көркем шығарманың тынысын түзеп, жүрегін соқтыратын қуатты құрал. Оның астарында ілгерілеу де, даму да, бір сөзбен айтқанда, мәңгілік қозғалыс жатыр. Үздіксіз өмір көшінің өзі жақсы мен жаманның, ескі мен жаңаның, ақ пен қараның қарама-қайшылығы мен күрес-тартысынан тұрмай ма? Ғабиден Мұстафин шығармаларының тамырына осылайша қан жүгіртіп, оның кешегі мен бүгінгінің арасындағы алтын көпірге айналуына да, міне, осындай күш, қайнаған өмірдің өз қазанынан алынған шынайы тартыс себеп болды. Әсіресе ескі мен жаңаның тартысын бейнелеу Ғ.Мұстафин заманындағы көркем әдебиетке таңылған қатаң талап еді. Осы талаптың үрдісінде “Миллионер” дүниеге келді.

“Шығанақты” бітіріп, жарыққа шығарғанымша ауыл өмірі алға кетіп қалды. “Миллионер” романында мен енді өмірдің алдын орамақ болдым. Шынымды айтайын, бұл романдағы миллионер колхозды, жоғары білімді председательді ол кезде көрген де, естіген де емеспін, – деп ағынан жарыла жазады Ғабиден Мұстафин. - Болжаумен жаздым.” [4,278].

Өзі айтып отырғандай, Ғабиден Мұстафин әрдайым қоғам дамуының әрбір қадамын жіті зерделеп, сол арқылы ілгеріге көз жіберумен болады. Ең бастысы, оның шығармаларында халық өміріндегі алға басушылық, даму, өсу бірінші кезекте көрініп отырады. Мәселен, “Шығанақта” суреттелетін шаруашылық басқару мен іс жүргізудің әдіс-тәсілдері бірте-бірте қауқарсыз болып қалғанын, оның орнын өміршең жаңа тәсілдің алмастырғанын жазушы “Миллионерде” айқын бейнелейді. Ендігі жерде колхозды құр тәжірибеге сүйеніп ескіше басқаруға болмайды. Жаңа тыныс керек, оқыған, білімді басшылар қажет. Және де заман ағымымен ілесе жеткен электрлендіру, механикаландыру, мал тұқымын асылдандыру тәрізді толып жатқан жаңа мүмкіндік көздеріне орын беріп, соларды ел игілігіне жарата білу қажет. Әрдайым жаңаны көруге, жақсылыққа қуануға бейім Ғабиден Мұстафин “Миллионердегі” жас маман, білімді басшы Жомарттың образы арқылы, міне, осы идеяны алға тартады.

Талқылау. “Қоғамдық өзгерістер заманында жалпы жаңғырулар легінде адам еңбегінің де жаңа сапаға көтерілгенін, өмірдің ілгері басуын түсінген Ғабиден, шын мәнінде, жаңаны тез көргіш, аңғарғыш жазушы болды.” [5, 135]

Ескі мен жаңаның алмасуы – өмірдің заңы, табиғат дамуының негізгі қағидасы. Ол – мәңгілік құбылыс. “Миллионердегі” Жақыптың орнына Жомарттың келуі де, міне, осы өмірлік ақиқаттың жемісі.

Жомарттың бойында болашақты мегзеген қасиеттер мол. Ол қолда барды ғана қанағат тұтып, азын-аулақ табысқа мастанатын жігерсіз кейіпкер емес. Оқыған, білімді, әр нәрсеге көзі ашық жас ұрпақтың өкілі. Сонымен бірге ол өз ойын дәлелдей алатын, ойындағысын орындай білетін іскер азамат. Колхоздың бұрынғы басшылығының жоспары бекіп кеткеннен кейінгі жас маманның әрекетінде осындай іскерлік анық байқалады. Оның мақсаты төрағаның орындығына отыру емес, шаруашылықты ілгері бастыру, сол арқылы халықтың тұрмыс жағдайын жақсарту. Кейінірек колхоздың тізгінін өз қолына алғаннан бастап ол шаруашылықты ғылыми негізде басқару идеясын батыл көтеріп, істі жаңаша талаптар негізінде жүргізуге бағыт ұстайды. Ауылға әртүрлі машиналар әкелу, электр желісін тарту, асыл тұқымды мал өсіру сияқты толып жатқан игі істердің сыртында ол ауыл адамдарын жаңаша еңбек тәртібіне тәрбиелейді.

Тұтастай алып қарағанда, “Миллионердегі” Жомарт қай заманға да керек нағыз іскер, білімді, парасатты басшы болып шыққан. Оқиға өткен уақыт пен кеңістік өлшемдері кеңес өкіметінің тұсына сәйкес келіп тұрғаны болмаса, Жомарттың бойындағы қасиеттер бүгінгі күндердің де талабымен үндесіп жатқанын атап айтқан жөн. Өз мүддесін халықтың мүддесінен жоғары қоятын, мақсаттарына жету жолында небір пасық әрекеттерге бой алдыратын бүгінгі күннің кейбір азаматтарын көргенде көз алдына еріксіз Жомарттардың бейнесі келетіні ақиқат.

Жомарт және оның айналасындағы Жанат, Алма, Ахмет, тағы басқа кейіпкерлер арқылы шығармада халықтың тұрмыс-тіршілігіндегі ілгерілеушілікті ғана емес, адамдар санасындағы жаңаға, жаңалыққа бетбұрысты аңғартады жазушы. Рас, кеңестік өмір шындығының көрінісі ретінде кей тұстарда автордың романтикалық суреттеулерге, алыс ауылдағы талапкер сазгер Алманың бір ғана шығармасы арқылы сонау Мәскеудің Үлкен театрының сахнасына шыға келуі сияқты эпизодтарға да орын беріп қалатыны жасырын емес.

Шығарманың бас кейіпкері Жомарт өзінің алдына қойған мақсатына адал, үнемі еңбек үстінде жүреді. Айналасындағыларды да жаңа іске бекем жұмылдыра біледі. Еңбектерінің жемісті болатынына сенімі мол. Түптеп келгенде, бұл қасиеттер бүгінгі басшының, тіпті қай заманның болсын іскер адамының бойында болса дейтін тамаша сипаттар емес пе? Кей тұста басшы адамның бойынан өз ісіне деген шынайы қатынасты, адалдық пен ықыласты, жауапкершілікті көре алмай қалсақ, не болмаса, басқарып отырған ұжымын қырық ру етіп, жік-жікке бөліп, бей-берекет тірлікке жол беретін жетекшіні кездестірсек тағы да бір кезде Ғабиден Мұстафин сомдаған, мыңдаған оқырманның ойында жатталып қалған Жомарттардың образы қайта жаңғырып, санамызда жарқ ете түсетіні сөзсіз.

“Миллионердегі” Жақыптың бейнесінде де ерекше салмақ, салихалылық бар. “Қолымда билік тұр екен” деп жөнсіз күреске бармайды, күш көрсетпейді. Ол - қарсыласын қанша құптамай тұрса да артық сөзге бармайтын ақылдың, сабырдың адамы. Әрекетіне қарасаң ішкі ойы арқылы ол болашақты да біршама бағдарлайтын тәрізді. Жанат екеуінің арасындағы қысқа әңгіме кезіндегі қызынын: “Көнсеніз де, көнбесеніз де абырой алмассыз. Жомарт жоспары шытырманы көп, оқусыз адамды шатастыратын жоспар. Көнсеніз, шатасасыз. Көнбесеніз айып арқалап жалғыз қаласыз. Менімше, осы абыройлы күнде басқа жұмысқа ауысқан жөн болар”, – деген [6,266-267] орынды да нақ сөзінен кейінгі Жақыптың жан дүниесі осыны аңғартқандай.

“...Жақып тербелмелі креслода тербеле тыңдап, қалғып кеткендей көзін жұмды. Ұйқы қашып, ат соғып қажыған дене, шын тыныстады ма, әлде ойға батты ма Жанат айыра алмады. Ажым айғыздаған әкесінің ескі бетін анықтап көріп, сол ажымның әр сызығын бір ұзақ жолға балады. “Кім үшін, не үшін кешті осы ауыр жолдарды? Жаны шағылмаған жас ұрпақ бағалауымыз керек...” – деп өзі де бір терең ойға түсіп кетті. Тамылжыған бөлме тым-тырыс. Аяз қысып анда-санда терезе сырт-сырт етеді. Тенбіл шұбар бала мысық құйрығымен ойнап жүр. Алдыңғы бөлмеде жұмыстан қайтқан Ырысжанның аяғының тықыры естіледі. Жақып әлден уақытта орнынан қозғалмастан, көзін баяу ашыңқырап:

– Темір де тозады. Тозған шығармыз, – деді.

– Жарылқаса жаңаны да көрерміз. Арыз жаз! Босанам. Дем алам...”[6,266]

Осы жолдарда сан тарау өмір жолдарынан өткен тәжірибесі мол Жақыптың мінез-құлқы, күрделі психологиясы шебер бейнеленумен қатар, оның болашаққа, жаңаға, жастарға деген сенімінің ұшқыны да жылт еткендей болады.

Жақыптың қызы Жанат та кеңес өкіметі тұсында өмірге келген, соның идеологиясымен тәрбиеленген жас ұрпақтың өкілі. Шығармада ол өзінің әкесіне қарсы топтың ішінде жүреді. Бірақ жазушының суреттеуіндегі Жанаттың іс-әрекетінде Павлик Морозовтардікі секілді әкеге деген бітіспес дұшпандық жоқ. Бәрі де өмірдегідей. Жанат ескі мен жаңаны жалғастырушы, жарастырушы бейнесінде есте қалады. Ол - ненің де болса әділ төрелігін айта білетін қайратты ұрпақтың өкілі.

Ғабиден Мұстафин кейіпкерлерінің бойынан адамгершіліктің, іскерліктің, жауапкершіліктің, нағыз еңбек адамына тән қасиеттердің, өзара қарым-қатынастағы адалдықтың осы тәрізді небір үлгілерін көреміз. Жазушы ең алдымен адам бейнесін, еңбек адамының образын сомдады.

“Шындық деген әрқилы ғой, – дейді Ғабиден Мұстафиннің бір кейіпкері.

– Түпсіз терең жүректе жарқыраған шындық бар. Айтуға тіл күрмеледі.”

Дәл осы сөздердің астарында бірқатар терең сыр жатқандай көрінеді. Автордың ішкі цензурасы байқалады. Шындықты жазып отырған жазушының да “тілі күрмелетін” тұстары жоқ емес. Бәлкім, кеңестік өмір шындығын жырлай отырып, жазушы болашақтағы тәуелсіз ел өмірінің елесін, біздің бүгінгі тіршілігіміздің тынысын сезінді ме екен? Сезінген де болар. Бірақ ол сезімін ашуға келгенде жазушының қолы байлаулы. Көңіл алаңдайды, тіл күрмеледі.

Қорытынды. “Ғабиден Мұстафин – қазақ әдебиетінің жетекші жанры – роман түрлерін қатыптастырып, дамытуда өлшеусіз зор еңбек сіңірген жазушы. Ол өз заманының тарихи кескінін шыншылдықпен, ерен көркемдік қуатпен, шын, адал жүрегімен суреттеді. Ол суреттегендері бүгіндер аса көрнекті қаламгеріміздің көкірегі жарып шыққан өсиет аманатындай оқылады.”[7, 282]

“Көз сәулесінен көңіл сәулесі күштірек”, – деп ғұлама Ғабиденнің өзі айтқандай, ұлттық сөз өнерімізде бұрынғы-соңғы дүниеге келген, келетін қазыналарымызға шын мәніндегі жанашыр көзбен қарап, көңілдің сәулесін түсіріп, шынайы бағалай білгенге не жетсін!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин. Әдебиет туралы//Классикалық зерттеулер: көп томдық.–Алматы: Әдебиет әлемі, 1- том 377*
2. *М.Әуезов. Жиырма томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 1985, 18-том 378 б]*
3. *С.Қирабаев. Өмір тағылымдары. – Алматы: Білім, 2006.–480 бет.*
4. *Ғ.Мұстафин. Ой әуендері// Классикалық зерттеулер: көп томдық.– Алматы: Әдебиет әлемі, 1- том, 424 б*
5. *С.Қирабаев. Ұлт тәуелсіздігі және қазақ әдебиеті: әдебиеттік зерттеулер, сын мақалалар, естеліктер, – Алматы: Жібек жолы, 2011. – 596 б.*
6. *Ғ.Мұстафин. Бес томдық шығармалар жинағы. V том, – Алматы: Жазушы, 1983.230 бет)*
7. *Қазақ әдебиетінің тарихы. 8-том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2004 520 б*

References:

1. *Musirepov G., Mustafin G. Adebiet turaly//Klassikalyq zertteuler: kop tomdyq. – Almaty: Adebiet alemi, 1-tom, 377 b.*
2. *Auezov M. Jyirma tomdyq shygarmalar jinagy. – Almaty, 1985, 18-tom, 378 b.*
3. *Qirabaev S. Omir tagylymdary. – Almaty: Bilim, 2006. – 480 bet.*
4. *Mustafin G. Oi auenderi// Klassikalyq zertteuler: kop tomdyq. – Almaty: Adebiet alemi, 1- tom, 424 b.*
5. *Qirabaev S. Ult tauelsizdigi jane qazaq adebiyeti: adebiyttik zertteuer, syn maqalalar, estelikter, – Almaty: Jibek joly, 2011. – 596 b.*
6. *Mustafin G. Bes tomdyq shygarmalar jinagy. V tom, – Almaty: Jazushy, 1983.230 bet.*
7. *Qazaq adebietinin tarihy. 8-tom. – Almaty: QazAqparat, 2004, 520 b.*

MPHTI 17.82.10

10.51889/2959-5657.2023.84.2.006

Gierczynska, D.¹, Moldagali, M.²

¹*Pomeranian University in Slupsk, Slupsk, Poland*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

¹*dr.hab., professor, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl;*

²*PhD Candidate, lecturer, mmoldagali@list.ru*

**“WHITE” AND “BLACK” IMAGES
IN THE POETRY OF M. MAKATAEV**

Abstract

In this article were considered two monochromes “white” and “black” in the poetic texts of Mukagali Makataev, who is a famous Kazakh poet, writer and translator of the 60s and 70s of the 20th century. A quantitative and qualitative methods of analysis were used, a frequency dictionary of color images was developed based on the material from the poetry collection “МҰҚАҒАЛИ (MUKAGALI)” (2012). In addition, a detailed semantic and structural analysis of two monochromes was conducted to determine their role and the way in which the color semantics are represented: as main or additional elements. The generalized structural and semantic analysis revealed that Makataev uses these images as a contrast between darkness and lightness, comparing them and being indecisive in choosing a color. Black and white colors form thematic blocks such as animate/inanimate nature, the theme of moral choices, the theme of creativity, motherland, and love. Both colors reveal in their own way the theme of love and the theme of death through different images.

Moreover, we can notice that the semantics of the white color is based on a well-known and traditional image, while the black color contains the cultural background characteristic of the Kazakh people.

Keywords: Mukagali Makataev, poetry, color images, semantics, poetic world

Д.Герчинска¹, М.Молдағали²

¹ Слупск қаласындағы Помор университеті, Слупск, Польша

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

¹ хабилитациялық доктор, профессор, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

² докторант, оқытушы, mmoldagali@list.ru

М. МАҚАТАЕВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АҚ ПЕН ҚАРА ТҮСТЕРІНІҢ БЕЙНЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада 20 ғасырдың 60-70 жылдарындағы белгілі қазақ ақыны, жазушы, аудармашы Мұқағали Мақатаевтың поэтикалық мәтіндеріндегі екі монохром – ақ және қара, қаралды. Талдау барысында сандық және сапалық әдістері қолданылды, оның көмегімен «МҰҚАҒАЛИ» (2012) поэзиялық жинағы материалы негізінде түрлі-түсті бейнелердің жиілік сөздігі жасалды. Сондай-ақ олардың ақынның поэтикалық әлеміндегі рөлін анықтау үшін екі монохромға семантикалық және құрылымдық талдау жүргізілді. Жалпылама құрылымдық-семантикалық талдау Мақатаевтың бұл бейнелерді қараңғылық пен жарыққа қарама-қарсы бейнелер ретінде қолданатынын, оларды салыстыра отырып, біреуін таңдауда тартынушылық танытатынын көрсетті. Қара және ақ түстер жанды/жансыз табиғат, моральдық шешімдер тақырыбы, шығармашылық, Отан және махаббат сияқты тақырыптық блоктарды құрайды. Екі түс те әртүрлі бейнелер арқылы махаббат тақырыбы мен өлім тақырыбын өзінше ашады. Сондай-ақ ақ түстің семантикасы белгілі және дәстүрлі бейнеге негізделсе, қара түс қазақ халқына тән мәдени астар да алады деген қорытынды жасауға болады.

Түйін сөздер: Мұқағали Мақатаев, поэзия, түс бейнесі, семантика, поэтикалық әлем

Герчинска Д.¹, Молдағали М.²

¹ Поморский университет в Слупске, Слупск, Польша

² Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

¹ хабилитированный доктор, профессор, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

² докторант, преподаватель, mmoldagali@list.ru

ОБРАЗЫ БЕЛОГО И ЧЕРНОГО ЦВЕТА В ПОЭЗИИ М. МАКАТАЕВА

Аннотация

В данной статье были рассмотрены два монохрома – белый и черный в поэтических текстах Мукагали Макаатаева, известного казахского поэта, писателя и переводчика 60-70х годов 20го века. Во время анализа был использован количественный и качественный метод анализа, при помощи которого разработан частотный словарь цветообразов на основе материал из поэтического сборника «МҰҚАҒАЛИ» (2012). Также проведен детальный семантический и структурный анализ двух монохромов с целью выявления их роли и способа представления семантики цвета в качестве основных или дополнительных элементов. Обобщенный структурно-семантический анализ показал, что Макаатаев использует данные образы как противоположность темного и светлого, сравнивая их проявляет нерешительность при выборе одного. Черный и белый цвет формируют тематические блоки такие, как живая / неживая природа, тема моральных решений, тема творчества, тема родины и тема любви. Оба цвета по своему раскрывают тему любви и тему смерти через разные образы. Также мы можем сделать вывод, что семантика белого цвета основана на общеизвестном и традиционном образе, в то время как черный цвет берет в себя и свойственный казахскому народу культурный фон.

Ключевые слова: Мукагали Макаатаев, поэзия, цветообозначения, семантика, поэтический мир

Introduction. Mukagali Makataev is a symbol of Kazakh poetry, who represented all the truth and light, joy and goodness of the Kazakh people and country in his works.

Makataev's poetic world is built on the world perception of the poet himself, his life and cultural experience, moral condition and psychodynamic structure that determine the world he created [1, 207].

Makataev was loved by people, and he tried to convey his creativity to people fully, to reveal and show all the richness of his soul and talent. Color coding plays an important role in describing and determining the state experienced by the poet. Finally, color is connected with the emotional world of a person, because it can affect to the mood, create a feeling of coldness or warmth, be pleasant or cause discomfort. As V. Savelyeva states, “it is important for a writer to convey the hero's individual vision, and when we look at the objective world through the hero's eyes, we understand the writer's artistic world” [2, 72]. Thus, through the color nuance of objects, we can determine the additional semantics that the poet has given it.

In this article were analyzed the coloristic motifs in Makataev poetry to show their role and the way of presenting color semantics as main or additional elements, as well as to define their thematic categories.

Material and methods. Using the material of several poems from the collection “МҰҚАҒАЛЫ” [3], words with color semantics were collected; a frequency dictionary was created. Semantic definitions of the color motifs used by the poet were also obtained.

In the presented article, the following methods were used: a quantitative method for creating a frequency dictionary; a qualitative method for identifying the meaning of colors in certain poems; a descriptive method for presenting the peculiarities of Makataev's poetry based on a deeper analysis of frequently used colors in his works; and analytical methods for making comparison, evaluation, and conclusion.

Results and discussion. We paid attention to the color terms that manifests itself in the naming of words with the designation of color semantics. While processing the poetic material we identified the names of 13 coloristic elements. The frequency lexicon of color names made it possible to distinguish the most important color images used by the poet (white, black, green, blue, yellow, red) and the least used (brown, gold, silver, gray and light blue). The frequency dictionary of the color elements is given in the Table 1.

Table 1. Frequency dictionary of color elements in Makataev`s poetry

	Name of color	Number of uses
	White	294 (аппақ – totally white)
	Black	141 (қап-қара – darkly black)
	Green	61
	Blue	53 (көкпеңбек – very blue)
	Red	49 (күрең – scarlet, қып-қызыл – very red)
	Yellow	41 (сап-сары – very yellow, сарғаяды – turn to yellow)
	Brown	20 (күп-күрең – dark brown,)
	Gold	14
	Боз (~ boz) (light gray; light blue gray)	12
0	Gray	9
1	Light blue	9
2	Ала (~ ala) (striped white and black; multi-colored)	5
3	Silver	4

According to the table, we can see that the poet uses a large amount of “black” and “white” colors, which are the antithesis, that is going to be considered. The additional examples in the table shows that Makataev often uses adjectives on superlative form, that was formed by repeating the first syllable, and adding the suffix “p” [4], for example, аппақ – totally white, қап-қара – darkly black, сап-сары – very yellow, etc. Frequent use of the superlative adjectives can convey vivid expression and emotionality. Thus, the poet can express the appeal of his thoughts and judgments. It should be noted also the verbal form of the color images, in the past tense, for example, сарғайып – turned to yellow, ағарған – whitened, қарайып\қарайды – turned to black; in the future tense: көгереді – turn blue; and in the imperative mood: көгерсін – let it turn blue. So it can be concluded that the poet uses color in the Past Tense as a category associated with memory, regrets, past

experience and knowledge of facts [5, 52], and the Future Tense to predict some event. Also, the poet touches the moral themes, where he asks or orders to do something.

The dominant colors of black and white in Makataev's poetic world are very often found together as something incompatible. Black and white color, as an eternal antithesis, is most often considered as symbols of “life and death”, “male and female”, “light and dark”. Focusing on dark-light semantics, Makataev is often in a state of confusion and choosing one of the options. For example, in the lines *Ақ бұлт пен қара бұлттың арасында* [3, 62], *Ажыратар арасын ақ, қараның* [3, 47], *Ақ па екен жүзің, қара ма* [3, 65]. The poet in his poem «Қап-қара, ғажап, сиқырлы...» (Darkly black, amazing, magical...) says:

<p>Ақ пенен қара алмасып, Алмасып тұрса әрдайым. Ақ түске ғана жармасып, Қараны неге алмайын. [3, 61]</p>	<p>White and black that changing, Changing all the time. Why will I stick only to white, And not get the black one?..¹</p>
---	---

– about life, more precisely about life's difficulties and obstacles, where the black describes the whole world, night and youth, and sky, day and beauty of the body is painted into white. Makataev loved life, which is full of ups and downs, darkness and light. The poet says that it is not necessary only to live for bright moments, but also to experience and not be afraid of sad, secret and difficult periods of life. This in general correlates with the Kazakh perception of the world, in which life represents unity and struggle of opposites [6, 62]. Makataev's poetry is full of love for life, and most importantly for man, so his poetic texts often contain the transmission of life lessons, the definition of such concepts as honor, duty, love, etc., recognition of mistakes and other forms of moral education for young people.

But Makataev also combines black and white, preserving their color shades in the lexeme “ала” (striped), for example, in his poem “Ағажан” in the form of a letter to the translator and director of the printing house “Жазушы” Abilmazhinu Zhumabayev, whom the poet perceived as a brother. It is said about the moment when he received a small “ала қағаз” (piece of white paper/letter written with black ink), when he struggled from the physical pain during the illness at the hospital. Also, the poet is upset by his erroneous opinion about when he could not understand, what is truth and what is a lie:

*Ағажан, жан екенсің жаның адал!
Ит екем ақ-қараны танымаған...
Жақсы менен жаманның арасында,
Жаным менің жай таппай таласуда...
Ағажан, «Бәрінен де айық!» депсің,
Айығамын, ағажан, нанасың ба?.. [3, 463]*

White color means peace, purity and perfection. In the Kazakh understanding, white color is a symbol of justice, honesty, chastity, goodness and kind feelings. Kazakhs revered sacred things and painted them into white [7]. Serikbaeva [8] distinguishes several categories of the semantic meanings of white color in Kazakh culture: 1) everything that is white by nature; 2) Milk products (ақ мол болсын – let there be plenty of food / let there be a lot of good); 3) Clean, without impurities; 4) True, pure, innocent; 5) Honest, fair, without evil intentions; 5) White color as a wish for well-being, happiness, successful life; 6) Constancy, stability; 7) Lost peace, fade, burn out, go bankrupt, starve, suffer; 8) Aristocrats, who belong to the family of khan, tore; 9) Description of women, her beauty, nobility; 10) Direction; 11) Valuable, respected, worthy; 12) White gold – cotton; 13) Wide, boundless. In general, the white color in Makataev's poetry corresponds to these categories, which can be determined by its semantic meaning.

Also, in the dictionary of Makataev's language [9], more than 120 word combinations with the word “white” are gathered by examples of its usage, designations in direct, figurative meanings, and types of usage: poetic, ethnographic, mythological, zoological, etc. Using the following example, let's define the main thematic groups associated with the white color.

Makataev was a kind, sincere, modest, somewhat naive, open and fair person. He tried to help those in need at least with advice, actions or kind words. Honor means a lot to the poet, he tried to act thoughtfully and

¹ All translations were made by M.M.

remain human. The combination of the lexeme honor-white indicates the purity of the poet's thoughts and his desire to help: *Арым аппақ; Ақ жаным, пәк жаным қалай күйе жағайын; Арым, міне, сүттей аппақ, алдыма келіп жылап тұр.*

The image of the mother in Makataev's poetry is connected with the source of purity and warmth, for example, in the poem "Түсіндім", the poet talks about the achievement of understanding life:

Тірлікте суындым да, жылындым да,	In life, I cooled and warmed,
Көріндім де, бұғындым, тығылдым да	Showed myself, hid and run away.
Арымның алдына кеп тізе бүктім,	I give a bow to the conscience,
Анамның ақ сүтіне жуындым да.	Showered in my mother's white milk.

[3, 172]

In Kazakh culture, white milk is considered as a symbol of purity, friendship and good health. There poet talks about the fact that before a difficult choice, he always focuses on his mother, and he is afraid to disgrace or dishonor her name. The father, leaving for the war, gives an order that has forever remained in the memory and heart of little Mukagali: "be a supporter of grandmother, mother, younger brothers and study" [1, 20]. This can be seen in one of the poet's poems, where he speaks his duties as a son: *Ақ уыз берді, қарыз деп Анам айтпады, / Мойнымда әлі, әкенің қарызы қайтпады* [3, 152].

The poet often paints girls into white color, defining them as "Ақ қыздар", comparing them to a white pearl, which is a symbol of true love, soul and joyful life (*Ақ моншақ жанарыңнан атылды кеп*). Also, in Makataev's poetry, the feminine principle is often embodied in the image of a bird [3, 41], which is a symbol of love "О, менің аққанат құс махаббатым (Oh, my love of a white bird)". In the poem "Махаббатым өзімде", poet dreams of real love, but at the same time, he bitterly speaks *Ақ қаздар арасынан аққуымды, / Ажырата білмеген сормандаймын (Among the white geese my swan, / that I am ashamed for not recognizing)*. Since ancient times, the swan has been considered a symbol of rebirth, purity, chastity, wisdom, poetry and perfection. Thus, poet singles out his beloved swan symbolically, and compares other girls with geese, which does not have negative semantics, but on the contrary, personifies female fertility, motherhood and economy.

The crane is also painted into white, foreshadowing abundance, spirituality, spiritual awareness and awakening. When a crane comes into your life, it brings luck and success. Thus, in the poem "Саралақаз оралды" in the lines *Саралақаз оралды сазға тағыз, / Ақ тырналар аспанды боздатады*, poet predicts the beginning of fruitful spring.

The world of inanimate nature in Makataev's poetry is very bright, saturated and multifaceted. Poet paints into white color such word forms of natural themes as mountains, sky, clouds, rain and lake. According to the statistical data of the purity of natural images presented by Abisheva, the following natural images stand out: mountain (184), sun (150), sky (109), cloud (47) and winter (40). The poet feels nature so deeply that he raises in its understanding global philosophical problems that help him find answers to complex questions of existence in nature [1, 147]. For example, the mountains that surrounded him from his childhood are considered for the poet as symbols of happiness, strength, confidence, witness to his entire life: *Ақ таудың бөлеп мені бесігіне / Ақ таңның сүтіменен асыраған; Ақ басты ала тауларың да, / Күңіренбесін, жыламасын. А light of the sun can serve as the beginning of the day, the beginning of the new: Асығып жеткен арманның, / Аппақ сәулесі; Аймалап жатса, айдынын аппақ нұр сеуіп, / Сауығып қалам, сақалына анау бүркеніп; Ақтарып аппақ нұрын шашып жерге / Ақ нөсер ақтарылсын тылсым жерге.*

The association of white color with the cold season, according to Paramanova, is a sign of detachment, indifference and non-transgression [10, 32]. If we look at the poem "Қыстауда" [3, 259], from the first line "Боран. / Боран. / Ақ боран ой да, қыр да, / Толғануға мұрша жоқ, ойлануға" you immediately feel that prickly, icy cold, which is felt both in the surroundings and in the thoughts of the poet.

People also consider white color a sign of death. Because when a person dies, his skin starts to pale. This is a sign that the person died and started a new life. Makataev often dyes his mother's, old woman's, grandmother's, and his own hair into white, which was a sign of fatigue, heavy fate, old age, and wisdom: *Ақ шалдың көлеміне аунап алып* [3, 114], *Біздер жеңдік: Анамыз ақтай солды* [3, 119], *Ақ шаштың әр жағында – аппақ миың* [3, 175]. His mother, who was left alone with three children during the war, was burned like tinder. And he did not wanted that kind of life to the other young girls that can be seen in this line *Арулардың самайын ақ шалмасын* [3, 66].

Thus, we can say that Makataev retains the traditional positive semantics of white, linking it with the theme of nature, which manifests itself through the description of mountains, clouds, water, etc.; theme love through the images of women, as well as through the image of the mother; with the theme of morality through philosophical thoughts about honor, purity of thoughts and deeds; and with the theme of death through the image of gray hair, old age.

The antithesis of white, black color appears in the poetic texts of Makataev half as much as white. Serikbayeva in her monograph notes more than 33 forms of using the figurative meanings of the lexeme black in the Kazakh language to denote people, companion, friend, guilty person, lie, slander, death, simple, heavy, cruel, etc. [8, 29]. But not all of them have negative semantics. According to Yelibayeva [6, 63], black is polysemantic. Thus, bearing in itself the traditional negative semantics, the black color has the meanings of holiness and sacredness.

Makataev associated black color with poetry, for example, in the poem “Қара өлең”, the name of which is directly related to its form. After all, “Қара өлең” (*straight trans. Black song*) is a Kazakh ancient traditional form of quatrain, consisting of 11 syllables and in a woven form of rhyming, more precisely in the rubai – “aaba scheme” [11]. Each stanza contains a separate thought. Such a thought begins with light humor and embraces the meaning and beauty of life, concern for the country and the fate of the people. The idea of the first two lines of the poem serves as the main idea of the last lines.

*Қалқам,
Мен Лермонтов, Пушкин де емен,
Есенинмін демедім ешкімге мен.
Қазақтың қара өлеңі – құдіретім,
Онда бір сұмдық сыр бар естілмеген. [3, 199]*

Makataev, keeping the form presented above, added the idea of simplicity, since we can also translate “қара өлең” as “a simple song”. Poet says that the Kazakh soul is simple, and this simplicity helped him to understand the ideal of the precious treasure of Kazakh people, a rich eternal heritage, and will spare no effort to put them on their proper height [12, 12]. Indeed, in fact, Makataev did not just become such an outstanding poet, but achieved his recognition thanks to searches, diligence, continuous learning and study. So he admits that he is very simple in soul and views, but “if the people recognize me as a poet, then I will correspond to this name”.

Makataev's nature is also painted into black color, for example, the following combinations can be found: *қара аспан- black sky, қара су- black water, қара нөсер- black rain, қара теңіз- black sea, қара бұлт- black cloud, қара жер- black land, қара орман- black forest, қара жол- black road, қара түн- black night*. Basically, they are related to the theme of the country. As an example, in his appeals to his native land – Karasaz, the poet speaks about his nature, praises his land and water, and recalls his happy childhood. For example, in the poem “Бозқараған”, poet tells how a blooming lilac, growing near a “deep” lake (black lake) in Karasaz, was a witness of love between young couples; the poet remembers freedom in the vicinity of his native land: *Қарасазда жүруші ең, қара шалғы. / Қарасудың ішінде қарт пен сенің, / Талай–талай көріп ем тамашаңды; Қара суды, Қарасазды аңсадым.*

“Қара шаңырақ” is a noble and holy house, which is compared to the house of parents or to the house of the oldest and wisest in the family. It is also called “big house”. Makataev turns to his family, to his father's inheritance with a regret that he sold it “...Әкемнің қара шаңырағын, / Саттым екем неге... өкінем”.

Black color can also denote youth and beauty, and paint portraits of a Kazakh girl or boy: *Қарапайым қазақтың қара қызы; – Есімде, иә, есіме түсті қара қыз / Қап-қара шашы бұрыл тарта бастапты; Қолаң қара шашың-ай күн қақтаған!*

Makataev was an open person who loved life and the people around him, so he did not imagine life without friends, for example, in the lines *Менде арамдық жоқ еді алабөтен, / Доссыз өмір жалғанда қараң екен* he describes his life without friends with the word “black”, which is word formation of the noun from the adjective, and it can be translated into English as misfortune and trouble, and in the figurative sense it means dark, dull.

Traditional semantics of mourning, loss and sadness are also characteristic of Makataev. For example, in the lines *Жетектеп жетегінде қара қайғы*, where the poet remembers the song he listened to during the war, and again experienced this state of near loss. This state of loss is felt in the following lines: *Қара орман қара жамылып, / Жоқтаса асыл ұлдарын; Қаралы қағаз тілдейін, Барғалы қашан ауылға.*

The theme of death in Makataev's poetic works is expressed through the images of land (қара жер), road (қара жол) and stone (қара тас). Due to a serious and incurable disease, the poet felt his early death, this can be seen in the poem "Аттанғанда", where Makataev bids farewell to nature, peace and life: *Қарсы алдымнан қара жол қарсы ағады, Бүкіл өлке қоштасып жар салады*. Fear of death also was presented by Makataev, for example, in the poem "Неге асығады?", where he asks for time to stop nesting so quickly, and in the lines of the song "Айтатын саған сырым бұл", where he is afraid to die (*Кетем бе деп қорқамын, / Өз отыма өртенін*). But, despite this, the poet always tells his readers that they mustn't be afraid of something dark, bad (*Аулақ, аулақ, / Аулақ менің жанымнан! / Қара уайым қара иәлі жамылған*). After all, after a dark night, the sun rises and life is filled with all the colors of life: *Қара бұлтқа қара да басымдағы, / Күн шығады деп ойла осы жақтан; Қара түннің ішінде, қара бақтың, Атап таң, келер күнге қараматпын*.

Thus, Makataev does not consider black only as the color of self-immersion, melancholy and despondency [13], but also gives the semantics of youth, beauty and simplicity. The main themes of the lexeme "black" in the works of Makataev are the themes of the Motherland, nature, poetry, the theme of morality and the theme of death.

Conclusion. Summing up, we can say that Mukagali Makataev uses color as the main and additional tool in his poetic works. The study of two monochromes – black and white – made it possible to understand the patterns of using each of them separately, as well as to identify the general system of structural and semantic relations.

When analyzing each color, one can single out such thematic blocks as animate / inanimate nature, the theme of moral decisions, the theme of creativity, the theme of the motherland, the theme of love. Both colors reveal the theme of love and the theme of death in their own way. If the theme of love in white is pure, pure and open, then in black it is young, beautiful and filled with mysteries. The theme of death in white is felt physically on the body when the hair turns gray or the complexion changes due to illness, in black it is felt tactilely through the images of black earth, a memorial stone and an empty long dark road.

The semantics of these color images depends on different views, if the poet refers to the traditional, generally accepted image for all cultures, then in the use of black the cultural background of the Kazakh mentality is clearly felt.

The results of the article are used to create a thesaurus of the coloristic model of modern poetry of different peoples.

Reference:

1. Abisheva S.D. (2018) *The poetic world of M. Makataev: monograph*. Almaty. 272 p. [in Russian]
2. Savelyeva V.V. (1996) *Artistic text and artistic world: problems of organization*. Almaty: Dyk-Press, 192p. ISBN: 5-7667-4254-1 [in Russian]
3. Makataev M. (2012) *Songbook*. Compiled by: Bakytgul Aidarova, Konysbek Botbay. Almaty: KAZakparat, 1032 p. [in Kazakh]
4. Valyaeva T. *Kazakh language. Simply about the complex*. URL: <https://kaz-tili.kz/prilag2.htm> (date of access: 20.05.2022) [in Russian]
5. Arutyunova N.D. (2012) *Time: models and metaphors // Logical analysis of language. Language and time / ed. N.D. Arutyunova, T.E. Janko. – M.: Indrik, 1997. 352 p.* [in Russian]
6. Elibaeva K.Zh. *Symbolism and semantics of color in Kazakh culture // Bulletin of MGUKI, Moscow. No. 4 (48), 60-67 pp.* [in Russian]
7. Mansurov B. (2020) *White color is a sign of loyalty*. "Munara" newspaper, No. 3 URL: <https://www.muftyat.kz/kk/articles/edification/2021-03-02/35155-ak-tus-adaldyktyn-belgisi/> [in Kazakh]
8. Serikbaeva U. (2009) *Ethnolinguistic names of color names "White" and "Black" in the Kazakh language / Ulzhamila Serikbaeva. Monograph. Almaty: "Tambaly" publishing house, 192 p.* [in Kazakh]
9. Kaliyev B.K., Tuymebaev Zh.K., Kurmanbayuly Sh., Isakova S.S. (2019) *Dictionary of the Muqagali language*. Almaty: "Keremet Media", 1064 p. [in Kazakh]
10. Paramonova L. Yu. (2014) *The opposition of black and white as a symbolism of life and death in Russian symbolism // Bulletin of the A. Pushkin LSU. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/oppozitsiya-chernogo-i-belogo-kak-simvolika-zhizni-i-smerti-v-russkom-simvolizme* (Date of access: 03/05/2023) [in Russian]
11. *Kazakh literature. Encyclopedic handbook*. (2010) Almaty: "Aruna Ltd." ISBN 9965-26-096-6 [in Kazakh]

12. Alimkulov K. (2015) *Eternal heritage: research* – Almaty: “Khantangiri” publishing house, 352 p. [in Kazakh]

13. Nyuzbekova K.S. *Semantics and psychology of color*. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Pedagogica/3_99184.doc.htm (date of access: 03/10/2023) [in Russian]

Список использованной литературы:

1. Абишева С.Д. *Поэтический мир М. Макатаева: монография*. – Алматы, 2018. – 272 с.
2. Савельева В.В. *Художественный текст и художественный мир: проблемы организации*. Алматы: ТОО «Дайк-Пресс», 1996. – 192с. ISBN: 5-7667-4254-1
3. Мақатаев М. *Жыр кітабы. Құрастырғандар: Бақытгүл Айдарова, Қонысбек Ботбай* – Алматы: ҚАЗАҚПАРАТ, 2012. – 1032 б.
4. Валяева Т. *Казахский язык. Просто о сложном*. URL: <https://kaz-tili.kz/prilag2.htm> (дата обращения: 20.05.2022).
5. Арутюнова Н.Д. *Время: модели и метафоры // Логический анализ языка. Язык и время / отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко*. – М.: Индрик, 1997. 352 с.
6. Елибаева К.Ж. *Символика и семантика цвета в казахской культуре // Вестник МГУКИ*, – Москва. 2012, №4 (48), – С. 60-67.
7. Мансұров Б. *Ақ түс – адалдықтың белгісі*. «Мұнара» газеті, №3, 2020. URL: <https://www.muftuat.kz/kk/articles/edification/2021-03-02/35155-ak-tus-adaldyktyn-belgisi/>
8. Серікбаева Ұ. *Қазақ тіліндегі «Ақ» және «Қара» түр түс атауларының этнолингвистикалық атаулары / Ұлжамила Серікбаева. Монография*. – Алматы: «Таңбалы» баспасы, 2009. – 192 б.
9. Қалиев Б.Қ., Түймебаев Ж.Қ., Құрманбайұлы Ш., Исакова С.С. *Мұқағали тілі сөздігі*. – Алматы: «Керемет медиа», 2019. – 1064 б.
10. Парамонова Л. Ю. *Оппозиция черного и белого как символика жизни и смерти в русском символизме // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина*. 2014. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oppozitsiya-chernogo-i-belogo-kak-simvolika-zhizni-i-smerti-v-russkom-simvolizme> (дата обращения: 05.03.2023).
11. *Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық*. — Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010 жыл. ISBN 9965-26-096-6
12. Әлімқұлов Қ. *Мәңгілік мұра: зерттеулер* – Алматы: «Хантәңірі» баспасы, 2015. – 352 б.
13. Ныязбекова К.С. *Семантика и психология цвета*. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Pedagogica/3_99184.doc.htm (дата обращения: 10.03.2023).

МРНТИ 16.31.02

10.51889/2959-5657.2023.84.2.007

Жумагулова Б.С.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан
Доктор филологических наук, профессор, bakitgul@inbox.ru

ЛЕРМОНТОВСКИЕ ТРАДИЦИИ В ЛИРИКЕ Н. РУБЦОВА

Аннотация

В статье рассматриваются поэтические тексты яркого представителя литературного направления XX века “тихой” лирики Николая Рубцова. В процессе становления Н.Рубцова как поэта большую роль сыграли А.Пушкин, Ф.Тютчев, А.Фет и др. Он учился у лучших поэтов на материале их произведений, их образов. В числе своих учителей поэт называл и М.Ю. Лермонтова. В этом проявляется преемственность в литературе, в умении понять и принять позицию автора-предшественника, взять из поэтического мира учителя самое лучшее и привнести в свой стих новый образ, индивидуально-авторский, новаторский. При когнитивном анализе поэтического текста необходимо учитывать ассоциативные связи, знать литературные направления и традиции. Из этих компонентов складывается особый поэтический мир, особенный у каждого поэта.

Ключевые слова: поэтический текст, поэтический мир, образы, символы, концепты, традиции, Н.Рубцов, М.Лермонтов.

Б.С. Жумагулова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан
Филология ғылымдарының докторы, профессор, bakitgul@inbox.ru

Н. РУБЦОВТЫҢ ЛИРИКАСЫНДАҒЫ ЛЕРМОНТОВ ДӘСТҮРЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада ХХ ғасырдың "тыныш" лирикасының әдеби бағытының жарқын өкілі Николай Рубцовтың поэтикалық мәтіндері қарастырылады. Н.Рубцовтың ақын ретінде қалыптасу процесінде А.Пушкин, Ф.Тютчев, А.Фет және басқалар үлкен рөл атқарды. Ақын мұғалімдерінің қатарында М.Ю. Лермонтовты да атады. Бұл әдебиеттегі сабақтастықты, алдыңғы автордың ұстанымын түсіну және қабылдау, мұғалімнің поэтикалық әлемінен ең жақсысын алып, өлеңіне жеке-авторлық, жаңашыл жаңа бейнені енгізу қабілетінде көрінеді. Поэтикалық мәтінді когнитивті талдау кезінде ассоциативті байланыстарды ескеру, әдеби бағыттар мен дәстүрлерді білу қажет. Осы компоненттерден әр ақынның ерекше поэтикалық әлемі қалыптасады.

Кілт сөздер: поэтикалық мәтін, поэтикалық әлем, образдар, рәміздер, тұжырымдамалар, дәстүрлер, Н.Рубцов, М.Лермонтов.

Zhumagulova B.¹

¹*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan
Doctor of Philology, Professor, bakitgul@inbox.ru*

LERMONTOV'S TRADITIONS IN N. RUBTSOV'S LYRICS

Abstract

The article examines the poetic texts of a bright representative of the literary trend of the twentieth century, the "quiet" lyrics of Nikolai Rubtsov. In the process of formation of N. Rubtsov as a poet, A. Pushkin, F. Tyutchev, A. Fet and others played an important role. He studied with the best poets on the material of their works, their images. Among his teachers, the poet named M.Y. Lermontov. This shows continuity in literature, in the ability to understand and accept the position of the author-predecessor, to take the best from the poetic world of the teacher and bring a new image, individually authorial, innovative, into his verse. In the cognitive analysis of a poetic text, it is necessary to take into account associative connections, to know literary trends and traditions. These components form a special poetic world, which is special for each poet.

Keywords: poetic text, poetic world, images, symbols, concepts, traditions, N.Rubtsov, M.Lermontov.

Введение. Говоря о преемственности в литературе, мы сталкиваемся с понятиями интертекста, межтекстовых связей, прецедентного текста, схожего и разного наполнения в структуре определенных концептов, пересечения концептосфер поэтов и т.д. С позиции когнитивной лингвистики для данного исследования, носящего междисциплинарный характер, базовой линией изучения лирики Н.Рубцова сквозь призму творчества М.Лермонтова является обнаружение лексических единиц высшего порядка – концептов – способных по-разному проявлять себя в поэтических текстах поэтов, относящихся к разным эпохам, разным литературным направлениям, позволяющим проявлять авторам индивидуальные способы концептуализации мира. Поэтический мир Лермонтова интересен, сложен и многообразен, в силу чего его образы способны по-особенному преломляться в сознании преемников. Его творчество дает импульс не одному поколению поэтов и писателей в начале их творческого пути. Нередко в художественных произведениях проскальзывают те или иные мотивы, использованные предшественниками, такой поиск себя присущ многим творцам. К примеру, А.С. Янушкевич говорит, что в ранней лирике М.Лермонтова можно найти как русские, так и зарубежные литературные источники, совокупность которых способствует поиску и определению индивидуального видения мира [1, 37]. Поэтому обнаружение "отголосков" прошлого вполне закономерно и для творчества Н.Рубцова. Так, А.С. Щербаков пишет, что образ оторвавшегося листа вызывает ассоциации с образом одинокого

странника, отстраненного от социума, тогда как рубцовский образ тесно связан с родным краем, с чистотой души [2, 98], что позволяет говорить об умении поэта творчески использовать отдельные образы в своем мировидении.

Методика. Поэтический текст (ПТ) привлекает внимание лингвистов в силу сложности его декодирования как особой вторичной системы, критике и анализу которой посвящено много научных работ: литературная критика Н.М. Карамзина, В.Ф. Одоевского, В.Г. Белинского, Н.Г. Чернышевского, Н.А. Добролюбова, Д.С. Мережковского, К.Н. Батюшкова и др., анализ поэтического текста – работы Ю.М. Лотмана, Ю.Н. Тынянова, Б.В. Томашевского, В.В. Гиппиуса, М.М. Бахтина, Р.Барта, В.В. Кожина и многих других. Так, ПТ выступает в одном из направлений современной лингвистики, которая “все больше перемещается в ненаблюдаемые ментальные сферы”, в качестве предмета исследования – лингвистика поэтического текста [3, 25]. Применяются разные методы для его анализа. С позиции литературоведения используются герменевтический, биографический и локально-исторический методы литературоведческого анализа [2]. На базе методологического подхода Н.В. Макшеева реализуют подходы, разработанные формальной школой российского литературоведения, тартуско-московской семиотической школы, базируется на сформулированных М.Бахтиным принципах целостного анализа художественного текста [4, 3-4]. На основе когнитивно-коммуникативного подхода к поэтическому тексту возможно исследование идеологии поэтов с позиции порождения текста и его восприятия [5].

В данной статье с позиции когнитивного направления исследования ПТ на разных этапах используются метод наблюдения, метод семантического анализа, отдельные приемы когнитивного анализа произведений поэтов.

Результаты. Обращение к творчеству одного из русских поэтов прошлого века позволяет проследить преемственность в литературе, реализацию русской национальной поэтической традиции, приоткрыть идейно-нравственный и культурный пласт, который отражается в его произведениях – Николая Рубцова. При выявлении маркерной специфики поэтических текстов поэтов 60-80-х гг. 20 века А.В. Кашкина обращает внимание на то, что поэты этого периода акцентировали внимание на проблемы определения места человека в мире, а также на общечеловеческие проблемы [6, 94]. Творчество Н.Рубцова относят к одному из литературных направлений, пришедшему на смену эстрадной лирики – “тихой лирике”. Изучению наследия поэта посвящено достаточно большое количество диссертационных работ, критических и аналитических статей, методических разработок и др. Интерес к произведениям Рубцова резко повысился после выхода статьи В.В. Кожина в 1974г. “Николай Рубцов”, в которой впервые был представлен научный подход к исследованию его лирики. С конца XX столетия оформилось самостоятельное литературное направление – рубцове́дение. Стихи Н. Рубцова переведены на многие европейские и восточные языки, что расширяет географию потенциальных исследователей его творчества. Сейчас функционирует портал “Душа хранит” (код доступа: <https://rubtsov-poetry.ru/poetry/zvezda1.htm>). В статье представлена попытка проследить, как трансформируются образы, символы, значимые для М.Лермонтова, являющиеся своеобразными маркерами его узнаваемости, в произведениях Н.Рубцова.

Обсуждение. При всем внимании к природе, при всей многогранности и яркости ее образа в творчестве Н.Рубцова, поэта невозможно представить пейзажистом или бытописателем. На этот момент указывается во многих работах, посвященных изучению произведений поэта, в частности и А.С. Щербаков отмечает небольшое количество пейзажной лирики на фоне “его пронзительной любви к русской земле” [2, 99]. Его лирика пережила самого творца, так как Рубцов умел в каждом элементе пейзажа, в каждой детали быта видеть философские проблемы человеческого бытия. И одним из учителей здесь был, безусловно, М.Лермонтов. Не только образ самого поэта, но и образы и мотивы его философских стихотворений сопровождали поэта всю жизнь. А без лермонтовских “Паруса” и “Родины” невозможно понять мировоззренческие принципы Н.Рубцова. Как справедливо замечает Е.А. Узенцова, ранее лермонтовское творчество базируется на “романтической традиции” с использованием символики данного литературного направления, доминантные символы которых выводятся в “заглавие стихотворения” [7, 198].

М.Лермонтов

*Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом!..*

Н.Рубцов.

*Далекое
Лети, мой отчаянный парус!
Не знаю, насколько смогу,*

*Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?..
Играют волны – ветер свищет,
И мачта гнется и скрытит...
Увы! он счастья не ищет
И не от счастья бежит!
Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой...
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!*

*Чтоб даже тяжёлая старость
Меня не согнула в дугу!
Но выплывут, словно из дыма,
И станут родней и больней
Стрелой пролетевшие мимо
Картины отроческих дней...
Запомнил я снег и салазки,
Метельные взрывы снегов,
Запомнил скандальные пляски
Нарядных больших мужиков,
Запомнил суслоны пшеницы
Запомнил, как чахла заря
И грустные, грустные птицы
Кричали в конце сентября.
А сколько друзей настоящих,
А сколько там было чудес,
Лишь помнят сосновые чащи
Да тёмный еловый лес!..*

Как отмечается в Лермонтовской энциклопедии, с первых строк стихотворения “Далекое” Н. Рубцова ассоциируется с стихотворением М.Лермонтова “Парус”, его мятежный парус ищет покоя, равновесия между внутренним и внешним миром. В последних строках стихотворения обнажается “парадокс” в стремлении найти в буре покой [8, 366]. В данном произведении Лермонтова широко используются повтор-контраст, одновременные отождествления и противопоставления на фоне смысловой их однозначности [8, 367].

Через своего лирического героя М.Лермонтов поднимает “важные проблемы существования человека, смысла его жизни”, в его произведениях “отражены нравственно-этические принципы” [9, 113]. И если с этой точки зрения проанализировать стихотворение, то мы увидим, что “буря” и “покой”, “далекая страна” и “родной край” – движение к чему-то и от чего-то, также обретение и потери – неполный перечень антиномий “Паруса” = “половинок” отход от гармоничного целого [8, 367].

Воспоминание об этом лермонтовском тексте обогащает стихотворение Н.Рубцова, делает более зрелым его поэтическое своеобразие. Основой стихотворения Рубцова является движение в будущее (*Лети, мой отчаянный парус*). Но позади остаются безусловные ценности обычной человеческой жизни. Образы снега, пшеницы, сентябрьских птиц знаменуют собой и годовой природный цикл, этапы которого взаимосвязаны и в то же время исключают друг друга. Лермонтовский пафос звучит, несомненно, и в концовке стихотворения, соотносимой с началом своеобразный “полет паруса” завершается у лирического героя миром сосен и елей, вобравших в себя все лучшие воспоминания лирического героя и символизирующие покой и неизменность. И у Лермонтова и у Рубцова представления о жизни связаны с попыткой соединить несоединимое, что можно рассматривать как своего рода предельное выражение романтического миропонимания и мироощущения, хотя мир этот представлен у Рубцова в более конкретных образах, чем у Лермонтова. Эта конкретность бытия особенно отчетливо отражена у Рубцова в его стихотворении “Видения на холме”. Ассоциативные связи ведут нас к лермонтовской “Родине”, это стихотворение представляет собой лирическое раздумье поэта о своем отношении к отчизне. В нем создан живой поэтический образ России, основное содержание которого – русская природа и народная жизнь.

*Н.Рубцов. Видения на холме
Взбегу на холм
и упаду
в траву.
и древностью повеет вдруг из дола.
Засвищут стрелы, будто наяву.
Блеснёт в глаза
кривым ножом монгола.*

*М.Лермонтов. Родина
Люблю отчизну я, но странную любовью!
Не победит ее рассудок мой.
Ни слава, купленная кровью,
Ни полный гордого доверия покой,
Ни темной старины заветные преданья
Не шевелят во мне отрадного мечтанья,
Но я люблю – за что, не знаю сам –
Ее степей холодное молчанье,*

Сапфирный свет на звёздных берегах,
и вереницы птиц твоих,
Россия,
затмит на миг
в крови и жемчугах тупой
башимак скуластого Батыя!..
И вижу я коней без седоков
с их суматошным
криком бестолковым,
Мельканье тел, мечей и кулаков,
и бег татар
на поле Куликовом...
Россия, Русь – куда я ни взгляну!
За все твои страдания и битвы –
люблю твою,
Россия,
старину,
твои огни, погосты и молитвы,
твои иконы,
бунты бедноты,
и твой степной
бунтарский
свист разбоя,
люблю твои священные цветы,
люблю навек,
до вечного покоя...
Но кто там
снова
звезды заслонил?
Кто умертвил твои цветы и тропы?
Где толпами
Протопают
они,
там топят жизнь
кровавые потоки...
Они несут на флагах
чёрный крест!
Они крестами небо закрестили,
и не леса мне видятся окрест,
а лес крестов
в окрестностях России...
Кресты, кресты...
Я больше не могу!
Я резко отниму от глаз ладони
успокоюсь: глухо на лугу,
траву жуют
стреноженные кони.
Заржут они,
и где-то у осин
подхватит эхо
медленное ржанье.
И надо мной –
бессмертных звёзд Руси,
безмолвных звёзд
сапфирное дрожанье...

Ее лесов безбрежных колыханье,
Разливы рек ее, подобные морям;
Проселочным путем люблю скакать в телеге
И, взором медленным пронзая ночи тень,
Встречать по сторонам, вздыхая о ночлеге,
Дрожащие огни печальных деревень.
Люблю дымок спаленной жнивы,
В степи ночующий обоз
И на холме средь желтой нивы
Чету белеющих берез.
С отрадой, многим незнакомой,
Я вижу полное гумно
Избу, покрытую соломой,
С резными ставнями окно;
И в праздник, вечером росистым,
Смотреть до полночи готов
На пляску с топаньем и свистом
Под говор пьяных мужичков.

Для М.Лермонтова *Родина* – в жизни народа, в его простом быте, разнообразные детали которого поэт как бы перебирает в памяти “с отрадой” и нежностью. Деревня предстает как поэтическое воплощение отчизны, ее символ, средоточие для проявления патриотизма. Однако образ деревни не связан напрямую с простым народом, в его творчестве большое место занимает усадьба. И.С. Юхнова говорит, что в ранних произведениях М. Лермонтова усадьба представляла собой место, где кипели страсти, вспыхивали конфликты, разрушались семьи и др., позже с образом усадьбы связывалась идея взросления, становления личности. Автор отмечает, что поэту удалось совместить народную и усадебную жизнь, расширить границы усадьбы и судьбы своих героев [10, 263]. На этот момент указывает и Т.П. Голованова: природа у поэта представлена масштабно, величаво, с цветом, запахом, температурой воздуха (ср. холодное молчание степей), но не в контексте с народной жизнью; именно со стихотворения *Родина* прослеживается фокус на простом человеке, его быте, его характере [11]. В этих стихах Лермонтова мы видим редкое у него совпадение чувства Природы с чувством Родины, – той инстинктивной, кровной, сыновней привязанности к родной земле, которая крепче и устойчивее всякого патриотизма, именно благодаря своей непосредственности и ограниченности [12, 106].

В любви к Родине признается и Н.Рубцов в стихотворении “Видения на холме”. А.Е. Чернова уточняет, что видение истории зарождается на холмах согласно фольклорным представлениям, возвышения в устном народном творчестве священны, так как хранят останки воинов, воинскую атрибутику [13].

Сравним отрывки из произведений исходя из того, что при условном разделении стихотворений на смысловые отрезки заметны две части у лермонтовского стихотворения и три – у рубцовского, наше внимание привлекают вторые части стихотворений.

Рубцов: *Люблю навек/ до вечного покоя//*

Лермонтов: *Люблю отчизну я/ но странною любовью // Не победит ее рассудок мой//*

Лермонтов рисует свою родину в обширных, абстрактных понятиях. Описание масштабно по своему характеру. Его лирический герой – путешественник – видит пейзажные зарисовки, сменяющиеся одна за другой и сужающиеся по мере приближения. Но остается чувство преграды между этими эпизодами и лирическим героем: он передает нам то, что видит сам, к чему чувствует любовь и понимание, но видно также и то, что сам он не отсюда, он не участвует в разудалой пляске, а лишь созерцает ее.

У Рубцова все устроено иначе. Его лирический герой выстрадал эту любовь, он ближе стоит к описываемым явлениям. Он проникается глубоким чувствованием истории своего народа, ему понятны его “молитвы”, конкретнее дано изображение картины – избушки и цветы, небеса – он слышит голоса ив. Рубцовский герой находит со всем изображаемым общий язык, возникает своеобразное общение. Рубцовский лирический герой любит свою родину всей душой, чувствует ее, слышит ее музыку – “незримых певчих пенье хоровое”, он с природой на ты, ср.: //Привет/ Россия / родина моя// Как под *твоей* мне радостно листвою//, //Любовь к твоим овинам у жнивья// Любовь к тебе/ изба в лазурном поле//.

Это стихотворение похоже на лермонтовское своим лирическим героем – путешественником, избородившим свою родную землю, и любящим свою маленькую родину – *низкий дом, оконце, крапива* – он не отдал бы за *хоромы*.

Рубцов принял отношение Лермонтова к Родине таким, как оно было выражено, пропуская через свое сознание, воспринял всей своей душой:

Запомнил я песни и пляски/

Нарядных больших мужиков// (Рубцов, Далекое)

Он понимал, что органическая природная жизнь России неразрывно связана с русской деревней, со столь непосредственным и простым бытом русских “мужичков”. Выросший в сельской местности, Рубцов знал, что природная жизнь ярче и полнее воплощается именно в деревне, чего нет у Лермонтова.

Постоянная мысль о Родине находит выход в обращении обоих поэтов к историческому прошлому, к истории России. Лермонтов слагает песнь Кремлю в своих ранних произведениях, примечательно то, что этот образ есть и у Рубцова (“О Московском Кремле”).

Первая часть стихотворения “Видения на холме” перекликается с лермонтовским “Желанием”.

Рубцов:

*Взбегу на холм и упаду в траву.
И древностью повеет вдруг из дола!
Засвищут стрелы будто наяву,
Блеснет в Глаза кривым ножом монгола!
Пустынный свет на звездных берегах
И вереницы птиц твоих, Россия,
Затмит на миг в крови и жемчугах
Тупой башимак скуластого Батыя...*

Лермонтов:

*Зачем я не птица, не ворон степной,
Пролетевший сейчас надо мной?
Зачем не могу в небесах я парить
И одну лишь свободу любить?
На запад, на запад помчался бы я,
Где цветут моих предков поля,
Где в замке пустом, на туманных горах,
Их забвенный покоится прах.*

У обоих поэтов совпадает представление, что соприкоснуться с историей можно с высоты: у Лермонтова – с высоты птичьего полета, поднявшись на небо, можно увидеть предков, у Рубцова для этого достаточно подняться на “холм”, даже лежа можешь находиться выше земли, нет условности и желательности, событие происходит вдруг – как только оказался на вершине. Но лермонтовский герой “не птица”, он не соприкасается с историей, дистанцируется включением водной стихии:

*Но тщетны мечты/ бесполезны мольбы/
Против строгих законов судьбы//
Меж мной и холмами отчизны моей/
Расстилаются волны морей//*

Понимание вечности в произведениях Лермонтова также своеобразно. Как правило, поэтическое воображение Лермонтова создает мрачные картины иного мира. Эта некая роковая бездна, в которой тонет человеческий дух (см. Смерть, 1830), это “бездна тьмы”, воспринимаемая как “казнь” за злодеяния людей (Отрывок, 1830), вечность, в которой исчезают целые поколения (Ночь II, 1830), в которой словно растворяется время человеческой жизни:

*Что если время совершит свой круг/
И погрузится вечность невозвратно// (Ночь I, 1830)*

Даже допуская в своем сознании возможность инобытия, поэт сторонится “тайны перемирия”, мотивируя это душевной усталостью, огромным грузом пережитого:

*Тому ль пускаться в бесконечность/
Кого измучил краткий путь//
Меня раздавит эта вечность// (Слова разлуки..., 1832)*

Иное представление, иное видение вечности у Рубцова:

*Как царь любил богатые чертоги/
Так полюбил я древние дороги/
И голубые вечности глаза//*

Вечность – олицетворена, очеловечена, сродни поэту. Рубцов даже допускает возможность инобытия:

*Там фантастично тихо в темноте/
Там одиноко/ боязно и сыро//
Там и ромашки будто бы не те//
Как существа уже иного мира//*

Но оно не пугает его, воспринимается без панического страха:

*Когда ж почую близость похорон/
Приду сюда, где белые ромашки//
Где каждый смертный свято погребен/
В такой же белой горестной рубашке// (Над вечным покоем)*

В своем стремлении с высоты постичь тайны бытия (стремление ввысь – стремление сбросить преходящее, наносное) Рубцов не мог в своей лирике пройти мимо знаменитого шедевра философской лирики Лермонтова “Выхожу один я на дорогу”. Через описание природы Лермонтов попытался дать образ идеального, чистого мира, который находится там, куда устремляется взор – вдаль и ввысь.

Вот почему Лермонтов так охотно и с такой любовью обращал свой взор ввысь, к далекому, ясному небу, которое являлось для него символом вечности.

Еще в начале XX века В.О. Саводник писал: “Едва ли не первый из русских поэтов, Лермонтов открыл и прочувствовал высокую поэзию звездного неба, он вдохновлялся его зрелищем, черпал в его

созерцании мотивы и образы для своего творчества” [12, 68]. Мы не будем приводить текст знакомого всем стихотворения “Выхожу один я на дорогу”.

В запеве стихотворения звучит тема одинокой участи, “кремнистый путь” во второй строке – это и обобщение: путь странника в «пустыне безотрадной». Но эта пустыня становится местом уединенного свидания со Вселенной. “Голубое сиянье” сообщает земному пейзажу космическую широту и бытийность, приобщает к небу. Через необычно смелый и философски значительный образ 4-ой строки в поэзию Лермонтова возвращаются “звезды” его юности, почти исчезнувшие из зрелой лирики. В стихотворении чувствуется тончайшая душевная вибрация, совмещающая восторг перед мирозданием с отчужденностью от него, печальную безнадежность с надеждой на сладостное чудо. Природа в стихотворении не безучастная и не “равнодушная” к человеческой брэнности, но полная обещаний одушевленного участия и чутко человечная, герой, казалось бы, готов к ней припасть. И однако едва прозвучал вопрос-вздых: “Что же мне так больно и так трудно?”/ композиционное средоточие стихотворения/ как прекрасный мир, чьей реальности воздано должное в первых 6 строках, словно бы меркнет для героя, болезненно ощутившего свое неутоленное «Я», и он с неожиданной силой желания порывается куда-то прочь, в блаженную область, угаданную в мечте [8]. “Лермонтов выходит на дорогу не один, вслед за ним выступает широкая шеренга поэтов-наследников, пребывающих в магической власти *силового поля* его дорожно-философской лирики” [14, 67].

Звезды – свидетели великих чудес хранители вечных тайн, о которых они говорят между собой в тихую ночь, когда вся природа молчит и пустыня “внемлет Богу”. “Но взирая со своей недоступной высоты на бедную землю они не остаются бесстрашными и равнодушными к ней и к людям, и когда среди них встает боговдохновенный пророк, они утешают его пламенные речи в пустыне, “лучами радости играя”, – размышляет О.Саводник [12]. Автор предложил свою разгадку притягивания небом и звездами поэта: “Лермонтов был натурой глубоко религиозной: в нем жила и горела неутомимая жажда высшего, вечного, совершенного, великая тоска по Богу” [12]. Лермонтов глубоко верил в свой идеальный мир, и эта вера заставляла его изнемогать под солнцем, он был недоволен людьми, самим собой. Эти нравственные страдания заставляли его бежать из общества людей, искать себе душевного успокоения в непосредственном общении с природой, в созерцании ее красоты и величия.

Жажда одиночества Лермонтова психологически равна тем душевным порывам людей, уходивших в пустыню, чтобы быть наедине со своей совестью и Богом. Так и Лермонтов в тихую звездную ночь, когда “ в небесах торжественно и чудно” и “ спит земля в сияньи голубом”, чувствует, как в благоговейном молчании “пустыня внемлет Богу”. Созерцание величественной картины звездного неба пробуждает в нем религиозный экстаз, вызывает в нем мысль о вечном и бесконечном. “Это соединение чувства природы с религиозным элементом, с идеей бесконечного придает ему особенную окраску и делает для нас понятным, почему поэт искал в природе не столько прекрасного, сколько высокого” [8]. Для Рубцова “звезда” – символ жизни. Она свидетельница всего происшедшего на земле, ночью освещающая путь. Рубцов предстает с ней один на один:

*Зимовье на хуторе
Короткий день.
А вечер долгий.
И непременно перед сном
Весь ужас ночи за окном
Встает. Кладбищенские елки
Скрипят. Окно покрыто льдом.
Порой без мысли и без воли
Смотрю в оттаявший глазок.
И вдруг очнусь – как дико в поле!
Как лес и грозен и высок!
Зачем же, как сторожевые,
На эти грозные леса
В упор глядят глаза живые,
Мои полночные глаза?
Зачем? Не знаю. Сердце стынет
В такую ночь. Но все равно
Мне хорошо в моей пустыне,
Не страшно мне, когда темно.*

*Я не один во всей Вселенной. Со мною книги, и гармонь,
И друг поэзии нетленной – В печи березовый огонь...*

Рубцовский герой видит наступление ночи в окно, там, где “оттаял глазок”. У него создается впечатление одиночества, нагнетаемого ночью. Он, просто созерцая вид, представший перед ним в небольшое отверстие, отдается ему “без мысли и без воли”, и пугается этого вида; лес ему представляется враждебным, угрожающим. Еще одним устрашающим моментом является близость кладбища, о котором напоминает скрип елей. Рубцовский герой чувствует себя одиноким. Это состояние “пустыни” вокруг есть и у М.Лермонтова в стихотворении “Выхожу один я на дорогу”. Но это другое чувство одиночества, рубцовский герой не одинок, он чувствует, что “не один во все Вселенной”. Темнота и пустота находятся за пределами его “малого мира” – его дома. Рубцов не выводит своего героя на дорогу, как Лермонтов. Рубцовский герой находится в доме, рядом с ним книги, гармонь, огонь. Это не просто детали быта, это знаки вечности, отраженной в книжной мудрости, песенной или музыкальной фразе. А огонь печи, камина, воспринимается читателем как символ творчества, символ неуемного полета человеческого вдохновения и фантазии. Таким образом, герой Рубцова, как и герой Лермонтова, приобщен к высшим ценностям бытия. Но лирический герой Рубцова в своем приобщении к вечному более приземлен, одомашнен. Возможно, это и стало поводом для отнесения его поэзии к так называемой “тихой” лирике. Рубцова не оставляют безучастным небо и звезды, с которыми традиционно связан высший полет человеческой мысли. И здесь тоже предшественник у него – Лермонтов.

М. Лермонтов

*Чисто вечернее небо,
Ясны далекие звезды,
Ясны как счастье ребенка.
О! Для чего мне нельзя и подумать:
Звезды, вы ясны, как счастье мое!
Чем ты несчастлив? –
Скажут мне люди.
Тем я несчастлив.
Добрые люди, что звезды и небо, -
Звезды и небо! – А я человек!..
Люди друг к другу
Зависть питают.
Я же, напротив.
Только завидую звездам прекрасным,
Только их место занять бы хотел.*

Н.Рубцов. Звезда полей

*Звезда полей во мгле заледенелой,
Остановившись, смотрит в полынью.
Уж на часах двенадцать прозвенело,
И сон окутал родину мою.
Звезда полей! В минуты потрясений
Я вспоминал, как тихо за холмом
Она горит над золотом осенним,
Она горит над зимним серебром...
Звезда полей горит, не угасая,
Для всех тревожных жителей земли,
Своим лучом приветливым касаясь
Всех городов, поднявшихся вдали
Но только здесь, во мгле заледенелой,
Она восходит ярче и полней,
И счастлив я, пока на свете белом
Горит, горит звезда моих полей...*

П.А. Висковатый писал: “В поэтическом словаре юноши звезды – эмблема этического идеализма, стремления к “далекому” и “прекрасному”; при взгляде на звезды он готов верить, что высшие запросы человеческого духа не тщетны, что истинность их удостоверена вселенским строем мироздания [15, 146-147].

В 1 строфе стихотворения М.Лермонтова /Чисто вечернее небо/ транслируется идеал возвышенного очеловечен, овеян младенческой ясностью и чистотой: “счастье ребенка” – обычное у поэта сравнение – намек на невинное, безгрешное бытие, оставленное душой где-то далеко позади и изредка сквозящее лишь в природе.

Но со 2 строфы медитация направляется в новое, неожиданное русло. Звезды не сближаются, а разводятся с человеческим миром. Звучит тема астральной отрешенности от мирских забот и связей.

В этом стихотворении ясно звучит тема одиночества. У Лермонтова звезды далекие и ясные, безгрешные как младенцы. Небо и звезды – образы вечности, недостижимые для кого-либо.

Стихотворение можно представить в виде такой схемы:

1. Небо и звезды
2. Человек / «Я»
3. Люди завистливые

Люди не могут подняться к небу и звездам, даже не пытаются сделать это, занятые житейскими мелочными вопросами. Лирический герой чувствует непреходимую грань между собой и небом, и не допускает мысли, чтобы соединиться с ним. В стихотворении прослеживается мысль о недостижимости человеком той вечной небесной гармонии, человечество противопоставляется космосу: лирический герой несчастлив, потому что *звезды и небо* – это *звезды и небо*, а *Я* – человек!

Дополним нашу схему:

1. «Звезды и небо» – космос, гармония
2. «Я»
3. Человечество – пороки

Люди не могут приобщиться к вечности, потому что они завистливы и дальше себя не видят никого и ничего. Лирический герой не может быть вместе со звездами и небом, потому что он тоже питает зависть, но к звездам, что отделяет его от человечества с его пороками, но не дает права слиться с космосом, где царит гармония.

В рубцовой поэзии нет такого противопоставления: звезда – это вечность, находящаяся “во мгле заледенелой”, она созерцает ночную землю и осень, и зимой. Мы не можем говорить о ее безучастности: “она горит” для тех, кого можно назвать тревожными, беспокоящимися о судьбе своей земли. То, что она есть, что ее “приветливые” лучи доходят до “всех городов” – счастье для лирического героя. Он не одинок, чувствуя свет вечности над собой и человечеством.

Как отмечает Г.Е. Горланов, лексема “звезда” встречается в поэзии М.Лермонтова 124 раза, этот образ одушевлен поэтом. Исследователь пишет, что выражение “И звезда с звездою говорит” стало крылатым выражением. “В поэзии XX столетия эта “беседа” нашла широкую интерпретацию. У Светлова звезды смотрят “музыкальными глазами”. Николай Рубцов целый поэтический сборник назвал “Звезда полей” [16, 58].

При всей своей любви к природе Лермонтов ясно осознавал свою роковую оторванность от нее. Природа была для него великой утешительницей, только наедине с ней он чувствует себя легко и свободно, но все-таки в глубине души он осознавал, что он – чужой для природы, что ему никогда не удастся приобщиться в полной мере к ее таинственной жизни, ее величаво-торжественному покою. В минуту такого сознания вылились из души поэта глубоко прочувствованные строки:

Выхожу один я на дорогу.

Рубцов всей своей душой, сознанием прочувствовал свою связь с землей, историей, со всей вселенной. Он чувствует, что не будет на земле одинок, он принимает душой то, что есть, то, что дарит природа человечеству. У Рубцова даже звезды проникаются в своей “мгле” теплотой и любовью к находящимся внизу.

Заключение. В работе определяется смысловая нагрузка базовых абстрактных понятий, составляющих концептосферу поэтов разных эпох и литературных направлений. *Парус* Лермонтова настраивает Рубцова на понимание мира сквозь призму романтизма: поиск своего места, надежного и уютного, в котором лирический герой найдет спокойствие и защищенность; *Родина* в лермонтовских текстах предстает как родовое гнездо – усадьба, народ (крестьяне) обозначен, но лирический герой занимает позицию созерцателя; в творчестве Н.Рубцова этот концепт представлен шире, так как сам поэт заявляет о себе как о части природы, выходцем из народа. Н.Рубцов продолжает лермонтовскую традицию, отражая в своих произведениях историческое прошлое своей страны, которое видится с у Лермонтова с высоты птичьего полета, а у Рубцова с возвышения – холма. *Звезда* в лермонтовском тексте обозначена как недостижимый идеальный объект, у Рубцова – часть его жизни, живой источник света в темноте ночи. В статье рассмотрена далеко не полная картина созвучий в двух поэтических мирах, что может составить объект отдельного исследования. Использование в творчестве Н.Рубцова лермонтовских образов обеспечивает преемственность в литературе, а также их преломление в соответствии с прагматической нагрузкой для передачи индивидуально-авторских интенций поэта, что способствует проявлению новации в его творчестве. Для написания данной статьи использованы источники, относящиеся к XIX, XX, XXI вв., что является еще одним доказательством необходимости преемственности при анализе поэтического текста, в сохранении научных традиций.

Список использованной литературы:

1. Янушкевич А.С. *Философия и поэтика лермонтовского палимпсеста// Мир Лермонтова: Коллект. Монография. – СПб.: Скрипториум, 2015. – С. 27-42.*

2. Щербаков А.С. Природные ландшафты в поэзии Николая Рубцова // Вестник Московского гос. обл. ун-та. Серия: Русская филология, 2018. – № 1. – С. 94-102 DOI: 10.18384/2310-7278-2018-1-94-102
3. Трофимова М.Ю. Лингвистика поэтического текста: Монография. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2015. – 172 с.
4. Макшеева Н.В. Анализ поэтического текста: уч. пос. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2020. – 100 с.
5. Быдина И.В. Исследование поэтического текста в когнитивно-коммуникативном аспекте // Известия ВГПУ. 2005. – №3. – С. 45-53.
6. Кашкина А.В. Маркемная специфика русской поэзии 60-80-х годов XX века // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2013. – № 2. – С. 90-94.
7. Узенцова Е.А. Символ в лирической поэзии М.Ю. Лермонтова: когнитивные и лингвокультурные механизмы конструирования // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2015. – №5(47): в 2-х ч. Ч.2. – С. 197-200.
8. Лермонтовская энциклопедия / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом); Науч.-ред. совет изд-ва "Сов. Энцикл." – М.: Сов. Энцикл., 1981. – 784 с.
9. Кириллова Н.Б., Улитина Н.М. Истоки экзистенциализма в творчестве М.Ю. Лермонтова: культурологический аспект // Известия Уральского федерального университета. Сер. 1 Проблемы образования, науки и культуры. – 2015. – № 3 (141). — С. 112-124.
10. Юхнова И.С. Усадьба в творчестве М.Ю. Лермонтова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2016. – № 1. – С. 259–265.
11. Голованова Т.П. Наследие Лермонтова в поэзии XX века. Русская советская поэзия. – Л., 1972. – С. 46-50.
12. Саводник В.О. Чувство природы в поэзии Пушкина, Лермонтова и Тютчева // Тютчев: Сб.ст. – СПб: «Парфенон», 1922. – С.67-69.
13. Чернова А.Е. Образ Родины в русской литературе (на примере поэзии Николая Рубцова) // Культурологический журнал, 2017. – №3 (29).
14. Зырянов О.В. "Выхожу один я на дорогу..." и лермонтовский цикл русской поэзии: рецептивные границы, проблемы художественной семантики // Уральский филологический вестник. Серия: Русская классика: динамика художественных систем, 2019. – №5. – С. 53-69.
15. Висковатый П.А. М.Ю. Лермонтов. Жизнь и творчество. – М., 1891. – 454 с.
16. Горланов Г.Е. Символика звезды в творчестве М.Ю. Лермонтова // Известия ВУЗов. Поволжский регион. Гуманитарные науки, 2009. – №2. – С. 52-59.

References:

1. Janushkevich A.S. Filosofija i poetika lermontovskogo palimpsesta // Mir Lermontova: Kollektivnaja monografija. – SPb.: Skriptorium, 2015. – S. 27-42.
2. Shherbakov A.S. Prirodnye landshafty v poezzii Nikolaja Rubcova // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serija: Russkaja filologija, 2018. – № 1. – S. 94-102 DOI: 10.18384/2310-7278-2018-1-94-102
3. Trofimova M.Ju. Lingvistika poetičeskogo teksta: Monografija/ M.Ju. Trofimova. – Saransk: Izd-vo Mordov. un-ta, 2015. – 172 s.
4. Maksheeva N.V. Analiz poetičeskogo teksta: uch. pos. / N.V. Maksheeva. – Omsk: Izd-vo OmGPU, 2020. – 100 s.
5. Bydina I.V. Issledovanie poetičeskogo teksta v kognitivno-kommunikativnom aspekte // Izvestija VGPU. 2005. – №3. – S. 45-53.
6. Kashkina A.V. Markemnaja specifiķa russkoj poezzii 60–80-h godov XX veka // Vestnik VGU. Serija: Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija, 2013. – № 2. – S. 90-94.
7. Uzencova E.A. Simvol v liricheskoj poezzii M.Ju.Lermontova: kognitivnye i lingvokul'turnye mehanizmy konstruirovanija // Filologičeskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. – Tambov: Gramota, 2015. – №5(47): v 2-h ch. Ch.2. – S. 197-200.
8. Lermontovskaja jenciklopedija / AN SSSR. In-t rus. lit. (Pushkin. Dom); Nauch.-red. sovet izd-va "Sov. Jencikl." – M.: Sov. Jencikl., 1981. – 784 s.
9. Kirillova N.B., Ulitina N.M. Istoki jekzistencializma v tvorčestve M.Ju. Lermontova: kul'turologičeskij aspekt // Izvestija Ural'skogo federal'nogo universiteta. Ser. 1 Problemy obrazovanija, nauki i kul'tury. – 2015. – № 3 (141). — S. 112-124.
10. Juhnova I.S. Usad'ba v tvorčestve M.Ju. Lermontova // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo, 2016. – № 1. – S. 259–265.
11. Golovanova T.P. Nasledie Lermontova v poezzii 20 veka. Russkaja sovetskaja poezziija. –L., 1972. – S. 46-50.

12. Savodnik V.O. *Chuvstvo prirody v poezii Pushkina, Lermontova i Tjutcheva*// Tjutchev: *Sb.st. – SPb: «Parfenon», 1922. – S.67-69.*

13. Chernova A.E. *Obraz Rodiny v russkoj literature (na primere poezii Nikolaja Rubcova)* // *Kul'turologicheskij zhurnal*, 2017. – №3 (29).

14. Zyrjanov O.V. "Vyhozhu odin ja na dorogu. . ." i lermontovskij cikl russkoj poezii: *receptivnye granicy, problemy hudozhestvennoj semantiki* // *Ural'skij filologicheskij vestnik. Serija: Russkaja klassika: dinamika hudozhestvennyh sistem*, 2019. – №5. – S. 53-69.

15. Viskovatyj P.A. M.Ju. *Lermontov. Zhizn' i tvorcestvo. – M., 1891. – 454 s.*

16. Gorlanov G.E. *Simvolika zvezdy v tvorcestve M.Ju. Lermontova* // *Izvestija VUZov. Povolzhskij region. Gumanitarnye nauki*, 2009. – №2. – S. 52-59.

МРНТИ 17.82.31

10.51889/2959-5657.2023.84.2.008

Ибраева Ж.Б.,¹Орынханова Г.А.²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
Алматы, Казахстан

²Казахский национальный женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан

¹к.ф.н., ассоциированный профессор, igb1006@mail.ru

²к.ф.н., gibadat_o@mail.ru

ИДИОСТИЛЬ АГАТЫ КРИСТИ: НЕПОВТОРИМАЯ АВТОРСКАЯ ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ

Аннотация

Данная статья посвящена рассмотрению индивидуального стиля Агаты Кристи на материале произведений детективного жанра. Сделан обзор научных трудов, направленных на изучение *идиостиля* в современной филологии, что соответствует приоритетным направлениям гуманитарных наук. *Целью* научной статьи является подробный анализ идиостиля английской писательницы, определение стилевых констант и доминант, создающих неповторимое художественное полотно. *Актуальность* исследования подтверждается тем, что представлен новый ракурс исследования творчества писательницы через определение особенностей идиостиля. В статье сделан вклад в разработку научной проблемы – "идиостиль писателя", чем обосновывается теоретическая значимость и новизна данной работы. Практическая ценность обусловлена возможностью использования материалов статьи на курсах, факультативах по изучению зарубежной и мировой литературы, современным проблемам филологических наук и др.

Ключевые слова: выразительные средства языка, стилистические фигуры, идиостиль, языковая личность, стилевые черты, портрет

Ж.Б. Ибраева¹, Г.А. Орынханова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

¹ф.э.к., қаумдастырылған профессоры, igb1006@mail.ru

²ф.э.к., gibadat_o@mail.ru

АГАТА КРИСТИДІҢ ИДИОСТИЛІ: АВТОРДЫҢ ҚАЙТАЛАНБАС ТҮЛҒАСЫ

Андатпа

Бұл мақала детектив жанрындағы шығармалар негізінде Агата Кристидің жеке стилін қарастыруға арналған. Гуманитарлық ғылымдардың басым бағыттарына сәйкес келетін қазіргі филологиядағы идиостильді зерттеуге бағытталған ғылыми еңбектерге шолу жасалды. Ғылыми мақаланың мақсаты-

ағылшын жазушысының идиостилін егжей-тегжейлі талдау, ерекше көркем кенеп жасайтын стиль тұрақтылары мен доминанттарды анықтау. Зерттеудің өзектілігі идиостильдің ерекшеліктерін анықтау арқылы жазушының шығармашылығын зерттеудің жаңа бұрышы ұсынылғандығымен расталады. Мақалада ғылыми мәселенің дамуына үлес қосылды – "жазушының идиостили", бұл жұмыстың теориялық маңыздылығы мен жаңалығын негіздейді. Практикалық құндылық мақаланың материалдарын курстарда, шетелдік және әлемдік әдебиеттерді зерттеу факультативтерінде, филология ғылымдарының қазіргі заманғы мәселелерінде және т. б. пайдалану мүмкіндігіне байланысты.

Түйін сөздер: тілдің экспрессивті құралдары, стилистикалық фигуралар, идиостиль, тілдік тұлға, стиль ерекшеліктері, портрет

Ibrayeva Zh.B.,¹ Orynkhanova G.A.²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

²Kazakh National Women's Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

¹candidate of philological sciences, associate professor, igb1006@mail.ru

²candidate of philological sciences, acting associate professor, gibadat_o@mail.ru

AGATHA CHRISTIE 'S IDIOSTYLE: UNIQUE AUTHOR'S PERSONALITY

Abstract

This article is devoted to the consideration of the individual style of Agatha Christie on the material of works of the detective genre. The review of scientific works aimed at the study of idiostyle in modern philology is made, which corresponds to the priority areas of the humanities. The purpose of the scientific article is a detailed analysis of the idiostyle of the English writer, the definition of style constants and dominants that create a unique artistic canvas. The relevance of the study is confirmed by the fact that a new perspective of the study of the writer's creativity is presented through the definition of idiostyle features. The article makes a contribution to the development of a scientific problem – "the writer's idiosyncrasy", which justifies the theoretical significance and novelty of this work. The practical value is due to the possibility of using the materials of the article in courses, electives on the study of foreign and world literature, modern problems of philological sciences, etc.

Keywords: expressive means of language, stylistic figures, idiostyle, linguistic personality, stylistic features, portrait

Введение. В исследовательских работах филологов последних лет рассматривается вопрос идиостиля писателя как актуальной научной проблемы. Отметим, что изучение стиля в филологической науке занимают видное место, поскольку творчество каждого автора удивительно индивидуально. Для каждого из художников характерен свой неповторимый семантико-стилистикаский «узор», который отличает его от других представителей того или иного вида искусства. Понятие стиля включает в себя более узкое понятие "индивидуальный стиль". В теоретических разработках, посвященных изучению индивидуальных стилей, ученые разрабатывали методологию изучения индивидуального и общего в стиле писателя. Понятие "идиостиля" не ограничивается отдельными произведениями, а характеризует все творчество писателя в целом.

Проблема изучения идиостиля имеет свою историю. Филологи XX века (Ю.М. Тынянов, Р.А. Якобсон, В.В. Виноградов, Ю.М. Караулов, Б. М. Эйхенбаум, Б.А. Ларин, Ю.М. Лотман) всесторонне исследовали понятие индивидуального стиля». Всех исследователей объединяет общая позиция относительно таких составляющих вышеупомянутого явления, как системность, специфичность, целостность, формально-содержательная единство, сочетание общего и индивидуального, историческое развитие. В современных трудах используется преимущественно термин "идиостиль", введенный в лингвистический оборот В.П. Григорьевым. Важные теоретические разработки понятия "идиостиля" принадлежат И.А. Тарасовой (лингвокогнитивный аспект), Н.С. Болотновой (коммуникативный аспект), В.А. Пищальниковой (психолингвистический аспект), М.П. Котноровой (функционально-стилистикаский аспект), А.Г. Фоменко (лингвотипологический аспект). Все упомянутые ученые соотносят идиостиль с внутренним миром и мировоззрением писателя.

Идиостиль стал предметом изучения многочисленных диссертационных работ в отечественном и зарубежном литературоведении и языкознании на протяжении последнего десятилетия. Как правило, изучается идиостиль писателя или поэта в целом (А. В. Мазепова), определенный аспект его творчества и др. Несмотря на значительное разнообразие научных исследований, понятие "идиостиль" и сейчас детально изучается.

В исследованиях последних лет появилось немало исследований, касающихся рассмотрения новых подходов в разработке данной проблемы, таких, как языковая личность автора (А.Ф. Ашимова) [1], в которой исследователь раскрыла значение индивидуального языкового творчества, где идиолектная личность писателя находит свою реализацию на фоне картины мира, преломляя в себе общеязыковой уровень и номинации конкретных временных значений, таких, например, как духовное, общественно-политическое, культурное.

Идиостиль и авторский почерк (ВВ Булацкая, ЕВ Гулевич) [2], речевой портрет, идиолект и идиостиль (Мухортов Д. С.) [3]. Вызывает интерес работа, направленная на исследование идиостиля и ритм текста (Е.И. Бойчук) [4]. Частыми стали обращения ученых к изучению идиостиля отдельных авторов, например, Ф.М. Достоевского [5].

Не стала исключением и данная статья, посвященная рассмотрению индивидуального стиля Агаты Кристи. *Целью* нашей научной статьи является подробный анализ идиостиля английской писательницы, определение стилевых констант и доминант, создающих неповторимое художественное полотно.

Актуальность исследования подтверждается тем, что представлен ракурс исследования творчества писательницы через определение особенностей идиостиля, соответствующий приоритетным направлениям в современной гуманитарной науке.

Продолжая исследование данной научной проблемы на материале творчества Агаты Кристи, мы делаем вклад в разработку этой научной проблемы, чем обосновывается *теоретическая значимость и новизна* данной работы. *Практическая ценность* обусловлена возможностью использования материалов статьи на курсах, факультативах по изучению зарубежной и мировой литературы, современным проблемам филологических наук и др.

Методика. *Материалом исследования* стала книга: Кристи А. Таинственное происшествие в Стайлз: Романы. Рассказы / Сост. В. В. Чагин. – Красноярск: Красноярское книжное издательство, 1990. – С. 456-459. – 459 с.

В процессе работы были использованы следующие частно-научные методы исследования: описательный метод, стилистический и семантический анализ художественного текста, при аналитико-интерпретативном анализе был использован герменевтический метод, позволяющий сформировать значение, взятое из художественного текста, и интерпретировать его. Частично проводился лингвистический анализ и интертекстуальный анализ художественных текстов.

Результаты. Интерес к творчеству Агаты Кристи, которая продолжает пользоваться огромной популярностью, не угасает. Ее произведения переведены на более чем 100 языков и изданы тиражом около 2 миллиардов экземпляров. Агата Кристи была президентом британского детективного клуба на протяжении многих лет. За свою почти 60-летнюю карьеру писательница создала 68 романов, более сотни рассказов и 17 пьес, что дает ей полное право на титул "королевы детектива". Ее книги захватывают читателя уже с первых страниц. Они небольшие по объему, написаны простым языком без излишней изысканности, но не скучны и требуют определенных интеллектуальных усилий. Агата Кристи обладала даром, умением и интуицией, чтобы заинтересовать читателя своей историей, которая доказывает, автор имела собственный неповторимый стиль, который отличал ее от других писателей.

Стиль в нашем исследовании мы будем рассматривать как Концепция А.Н. Соколова вбирает в себя множественные стилевые факторы, он пишет: "Стиль есть художественная закономерность, объединяющая в качестве его носителей все элементы формы художественного целого и определяемая в качестве его факторов идейно - образным содержанием, художественным методом и жанром данного целого" [6].

При описании индивидуального стиля необходимо учитывать стилевые константы и доминанты, что является маркерами идиостиля автора.

Тематическое разнообразие произведений Агаты Кристи четко соответствует особенностям жанра классического детектива.

Отметим, что интерес литературоведов к изучению детективного жанра не угасает. О причинах его популярности и признаках пишут Г.Ниязова, Л. Раупова [7]. С.В. Серебрякова, А.В. Кравцова

обосновывают популярность произведений детективного жанра их принадлежностью к массовой литературе [8].

Основными мотивами творчества Агаты Кристи становятся тайна и неизвестность, что является воплощением романтической традиции. Гибель героев – это центральная тема большинства произведений, так, например, в романе "И не осталось ни одного". Время в романах писательницы очерчено не четко: это может быть один день ("Убийство по алфавиту"), может быть несколько часов, а то и долгие месяцы, на которые растягиваются события. В некоторых романах понятие времени теряется, поэтому довольно сложно очертить временные границы воспроизводимых событий. Пространственный фактор в произведениях Агаты Кристи не локализован, вариативен и может быть как закрытым (поместье, вилла или Солдатский остров), так и открытым (какое-то селение), а само место преступления может сосредотачиваться как в открытом, так и замкнутом пространстве. Обычно художественное пространство в романах Агаты Кристи ограниченными топосами: "Пять поросят", "Убийство в Месопотамии", "Смерть на Ниле", "Печальный кипарис", "Смерть приходит в конце" и т.д.

Особенностью авторского стиля Агаты Кристи несомненно стало наличие любовной линии, которая вносит в сюжет свежесть и лиризм. Можно привести ряд произведений, в которых любовная линия занимает ведущее место: "Проклятие для леди", "Бледный конь", "Свидание со смертью", "Человек в коричневом костюме" и другие.

Агата Кристи – известный детективный автор, чьи произведения пользуются огромной популярностью, что дает ей полное право на титул "королевы детектива". Ее книги захватывают читателя с первых страниц и требуют определенных интеллектуальных усилий. Автор обладала даром заинтересовать своих читателей своей историей, создавая правдивые иллюзии, которые заставляют реципиента теряться и делать неверные выводы. Хорошим ходом Агаты Кристи становится мысль, что убийцей оказывается тот, кто был ранее оправдан, а также предположение, что мотивы убийства были у большинства героев, что приводит к напряженным размышлениям читателя/ реципиента о том, кто же на самом деле является убийцей.

Стилевой особенностью творчества автора является использование детских стихов или считалок. Довольно часто они используются для нагнетания эмоций и создания соответствующего психологического климата в ряде произведений, приведем примеры: "Раз, два, пряжка держится едва", "Пять поросят", "Хикори, Дигор, Док ...", "Миссис Макгинти с жизнью рассталась" и т.п. Доминирующей чертой в творчестве писательницы следует обозначить глубокий психологизм, автор уделяет внимание не доказательной базе, а состоянию героя, раскрывая психологию убийцы: "Пять поросят", "Карты на столе" и др.

Агата Кристи довольно редко портретирует детские образы. Таких произведений немного: "Зло под солнцем", "Кривой домик".

Стилевой особенностью творческого наследия Агаты Кристи является *эйдология*, характеризующаяся разнообразием и многоаспектностью. Ее герои, такие как Эркюль Пуаро и Мисс Марпл, отличаются уникальными характеристиками, которые позволяют легко отличить их от других персонажей. Эркюль Пуаро, его образ легко узнать с первых страниц произведений, мисс Марпл, реалистичный образ, Агата Кристи заимствовала его из жизни, наделив Марпл отдельными чертами своей бабушки. Мсье Эркюль Пуаро ("Убийство в Восточном экспрессе", "Пять поросят", "Трагедия в трех актах", "Смерть на Ниле") и Мисс Джейн Марпл ("Убийство в доме викария", "Труп в библиотеке", "Фокус с зеркалами", "И в трещинах зеркальный круг" и т.д.) – визитная карточка творчества Агаты Кристи. Наделенные дуальными чертами, они отличаются от других героев, поскольку Агата Кристи придает им уникальные характеристики, внешних и психологических, что позволяет с легкостью отличить их от других.

В творчестве Агаты Кристи наряду с Эркюлем Пуаро и мисс Марпл особое место занимают герои, которых можно назвать нетипичными: майоры в отставке, уставшие полковники, провинциальные аристократы, они живут в обычных условиях, ничем не примечательные, обыкновенные люди, вызывающие интерес писательницы именно этими качествами рядовых граждан, можно их обозначить как типические герои, и именно этим они снискали особое отношение А. Кристи. Это Томми и Тапенс Бирсфорд ("Таинственный противник", "Партнеры расследуют преступление", "Врата судьбы" и т.д.), это инспектор Баттл ("Тайна замка Чимниз", "Тайна семи циферблатов", "Убить легко" и др.), к их числу можно отнести и писательницу Ариадну Оливер ("Карты на столе", "Бледный конь", "Миссис

Макгинти с жизнью рассталась", и т.д.) и мисс Сильвер ("Дело закрыто", "Павильон", "Возвращение путешественницы", "Проклятие для леди").

Описывая портрет героя, писательница рассматривает его разносторонне: физиологическом, социологическом и психологическом, давая персонажу характеристику на всех уровнях. Например, физиологически Эркюль Пуаро предстает маленьким бельгийцем с «яйцевидной головой», зелеными кошачьими (можем предположить, хитрыми) глазами и аккуратными черными усами, чем очень гордился сам герой. Примечательно то, что экзотическая внешность Эркюля Пуаро ярко выделяется среди типичных англичан, традиционного окружения, это делает героя запоминающимся, необычным, он не похож на других следователей.

Социологический фактор портрета Пуаро прописан достаточно подробно: он бельгиец, в годах, холостяк, отставной инспектор. Данный образ позволяет понять и рассмотреть английскую жизнь с внешней стороны, со стороны, что придает происходящему объективность и убедительность. Более того, психологический портрет героя также способствует этому. Аккуратность Эркюля Пуаро, порой даже педантичность, его порой излишняя самоуверенность способствует тому, что он очень близко воспринимает все происходящее, а убийство подобно собственному поражению. Пренебрегая условностями английского общества и порядками, которые царят в нем, Пуаро всегда находит свое нестандартное решение, проявляя нетрадиционность мышления. Как тонкому психологу, Эркюлю Пуаро свойственна способность понимать особенности человеческой природы, к разгадке запутанного дела он идет путем ассоциаций, параллелей, выстраивая нестандартные аналогии, ему во многом помогают детские воспоминания или впечатления, оставшиеся в памяти.

Для детализации портретирования автор использует определенные стилистические средства, которые порой становятся двигателем эмоционального напряжения. В таких случаях автор использует метафоры. Часто писательница прибегает к антитезе, которая позволяет охарактеризовать событие или героя разносторонне, с разных ракурсов видения.

Обсуждение. С помощью перифраза в творчестве Агаты Кристи воспроизводятся *доминантные мотивы* тайны, секрета и тому подобное. "Примерно в сорока футах ниже виднелась темная куча чего-то, похожего на старую одежду" [9, 89]. Обратим внимание, что перифраза "нечто, похожее на кучу старой одежды" усиливает эмоциональный эффект. По сюжету узнаем, что первоначально главный герой слышит слабый крик, потом видит кучу одежды и, спускаясь, понимает, что человек уже мертв. Таким образом, Агата Кристи описывает ситуацию через ракурс видения героя, подает его точку зрения на события, поскольку герой стоит на вершине холма и не может разобраться в ситуации.

Мы можем наблюдать отдельные термины, которые встречаются довольно часто в художественном тексте: "Ну, есть еще кураре" [9, 143]. "И суперинтенданта Баттла вы, несомненно, знаете", - сказал мистер Шайтана" [9, 201]. А.Кристи часто использует термины в своих произведениях, чаще всего это наименование медицинских препаратов (преимущественно яды), о которых речь пойдет ниже, или должности, которые занимают рядовые персонажи.

Для художественного пространства произведений Агаты Кристи характерно наличие архаизмов, которые добавляют доработку определенной "классичности", "английскости". "Кем бы она ни была, она была леди!" [9, 118]. Это языковое средство используется для уточнения портретирования: героиня позиционирует себя с "леди". Наряду с архаизмами в романах А. Кристи встречается иностранная лексика: "Pardon, Мадам," "Je crois bien. Mon ami, мы должны добраться до девушки Мередит - и быстро!" [9, 132]. Поскольку часто главным героем является Пуаро, для которого родным языком является французский, а английским он владеет недостаточно, поэтому, чтобы акцентировать на чем-то внимание или подчеркнуть какую-то мысль, он использует иноязычные заимствования, которые метко передают основную мысль.

Автор часто прибегает к сравнениям: "... Он шел, как тигр..." [9, 39]. В этом случае герой сравнивается с тигром, поскольку к портрету добавляются основные черты животного. Герой имеет "тигровую походку", которая указывает на легкость, осмотрительность, что передает характер убийцы, выдающий осторожного человека, который готов, если это необходимо, рисковать. "Линда была неуклюжей, как молодой жеребенок, и колючей, как еж" [9, 17]. Использование сравнения с неуклюжим жеребенком и колючим ежом позволяет писательнице точно описывать подростка – "гадкого утенка", который неуверен в собственных силах, и в себе. "Она была одета в сверкающее зеленое и немного походила на русалку" [9, 59]. Точно использованное сравнение девушки, одетой в зеленое платье, с русалкой будто намекает на то, что она такая же коварная, как и сказочная героиня, и может легко устранить любые препятствия, и даже влюбленного в нее человека.

Нередким случаем для писательницы стало обращение к гиперболам: "A man of the world!" [9, 48]. С помощью гиперболизации нарратор словно констатирует профессионализм персонажа, причем делается это в комической форме. Стилиевой особенностью прозы Агаты Кристи является ее ироничность: "Следующие пять минут прошли в борьбе, которая сделала честь дантисту Бобби" [9, 115]. "Это очень волнующе иметь романтически отравленного друга". "Столько морфи - достаточно, чтобы убить пятерых из шести человек, - и я жив и здоров!" [9, 121].

Для усиления эмоционального эффекта в художественном пространстве используются эпитеты: «Она также была горячей феминисткой ...» [9, 53]. "Вперед выступил крупный, квадратный мужчина с деревянным лицом" [9, 17]. "Беатрис Кинг была невысокой, довольно хитрой девушкой с аденоидами" [9, 115]. Эпитеты используются при портретировании персонажей для более яркой визуализации.

Заключение. Таким образом, творчество английской писательницы конца XIX-XX вв. удивительно яркое и многогранное. Цель нашей научной статьи реализована, произведен подробный анализ идиостиля А.Кристи, определены стилевые константы и доминанты, создающие неповторимое художественное произведение.

Для художницы слова характерен свой неповторимый стиль, сочетающий не только языковые, но и надязыковые элементы. Стилиевой константой творчества Агаты Кристи является соответствующая образная система, основательно портретизированная и описанная в соответствии с жанром (детектив, расследующий преступление, и преступник (причем каждый из героев может им быть). Автор использует богатый арсенал языковых средств (ирония, эпитеты, метафоры, сравнения, гиперболизацию), которые становятся маркерами ее индивидуального стиля.

Список использованной литературы:

1. Ашимова А. Ф. Идиостиль как проявление языковой личности автора на примере романа «Доктор Живаго» // *Вестник Мининского университета*. – 2013. – №. 3 (3). – С. 2.
2. Булацкая В. В., Гулевич Е. В. Идиостиль как авторский почерк // *Novainfo. ru*. – 2014. – №. 23. – С. 50-54.
3. Мухортов Д. С. Об общем и частном в понятиях "языковая личность", "речевой портрет", "идиостиль" и "идиолект" (на примере вербального поведения современных политических деятелей) // *Политическая коммуникация: перспективы развития научного направления*. – 2014. – С. 167-172.
4. Бойчук Е. И. и др. Идиостиль и ритм текста. – 2019. – С.183.
5. Баранов А. Н., Добровольский Д. О., Фатеева Н. А. Идиостиль ФМ Достоевского: направления изучения // *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика*. – 2021. – Т. 12. – №. 2. – С. 374-389.
6. Соколов А.Н. Теория стиля. - М. : Искусство, 1968. — 223 с.
7. Ниязова Г., Раупова Л. Основные признаки и причины популярности детективного жанра // *Общество и инновации*. – 2021. – Т. 2. – №. 2/S. – С. 515-524.
8. Серебрякова С. В., Кравцова А. В. Жанрово-тематические и прагматические особенности рассказов детективного жанра // *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. – 2019. – №. 1. – С. 164-170.
9. Кристи А. Таинственное происшествие в Стайлз: Романы. Рассказы / Сост. В. В. Чагин. – Красноярск: Красноярское книжное издательство, 1990. – С. 456 – 459. – 459 с.

References:

1. Ashimova A.F. (2013). *Idiostil' kak proyavlenie yazykovoj lichnosti avtora na primere romana «Doktor Zhivago»*. [Idiostyle as a manifestation of the author's linguistic personality on the example of the novel "Doctor Zhivago"]. *Bulletin of Mininsky University: [in Russian]*.
2. Bulackaya V.V., Gulevich E. V. (2014). *Idiostil' kak avtorskiy pocherk*. [Idiostyle as an author's handwriting]. *Novainfo. Ru: [in Russian]*.
3. Muhortov D.S. (2014). *Ob obshchem i chastnom v ponyatiyah "yazykovaya lichnost'", "rechevoj portret", "idiostil'" i "idiolekt"(na primere verbal'nogo povedeniya sovremennyh politicheskikh deyatelej)*. [About the general and the particular in the concepts of "linguistic personality", "speech portrait", "idiostyle" and "idiolect" (by the example of verbal behavior of modern political figures)]. *Politicheskaya kommunikaciya: perspektivy razvitiya nauchnogo napravleniya: [in Russian]*.
4. Bojchuk E. I. et al. (2019). *Idiostil' i ritm teksta*. [Idiosyncrasy and rhythm of the text]. [in Russian].

5. Baranov A.N., Dobrovol'skij D.O., Fateeva N.A. (2021). *Idiostil' F.M. Dostoevskogo: napravleniya izucheniya. [Dostoevsky's Idiosyncrasy: directions of study]. Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika: [in Russian].*
6. Sokolov A.N. (1968). *Teoriya stilya. [Theory of style]. Moskva: [in Russian].*
7. Niyazova G., Raupova L. (2021). *Osnovnye priznaki i prichiny populyarnosti detektivnogo zhanra. [The main features and reasons for the popularity of the detective genre]. Obshchestvo i innovacii: [in Russian].*
8. Serebryakova S.V., Kravcova A.V. (2019) *Zhanrovo-tematicheskie i pragmaticheskie osobennosti rasskazov detektivnogo zhanra. [Genre-thematic and pragmatic features of detective stories]. Aktual'nye problemy filologii i pedagogicheskoy lingvistiki: [in Russian].*
9. Kristi A. (1990). *Tainstvennoe proisshestvie v Stajlz. [The Mysterious Affair at Styles]. Editor: V.V. Chagin. Krasnoyarsk: [in Russian].*

МРНТИ 17.07.41

10.51889/2959-5657.2023.84.2.009

Г.Б. Тоқшылықова¹, А.Қ. Казтаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ЛИРИКАЛЫҚ ПРОЗА ЖӘНЕ МАРХАБАТ БАЙҒҰТТЫҢ “ӘДЕБИЕТ ПӘНІНІҢ ПЕРІШТЕСІ” ПОВЕСІНДЕГІ ЛИРИЗМ

Түйіндеме

Мақалада фольклордан бастау алған лирикалық прозаның ерекшелігі айтылады. Қазіргі қазақ әдебиетінде прозаның ерекше стильдік түрі – лирикалық прозаға қалам тартқан жазушы – Мархабат Байғұттың “Әдебиет пәнінің перішtesі” повесіндегі лирикалық сарын, лирикалық желі мәселесі сөз болады. Аталған повесті талдау арқылы лирикалық проза автор сомдаған кейіпкерінің жан әлемін ашуда лирикалық қана емес, әңгімелеудің барлық эпикалық тәсілдерін пайдалану мүмкіндігінің кеңдігі, лирикалық прозада бастан-аяқ үзілмей дамып отыратын сюжет кездеспейтіндігі, бірақ кейіпкердің шынайы оқиғасының негізінде лирикалық сарын күшейіп, лирикалық прозаның да бейнелеу құралы жазушының сезімі мен ой толғамы болатыны, лирикалық прозаның эпикалық шығармадан басты айырмашылығы – ойдың талқылауға көнбейтіндігі, мұнда бірінші орында семантикалық мән емес, сөздің әуені тұратыны, сюжет рөлінің солғындығы секілді негізгі ерекшеліктері нақты мысалдар негізінде ажыратылады.

Түйін сөздер: лирикалық проза, ақ өлең, лирикалық сарын, лирикалық желі

G.B.Tokshylykova¹, A.K.Kaztayeva¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

LYRICAL PROSE AND LYRICISM IN THE STORY OF MARHABAT BAIGUTA “ANGEL LITERATURE”

Abstract

The article tells about the roots of lyrical prose in folklore, the main features of lyrical prose. A special stylistic form of prose in modern Kazakh literature is lyrical prose. Marhabat Baygut is the author of the lyric novel “Angel of the Subject of Literature”. Analyzing this story, it is said that lyrical prose can freely use not only lyrical, but also all epic narrative methods to reveal the writer’s soul. The article reveals the main features of this stylistic form: in lyrical prose there is no plot that is constantly evolving; a certain storyline affects the mood of the characters; a means of expressing lyrical prose - the feelings and thoughts of the writer; the main difference between lyrical prose and epic is that the plot does not play a major role. Such key features are highlighted based on specific examples. The story of the writer “The angel of the subject of literature” is an example of lyrical prose.

Keywords: lyrical prose, white verse, lyrical motif, lyrical line

Токишылыкова Г.Б.¹, Казтаева А.Қ.¹

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

ЛИРИЧЕСКАЯ ПРОЗА И ЛИРИЗМ В ПОВЕСТИ МАРХАБАТА БАЙГУТА “АНГЕЛ ПРЕДМЕТА ЛИТЕРАТУРЫ”

Аннотация

В статье рассказывается о корнях лирической прозы в фольклоре, основных чертах лирической прозы. Особой стилистической формой прозы в современной казахской литературе является лирическая проза. Мархабат Байгут – автор лирической повести “Әдебиет пәнінің періштесі”. Анализируя эту историю, говорится, что лирическая проза может свободно использовать не только лирические, но и все эпические методы повествования, чтобы раскрыть душу писателя. В статье раскрываются основные особенности данной стилистической формы: в лирической прозе нет сюжета, который постоянно развивается; на настроение персонажей влияет определенная сюжетная линия; средство выражения лирической прозы - чувства и мысли писателя; основное различие между лирической прозой и эпосом заключается в том, что сюжет не играет главной роли. Такие основные признаки выделяются на основе конкретных примеров. Повесть писателя “Әдебиет пәнінің періштесі” является образцом лирической прозы.

Ключевые слова: лирическая проза, белый стих, лирический мотив, лирическая линия

Кіріспе. Қазақ әдебиетінде фольклордан басталатын алған сыршыл сарын Б.Майлин, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов шығармаларында жалғасып, үздік үлгілері М.Әуезов, С.Сейфуллин, Ғ.Мүсірепов, Т.Әлімқұлов, О.Бөкей, Қ.Ысқақ, Ә.Кекілбаев, Ж.Түменбаев, Т.Нұрмағамбетов, М.Байғұт шығармаларында көрініс тауып, көкжиегін кеңейтті. Әдебиеттану терминдер сөздігінде лирикалық прозаға: “Лирикалық проза – қара сөз жанрындағы жазушының нәзік көңіл-күйімен, сыршыл сезімімен суарылған шығармалар. Лирикалық проза өз алдына жанр болып саналмайды, тек прозаның стильдік бір түрі ретінде қарастырылады” [1] делінген. Пайда болу сипатына үңілсек, бұл проза эпикалық және лирикалық жанрлардың тоғысынан болады. С.Қасқабасов “Ешбір жанр саф алтындай таза күйінде болмайды. Өйткені ол жападан-жалғыз өмір сүрмейді, ұзақ көркемделу процесінде жанрлар бір-бірімен тығыз байланысқа түседі, олар бір-біріне ықпал жасап, кірігіп, тіпті, жаңа жанрға да негіз болады, бірақ олар қосылып кетпейді, әрқайсысы өзіне тән қасиеттерімен ерекшеленеді” [2,21] десе, В.Г.Белинский әдеби туындылар тектерінің өзара кірігуіне көп көңіл аударады. Оның ойынша, көп шығармаларда бұл құбылыс “айтарлықтай белгілермен” бөлініп тұрмайды, бірігіп кетеді және бұл жағдайда туынды өз құндылықтарынан ештеңе жоғалтпайды, қайта бұдан көп нәрсе ұтады екен. Осы мәселені зерттеген С.Айтуғанованың “яғни бұл екі жүйенің әртүрлі деңгейдегі поэтикалық байланысының нәтижесі өлең мен прозаның арасындағы шығарма” [3,174] деген пайымының жаны бар. Зерттеушілердің айтуынша, лирикалық прозаның эпикалық шығармадан басты айырмашылығы – ойдың талқылауға көнбейтіндігі. Мұнда бірінші орында семантикалық мән емес, сөздің әуені тұрады. Мұнда оқиға маңызды емес, айтарлықтай рөл атқармайды, лирикалық жазушының шеберлігі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым сюжет солғын болады. Лирикалық прозада бастан-аяқ үзілмей дамып отыратын сюжет кездеспейді. Алайда персонаждардың басынан кешірген бүкіл көңіл күй әсерімен белгілі бір желі пайда болып отырады. Оны зерттеушілер лирикалық желі деп көрсетіп жүр. Лирикалық прозаның қаһарманы эпостық шығармалардағы секілді күрделі, желілі оқиғаларға, іс-әрекеттерге негізделмейді, керісінше, күтпеген жағдайды, өзгерістерді басынан кешіріп отырады [3].

Әдістеме. Ж.Аймауытов шығармаларына лиризм тән екендігін аңғарған әдебиеттанушы ғалымдар “Ақбілек” романын ерекше әсерлі туынды ретінде бағалап, ондағы лирикалық прозаның өлеңді шебер экспансиялағанын көрсетеді. Бұл жөнінде ғалым С.Қирабаев “Ақ өлең үлгісіндегі шығарманың тілі Жүсіпбектің шешен, тіл өнеріне қанық халықтың ырғақты, ұйқасты сөз мәнерін көркем прозаға кіргізуге жасаған зор талабы. Оны бұл драмаға да мол пайдаланған. Ал керісінше, өлеңнің өзін Жүсіпбек ырғақты прозаға лайықтап, ауызша сөйлеу мәнеріне жақындатып, еркін ұйқасқа құрады. Жүсіпбектің ырғақты прозасы – шешендік өнер кең дамыған халық әдебиетінің үлгісін жаңа жанрларда жаңаша пайдалануға жасалған үлкен бастама” [4,180] деп түйсе; А.Ісімақова: “қазақ сөз өнерінде шешендік тақпақтаудың ұйқасқа емес, ырғаққа негізделген кейбір үлгілері ұшырасқанымен, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов, Т.Ахтанов пьесаларында ақ өлең өлшемі қолданылғанымен, ақ өлең – үйлесуге аса икемді, ұйқасқа мол төл поэзиямыздың табиғатына сіңісе алмаған түр” [5,25] деп таниды. Осы ретте біз

ақ өлеңнің бүгінгі прозадағы айшықты өрнегін жазушы М.Байғұт жасай алды деп ойлаймыз. Поэзиядағы сияқты лирикалық прозаның да бейнелеу құралы жазушының сезімі мен ой толғамы болатыны сөзсіз. Лирик жазушыны да өзекті мәселелер толғандырмай қоймайды, ол да қайғырады, мұнаяды, қуанады. Онсыз ол мұндай шығарма тудыра алмас еді. Дегенмен, поэзияға қарағанда лирикалық проза қаламгердің жан әлемін ашуда лирикалық қана емес, әңгімелеудің барлық эпикалық тәсілдерін емін-еркін пайдалана алады [2,174].

Қазақ ұлтының тілін, ділін, дінін қорғаушы жанашыры, халқымыздың түрлі рухани игі шараларының бел ортасында өзі ұйтқы боп жүретін, кейіпкерінің нәзік иіріміне еркін бойлай білетін лирикалық проза жанрының шебері жазушы Мархабат Байғұт қаламгерлігінің құнды қыры повестерінде де айқын байқалады. Мақамы бөлек, кейіпкерлерінің сыры мен сезімдеріне деген махаббаты ерек бұл қаламгердің бүгінге дейін жүріп өткен жолына байыппен қарағанда елге, ұлтқа, жерге сіңімді қызмет етіп, қадірі артқан жазушы екенін бағамдаймыз. “Ақберен, ақ жолды тандаған адал жан” (Ж.Мәуленқұлов) әдебиетке де адалдығын сақтап келгендігі – оның шығармаларында сомдалған, санамызға ізгіліктің нұрын себетін кейіпкерлерінің өзі дәлелдеп береді. Біздің сөз етпек дүниеміз автордың басынан өткізген қайғылы жайдың негізінде әрбір сөзін жүрегімен жаза білген “Әдебиет пәнінің періштесі” хикаяты. Автордың лирикалық прозаға баруына және дәл осы аталған повестің жазылуына оның тағдырындағы қасірет, шексіз қайғы – баласының қазасы себеп болды. Бұл – жазушы М.Байғұттың Түлкібас ауданындағы Әлішер Науаи атындағы орта мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі болған, пән кабинетін көркемдеймін деп жүріп мезгілсіз қайтыс болған ұлы Баубегіне бағыштаған көркем туындысы. Өмірден ерте кеткен Баубегінің артында үш баласы мен мұғалім жары Ақбөпе қалды. Жазушының баласына деген шексіз махаббат сезімімен, нәзік көңіл-күйімен өрілген бұл туындысын сыншы С.Жұмабек классикалық повесть деп атаған [6].

Нәтижелер. Мархабат Байғұттың аталған повесінде лиризм психологизмнің, психологизм лиризмнің бір-бірімен сабақтас, тығыз байланыста көрініс тапқан. Лиризмнің нәзік үлгілері шеберлікпен үйлесім тапқан бұл повесте лирикалық проза жаңаша пішінге ие болды. Автор туындысы лиризм өрнектеріне бай. Оның суреткерлік ізденісі, стилі лирикалық прозаның құрылымына өзгеріс енгізді. Автордың повесінде фольклорлық сарын, кешегі өткен тарих пен бүгінгі заманды салыстыру, көне дүние ақиқатынан қазіргі таң шындығын іздеу тенденциясы айқын байқалады. Кейіпкер мінезін көрсетуде эмоционалдық реңк күшті. Автор “кейіпкерінің ішкі дүниесіне нәзіктікпен қарай білгендіктен” оқырман жаны нәзік, өр рухты, парасат-пайымы жоғары адамды көреді. Прозадағы “лиризм қаламгердің өмір құбылыстарын кеңірек, молырақ бейнелеуіне бөгет болады, кедергі келтіреді” деген пікірдің бұрыстығына Мархабат Байғұт повесі дәлел болады. Суреткер лиризмнің қамтитын аясы кең. Туындыға екі дәуір шындығын сыйғызған. Бұл туындыда тарих, ой, сезім, эмоция, мұғалімнің нәзік күйі бейнеленген.

Повесте әдебиетіміздегі адам болмысы мен жаратылыс жұмбағы секілді мәңгілік мәселелерге жазушы жаңа қырынан келіп, оқиға барысын бақилық болған жанның баяндауы, ішкі сыры арқылы береді. Сюжет бірсыдырғы баяндалмай, арасында лирикалық шегініске жол беріліп отырады. Шығармада миф элементі көрініс тапқан. Мұғалімнің қырқы берілген күні үйдің шатырында тіршілік иелеріне сәл таңдана, сәл мұңая, сәл күлімсірей қарап отырған нәуірзек торғай пайда болады. Оны біреу байқаса, біреу байқамағаны аян.

Әдебиет пәнінің мұғалімі – жаратылысы бөлекше жан, жан баласын алдап, берген сөзін жалдап көрмеген, жұқарып барып жығылған жүрек иесі 28 жастағы ауыл мұғалімінің бірқатар артықшылықтарын айтып тауыса алмайтын ауыл адамдарының өзі оны “нағыз періште” десетін. Періштенің болмысы: ғайбаттауға, айыптауға жоқ; тоғышарлық атаулыдан аулақ, жуастық, момындық, тазалық, аңғалдық, адалдықтың бір бөлекше белгісіндей, өкініштің өзіндей; пәни жалғанда не аларды емес, адамдарға не берерді уайым еткен, көңілдерді емірентіп келген жан; адамдарға шық жуытпас шыдамдының өзі болатын. Оның қысқа ғұмырында әкесінен кейін сыйлап, табынып, сыйынып өткен адамдары қара басының қамы үшін емес, халық үшін алдына үлкен мақсат қойып, жан пидаға барған, қысталаң-қысаң қалтада қорашыл төбет болып қалмаған, қазақы рух жел өтінде қалқайып тұрғанда қорған бола білген Алаш арыстары болатын. Солардың ішінде Абай, Жамбыл, Ахмет, Жүсіпбек, Міржақып, Мұхтар, Баубек, Мұқағали есімдерінің аталуы бекер емес. Барлығы да қазақы рухтың бүгілмеуі үшін халқына қызмет қылған жандар. Қарт-тарих отаршылдықтың түр-түрін біледі. Десек те қулығына құрық бойламайтын зымиян саясат қазақтың мен деген ерлерін оққа байлап атып, халқын табанымен таптағаны жасырын емес. Шығарманың өн бойында алаштық-ұлттық рухпен сырласып,

өзіне тірек-медет тауып, жарқын болашағына сенген Баубектің өмірлік шындығы оптимистік трагедияға көтерілген.

Жазушы кешегі өткен әдебиет алыптарын да, Баубекті де автор қысталаңға тап келіп, тар қыспақта қырсық шалған ахуалы арқылы да шендестіре білген. Олар да өмірден тажалдай таразға түсіп, өз халін таразылап, талдап тұрар мұршасы болмай, жан-жағында медеу, қорған болар жарық жоқ күйінде өткен. Автор осы тұста хронотоп ұғымы арқылы екі уақытты байланыстырады. Қас-қағым ғана сәтте, яғни адамның өмірден өтіп бара жатқан сәтіне, кәлиледен кәлимеге ауысар сәтіне кейіпкердің бүкіл өмірін сыйғыза білген. Қас-қағым сәтте санасынан сырғып өткен өмірін баяндау арқылы қазақ әдебиетінің өткен жолын да таразылап өтеді. Жазушы Баубек Бұлқышев 28 жасында ел мен жер, бейбітшілік үшін шайқаста қапыда құрбан болса, мұғалім Баубек 28 жасында бейбіт күнде, өкпек желдің өтінде, қиыршық қар бетінде жапырақ “жүрегін бүріп, уыстап” құлады. Бар болғаны жиырма сегіз жыл ғана ғұмыр кешіп, өмірден ерте кеткен боздақ жазушы Баубек Бұлқышевтің өмірін жалғасын, сол секілді қазақтың ақеділі болсын деген ниетпен әкесі атын Баубек қойған еді. Сол Баубегі жазушының ғұмыры мен ғажайып елжандылығын оқушыларының санасына сіңдіріп, бойына дарытуға тырысты. Өйткені Баубек шын мәніндегі жұлдыздайын жаужүрек, жас қазақ болатын. Кейіпкер Баубек те солай өтті өмірден.

Талқылау. Повесте лирикалық шегіністерге орын беріліп, Баубектің өткен өмірі ғана емес, бірқатар қазақ тарихындағы ірі оқиғалар да айтылып отырған. Соның бірі – ашаршылық кезеңде қарапайым халықтан жаным артық емес деп бұқарамен бірге жүріп аштан өлген Жандарбек болыстың патша үкіметі қазақтан солдат алғанда да өзінің болыс басын бәске тігіп жүріп, оларды алып қалу қолынан келмеген соң, мың қазаққа бас болып, өзі де бірге кетіп, барлығын шығынсыз алып қайтқан оқиғасы. Бұдан лирикалық шығармалар өткенді жаңғыртуымен, еске түсіруімен қызықты деген ой тумауы қажет, ол өзінің жаңа мазмұнымен, талаптарымен де назар аудартады. Туындыда өмірде болған оқиға сілемдері де қамтылған. Шымкенттегі Жүсіпбек тұрған үйдің қараусыз қалып, қанша айтылып, жазылып жатса да үкіметтің мән бермеуінің салдарынан құлап қалғаны, бірақ оған ешкімнің жүрегі сыздап, жаны ауырмағандығы, оның есесіне көп қабатты үй-жайлар, олигархиялық ойран-сарайлар аспан теуіп, қаулап өсіп бара жатқаны тілге тиек етіледі. Сонымен бірге қазіргі қазақ қалпын сипаттағанда автор: “Біреулерін биіктету үшін екіншілерін тұқырта төмендетудің тіпті де қажеті жоқ. Біздің қазекемдегі жағымсыздау әдеттердің бірі сол, көбінесе: “Ойбай, анау мықты ғой, мынауынды қайдам. Жоқ, мынау мықты анадан!” деп өзеурейміз-ай келіп. Біреуді көтеріп айту үшін міндетті түрде басқаны сартып, табанға басу зайыр зәлітгес зәлімденеміз. Қай салада да солай. Көп мықты сыймайтындай қазекем маңдайы тым тар ма, қазақтың қу маңдайы қушық па, шынымен-ақ? Немесе, керісінше бәріміздің ұлы болғымыз, аспанға бір-ақ шығып кеткіміз келіп тұратыны қалай? Өзіміздің емес, өзгелердің, ақжүректердің ақеділ қасиеттерін ағымыздан жарылып айтқымыз келіңкіремей, тарылғаннан тарылып, тілімізді тістеген күйі безірейетініміз неліктен?” [7,90-91] деп ағынан жарылады.

Повесте бас кейіпкердің көңіл-күйіне байланысты туындаған лирикалық желі бар. Мұндағы лирикалық желі – Баубектің бала кезінен азаматтық тұлғасы қалыптасқанға дейінгі кезең оқиғалары. Мәселен, мұнарлы теңізді жағалай мұңайып, тұншыға тыныс алып, аңсай сағынған 7 сыныптың қызына деген алғашқы махаббат сезімін бастан кешіруі. Бала жүрегі теңіздің көгілдір-күрең толқындарындай, сағыныштың толқынына малтығып, көпке дейін томаға-тұйық жүрді. Ішкі жан-дүниесін мықтап бекітіп, онда ешкімнің кіруіне мүмкіндік бермей, сырын білдірмеуге тырысты.

Қорытынды. Әдебиет пәні мұғалімінің әкесі де мұғалім екенін айтып өттік, екеуінің де рухы көбінесе күйзелісті кезеңдерді көбірек кешетін жандар болатын. Екеуі бірін-бірі сөзсіз түсініп, сұлулыққа ғана оранғысы келетін сезімдері бір, жүректері қансырап жараланып тұрса да, еш адамды қаралауға жоқ еді. Өйткені олардың өзінше жасап алған, өздеріне ғана тән әдемілік әлемі – “ұятты ұлысы” бар еді. Олардың әлемін бұл әлем қабылдамады. Автор тілімен айтқанда, екеуі де «қалыптасып, қатып-семген, қасаң тартқан шеңберлерде шыр айналғанды, жетекке еріп, жылпылдап, жемтікке құныққанды қаламады”. Әкесінің жүрген тура жолын соңынан ерген ұлы да сонарлады. Әкесінің “ақ қағазға обал жасар жазғыш болмай-ақ қой. Сауаты кем, жаңалық ашпас, жалған ғалым болмай-ақ қой” деген ақылын алған мұғалім Баубек сезімі мен әке сезімі астасып, қатар өріліп отырады. Осы орайда “автор өз перзенті Баубекті – жаңа заманның жаңа геройы дәрежесіне көтере білген. Бұған әке мен баланың, перзент пен әкенің арасындағы өзара сырласулар, пікір алысулар, Өмір-Қоғам-Адам болмыстары жөніндегі әр алуан көзқарастардың қатпарлы философиясы дәлел” деген С.Жұмабек сөзінің ақиқаттығына ден қоюға болады.

Лирикалық прозаның композициясы кейіпкердің тебіреніс-толғанысына сай құрылатынын ескерсек, шығарма бір деммен біртұтас шыққан. Шығарма композициясында берілген “әңгіме ішіндегі әңгіме” де Ахмет мұғалім айтқандай, “жақынмен ырылдаспай, иттей үрмей, ерегеске елірмей”, быләпытқа былғанбай, таза күйінде кетті. Өтпелі өкпек өтінде ажал тапқан адалдықтай аңғал жанның өмір сүріп отырған кезеңі автордың пайымынша “қатал уақыт”, “уы басым уақыт”. Ахметті шынайылап оқытсам, жолын қуып, оқулық жазсам деген пән мұғалімі «уы шыққан уақыт та усойқы. Жел өтіндегі қалғандағы, жел өтінде жүргендегі ахуалымыз осы ғой, рух пен қасиетіміз жұлмаланған шақта тұрмыз» [7,105] дейді. Байыптай қарасақ, әдебиет пәнінің мұғалімі – қазіргі әдебиетте саңырауқұлақша қаптаған, нарық қыспағының қиындығына шыдамай, жаны қасаңданып, өзінен басқа ешкімді ойламайтын прагматик кейіпкерлердің антиподы секілді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. *Әдебиеттану терминдер сөздігі: Құрастырушылар З.Ахметов, Т.Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1996. -240 бет.*
2. *Қасқабасов С. Жаназық. – Астана: Аударма, 2002. -584 бет.*
3. *Айтұғанова С. Лирикалық прозаны танудағы кейбір теориялық аспектілер // Сүлеймен Демірел университеті конф.материалдары. 2005.*
4. *Қирабаев С. Шындық және шығарма. – Алматы: Жалын, 1981. –252 бет.*
5. *Ісімақова А. Асыл сөздің теориясы. – Алматы: Таңбалы, 2009. –376 бет.*
6. *Жұмабек С. Құт қонған қаламгер // Алтын қазына, 2015. №7, мамыр*
7. *Байғұт М. Салқын масақ: повестер мен әңгімелер. –Алматы: Жазушы, 2008. –272 бет.*

References:

1. *Ädebiettanu terminer sözdigi: Qurastırushılar Z.Axmetov, T.Şañbaev. –Almatı: Ana tili, 1996. –240 bet.*
2. *Qasqabasov S. Janazıq. –Astana: Audarma, 2002. –584 bet.*
3. *Aytuğanova S. Lirikalıq prozanı tanudağı keybir teorıyalıq aspektiler // Süleymen Demirel unıverısteti konf.materıaldarı. 2005.*
4. *Qırabaev S. Şındıq jäne şıǵarma. –Almatı: Jalın, 1981. –252 bet.*
5. *Isimaqova A. Asıl sözdiñ teorıyası. –Almatı: Tañbalı, 2009. –376 bet.*
6. *Jumabek S. Qut qonǵan qalamger // Altın qazına, 2015. №7, mamır*
7. *Bayǵut M. Salqın masaq: povester men äñgimeler. –Almatı: Jazuşı, 2008. –272 bet.*

**ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ
PROBLEMS OF PEDAGOGY AND METHODOLOGY**

МРНТИ 14.35.09

10.51889/2959-5657.2023.84.2.010

Атембаева Г.А.,¹ Абуова Б.П.¹

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
Алматы, Казахстан

¹докторант, ¹старший преподаватель, g.atembaeva@gmail.com

**ОСОБЕННОСТИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА
В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ**

Аннотация

В данной статье рассматривается этнокультурный компонент, который является одним из важным элементом учебно-познавательной деятельности образовательного процесса. В процессе образования и воспитания этнокультурный компонент опирается на методологические принципы: народной педагогики, этнопедагогики, культурологии, социальной этнопсихологии. Этнокультурный компонент формируется во время становления личности, который возможен только в речевом общении, в котором большую роль играют культурные знания и вербальная форма общения. С развитием личности происходит и становление ее этнического сознания, осуществляемое под воздействием этнокультурных знаний, усвоенных посредством родного языка. Человек и культура неразрывны. Культура имеет важное значение в социализации личности. Этнокультурный компонент в основе образовательного процесса включает в себя освоение этнической культуры, обычаев, традиций, присутствующих в социально-историческом опыте народа.

Ключевые слова: образовательный процесс, этнос, этнокультурный компонент, культурология, национальные традиции, этнопсихология, формирование личности.

Г.А. Атембаева¹, Б.П. Абуова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

¹докторант, аға оқытушы, g.atembaeva@gmail.com

Алматы, Қазақстан

**УНИВЕРСИТЕТТЕ ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ
ЭТНОМӘДЕНИ КОМПОНЕНТТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада оқу процесінің оқу-танымдық қызметінің маңызды элементтерінің бірі болып табылатын этномәдени компонент қарастырылады. Білім беру мен тәрбиелеу процесінде этномәдени компонент әдістемелік принциптерге негізделеді: халық педагогикасы, этнопедагогика, мәдениеттану, әлеуметтік этнопсихология. Авторлар этномәдени компонент тұлғаның қалыптасуы кезінде қалыптасатынын, бұл тек вербальды қарым-қатынаста ғана мүмкін болатынын, онда мәдени білім мен қарым-қатынастың вербальды формасы маңызды рөл атқаратынын атап өтеді. Тұлғаның дамуымен оның этникалық санасының қалыптасуы ана тілі арқылы алынған этномәдени білімнің әсерімен жүзеге асады. Адам мен мәдениет ажырағысыз. Жеке тұлғаның әлеуметтенуінде мәдениеттің маңызы зор. Оқу-тәрбие процесінің негізінде жатқан этномәдени компонент халықтың әлеуметтік-тарихи тәжірибесінде кездесетін этникалық мәдениетті, әдет-ғұрыптарды, дәстүрлерді дамытуды қамтиды.

Түйін сөздер: оқу-тәрбие процесі, этнос, этномәдени компонент, мәдениеттану, ұлттық салт-дәстүр, этнопсихология, тұлғаны қалыптастыру.

Atembaeva G.,¹ Abuova B.¹

¹Abay Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan, g.atembaeva@gmail.com

FEATURES OF THE ETHNO-CULTURAL COMPONENT IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE AT THE UNIVERSITY

Abstract

This article discusses the ethno-cultural component, which is one of the important elements of the educational and cognitive activity of the educational process. In the process of education and upbringing, the ethnocultural component is based on methodological principles: folk pedagogy, ethnopedagogy, cultural studies, social ethnopsychology. The authors note that the ethno-cultural component is formed during the formation of the personality, which is possible only in verbal communication, in which cultural knowledge and the verbal form of communication play an important role. With the development of the personality, the formation of its ethnic consciousness takes place, carried out under the influence of ethno-cultural knowledge acquired through the native language. Man and culture are inseparable. Culture is important in the socialization of the individual. The ethno-cultural component at the heart of the educational process includes the development of ethnic culture, customs, traditions present in the socio-historical experience of the people.

Keywords: educational process, ethnos, ethnocultural component, culturology, national traditions, ethnopsychology, personality formation.

Введение. На данный момент растет интерес к соотношению языка и мышления, языка и культуры, который связан с социально-политической ситуацией в мире. Развиваются международные контакты между государствами, происходит знакомство с культурами других стран, создается восприятие «многоцветности» мира, многообразия картин мира в которых отражаются ценности и приоритеты этносов. У современного человека в сознании вырабатывается толерантная оппозиция «свой – иной», которая является процессом понимания специфики культуры контактирующего народа.

С развитием личности происходит и становление ее этнического сознания, осуществляемое под воздействием этнокультурных знаний, усвоенных посредством родного языка. Человек и культура неразрывны. Культура имеет важное значение в социализации личности. Система ценностных ориентаций человека зависит от той культуры, под воздействием которой произошло становление его как личности. Под влиянием этнической культуры осуществляется становление личности, приобщение к нравственным ценностям, традициям народа, кроме того, формируется ее этническое сознание и национальный характер [1, с. 190].

Методика. Ученые отмечают этническую культуру как систему духовных и материальных ценностей, присущих для конкретного народа, а также влияет на эмоциональное состояние, нравственные ценности, этнические нормы поведения личности.

Каждый человек в своем развитии испытывает воздействие объективно-культурное и культурно-психологическое [2, с. 64]. Под первым понимают влияние на человека «объективированных элементов национальной культуры», а также материально-вещной среды, природно-ландшафтных условий. К факторам культурно-психологического воздействия относятся язык, национальное сознание, историческая память. Национальный язык в большинстве случаев выступает как фактор сохранения этнической идентификации личности. Несомненно, «...что национальный язык оказывает существенное влияние на процесс становления личности, привнося в ее сознание, мышление свою специфику» [2, с. 66].

В процессе социализации, основой которой, как уже отмечалось, является этническая структура общества, личность приобщается к этническим ценностям, усваивает их. Познанию этнических ценностей в немалой степени способствует этнопедагогика, использующая народные традиции, обряды для формирования личностных качеств.

Результаты. У каждого народа присутствует многовековая культура, которая складывалась на протяжении долго периода со своими традициями, обычаями. Казахский народ богат своими поэтическими и музыкальными творениями к ним относятся айтысы, жырау, слова назидания в них отражается многовековая культура, народная мудрость, всё то, что пережил народ, его тернистый путь. Ведь недаром говорится «мен қазақпын мың өліп, мың тірілген...». Казахский народ большое внимание

уделял внимание молодому поколению. Особое внимание уделял чувству патриотизма, любви к родине, к уважению старшим. Ы.Алтынсарин является основателем казахстанской этнопедагогике. Казахская лингвометодика, основанная на методических идеях Ыбрая Алтынсарина, сегодня представляет самостоятельную отрасль в казахской парадигме знания. Неразрывной и важной ее частью является сфера преподавания русского языка как неродного в языковых вузах Республики. Основной ее отличительной чертой является подход к изучению русского языка как к средству овладения избранной специальностью.

А.О. Бороноев, В.Н. Павленко в самом процессе влияния этнической культуры на формирование личности выделяет конкретные механизмы.

«Этнические структуры повседневности» – это повторяющиеся явления, характерные для определенного этноса, влияющие на национальное самосознание и самобытность личности. Имея ярко выраженную этническую окраску, этнические структуры повседневности характеризуют, во-первых, материальные факторы жизни человека (иначе – предметную сторону), быт (жилище, одежду, питание), во-вторых, различные связи и отношения людей между собой: семью, сферу деятельности, учебу и т.д. Особо следует выделить внутрисемейные отношения, т.к. в семье, в первом социальном институте, начинается процесс становления и развития личности. Внутрисемейные отношения и способы воспитания образуют у индивида представление о системе ценностей, нормах социального поведения.

Этнические структуры повседневности фиксируются в сознании в виде схем, следуя которым, человек строит свое поведение, поэтому их называют основой национального сознания и психологии. Изучение этнических структур повседневности имеет важное значение в исследовании проблемы «личность и этнос».

В структуре личности А.О. Бороноев, В.И. Павленко выделяет ее духовность (сочетание потребностей), внутренний мир, на которые оказывают влияние система национальных ценностей, национальная история и т.д. Значительное место в структуре личности занимает ее характер (система отношений человека, его воля, поведение), в определенной степени подвергающийся воздействию этнокультуры. Мировоззренческий уровень – это совокупность взглядов человека на окружающий мир, показывающих, насколько личность приобщена к национальной истории, традициям, ценностям. Кроме того, в структуре личности выделяется социальный опыт. Н.В. Романова, отмечает, что национальное самосознание, являясь отражением реальных национальных отношений, выполняет ряд существенных функций. Ученый выделяет консолидирующую, адаптационную, защитную, познавательную, ценностно-экспрессивную, регулятивную, воспитательную функции. Выполняя консолидирующую функцию, по мнению Н.В. Романова, «национальное самосознание выполняет существенным фактором единения и сплочения социально-этнической общности». [3, с. 34]. Ценностно-экспрессивная функция характеризуется как эмоциональное ценностное отношение к национальной культуре, национальному языку, к прошлому своего народа, проявляющееся в различных неконтролируемых ситуациях в виде чаяний, надежд и ожиданий. Познавательная функция проявляется в усвоении нравственных качеств народа, в определении сходства и различия в сравнении себя с другими. Как пишет Н.В. Романов, «познавательная функция национального самосознания проявляется в установлении отношения личности к национальному и отношения национального к интернациональному» [3, с. 35].

Обсуждение. Особо важной, на наш взгляд, является регулятивная функция, которая через нормы поведения, традиции, обычаи, взгляды оказывает влияние на становление идеалов, взглядов, интересов, ценностных ориентаций представителей этноса. По мнению Н.В. Романова, «характер реализации регулятивной функции национального самосознания зависит от многих внешних факторов, таких как: уровень знания национальной культуры, особенности восприятия, которые в свою очередь, определяют специфику макро-микросреды» [3, с. 37]. Также, по мнению ученого, не менее важна воспитательная функция, которая «помогла бы найти в психологическом аспекте более оптимальные меры воздействия на людей для формирования у них интернационалистского сознания. Обращение к этнопедагогике народов более полно раскроет роль национального самосознания, поскольку в национальном сознании заложен первый опыт народа понимание дружбы, добрососедства, честности, уважения достоинств других народов» [3, с. 40].

В работе «Национальные процессы: особенности и проблемы» Р.Б. Абсаттаров освещает вопрос национального сознания народов Казахстана. Он отмечает: «Их национальное – это по существу признание собственной сущности, система представления народа о самом себе», что национальное самосознание характеризуется определенной структурой, куда включается понимание свой

национальной принадлежности, этническое сознание, знание исторического прошлого, культуры, языка, отношение к другим народам.

По сути дела автор дает расширенное определение термина «национальное самосознание». С его точки зрения, «...национальное самосознание народов Казахстана – это осознание национального бытия: как выражения и отражения совокупности социально-экономических, территориально-культурных, этнолингвистических характеристик национальной общности, осознание и оценка народом самого себя в прошлом и настоящем...» [4, с. 35].

На становление этнического сознания личности, как указывает Р.Б. Абсаттаров, в первую очередь огромное воздействие оказывает язык этноса. Национальный язык включает в себе весь нравственный, ценностный потенциал народа, усваиваемый каждым новым поколением. «Языковая картина мира» личности складывается под влиянием родного языка, у двуязычной личности, оформление «языковой картины мира» происходит под влиянием доминирующего языка.

Заключение. В рамках этнокультурного и этнопсихологического аспектов исследования мы рассматриваем отдельные из перечисленных явлений этнопсихологии и этнокультуры в отношении речевого поведения студентов в полиязычной среде. Нас интересует влияние этнопсихологических особенностей, этнокультурное развитие студентов в полиязычной среде, знание ими национальных традиций и быта, составляющих основу этнопсихологии и влияющих на формирование как общей системы ценностей личности, так и национально ориентированных. Этническое сознание личности является своеобразным базисом, на основе которого в дальнейшем формируется ее национальное сознание и самосознание. Первое выполняет ценностно-экспрессивную, познавательную-регулятивную, воспитательную и др. функции. Особенно важна среди них познавательная-регулятивная функция, которая оказывает влияние на становление взглядов, ценностных ориентаций личности. Следует отметить, что язык и этнокультура, представляющие собой систему материальных и духовных ценностей конкретного народа, играют значительную, едва ли не самую главную роль в этнокультурном развитии личности.

Таким образом, в данной статье мы попытались осветить теоретическую основу выделения этнопсихологического и этнокультурного аспектов, определяющих влияние на этнокультурную специфику речевого поведения студентов в полиязычной среде.

Список использованных источников:

1. Надольный И.Ф. *Нравственная культура личности.* – Киев: Вища школа, 1986. – 190 с.
2. Бороноев А.О., Павленко В.Н. *Этническая психология.* – СПб., 1964. – 165с.
3. Романова Н.В. *Функции национального самосознания // Национальные процессы в Казахстане: пути и способы их регулирования. Материалы Респ. научно-практ. конф. 25-26 ноября. 1997.* – С. 35-40.
4. Абсаттаров Р.Б. *Национальные процессы: особенности и проблемы.* – Алматы: Гылым 1995. – 248 с.
5. Парфенюк С.М. *Этнокультурное воспитание учащихся – процесс приобщения к народной художественной культуре // Сборник материалов XI Международной научно-практической конференции. Чебоксары. 2017.* С. 84-88.
6. Рябова Е.В., Миронов А.Г., Верфиль Д.Ю. *Этнокультурное воспитание как основа формирования экологической культуры личности. // Сборник статей X Международного научно-практического конкурса. Пенза. 2017.* С. 124-127.

References:

1. Nadolny I.F. *Moral culture of the individual.* – Kyiv: Vishcha school, 1986. - 190 p.
2. Boronoev A.O., Pavlenko V.N. *Ethnic psychology.* – St. Petersburg, 1964. – 165s.
3. Romanova N.V. *Functions of national identity // National process in Kazakhstan: ways and means of their regulation. Materials Rep. scientific and practical. conf. November 25-26. 1997* – S. 35-40.
4. Absattarov R.B. *National processes: features and problems.* – Almaty: Gylym 1995. – 248 p.
5. Parfenyuk S.M. *Ethnocultural education of students - the process of familiarization with folk art culture // Collection of materials of the XI International Scientific and Practical Conference. Cheboksary. 2017.* S. 84-88.
6. E.V. Ryabova, A. G. Mironov, and D. Yu. *Ethnocultural education as the basis for the formation of the ecological culture of the individual. // Collection of articles of the X International Scientific and Practical Competition. Penza. 2017.* S. 124-127

Larionova I.,¹ Kapysheva G.²

¹East-Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

¹candidate of pedagogical sciences, professor, cotedazur.riviera@mail.ru;

¹candidate of philological sciences, professor, gulnarkapysheva@mail.ru

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF CREATING PODCASTS AS A MEANS OF DEVELOPING LANGUAGE

Abstract

Research problem. Most of the podcasts were created by native speakers in the countries of the language being studied, therefore, they not only represent the sociocultural reality of the country of the language being studied and demonstrate a combination of verbal and non-verbal codes of foreign language communication, but also contain information related to the professional activities of future specialists and show the functioning of the language as a means of professional communication. Methodology, methods and techniques: analysis of literary sources on the problem of pedagogical conditions for the creation of podcasts that help future guides get settled, more likely to integrate into a society with a market economy, consciously and fully learn the culture of other peoples, better understand world problems. Results: competence in the field of media. To work with podcasts, basic computer skills must be formed: the ability to download files from the Internet, edit and recode if necessary.

Ключевые слова: педагогический аспект, педагогические условия создания подкастов, аудитивная компетенция на иностранном языке, подготовка гидов, туристические дестинации Восточно-Казахстанской области

Аңдатпа

Зерттеу мәселесі. Подкасттардың көпшілігін зерттелетін тіл елдеріндегі ана тілінде сөйлейтіндер жасаған, сондықтан олар тек зерттелетін тіл елінің әлеуметтік-мәдени шындығын білдіріп қана қоймайды және шет тіліндегі қарым-қатынастың вербалды және вербалды емес кодтарының үйлесімін көрсетеді, сонымен қатар болашақ мамандардың кәсіби қызметіне қатысты мәліметтерді қамтиды және тілдің кәсіби қарым-қатынас құралы ретіндегі қызметін көрсетеді. Табиғи ортадағы қарым-қатынас. Жұмыстың мақсаты – көп функционалды подкасттарды құрудың педагогикалық шарттарын зерттеу, өйткені олардың көмегімен шет тілін оқыту кезінде сөйлеу әрекетінің бірнеше түрін дамытуға болады: оқу, айтылым, жазылым, тыңдалым. Әдістеме, әдістеме және әдістемесі: болашақ гидтердің орнығуына, нарықтық экономикасы бар қоғамға интеграциялануына, басқа халықтардың мәдениетін саналы және толық меңгеруге, әлемдік проблемаларды жақсы түсінуге көмектесетін подкасттарды құру үшін педагогикалық шарттар мәселесі бойынша әдеби дереккөздерді талдау. Нәтижесі: БАҚ саласындағы құзіреттілік (медиа құзыреттілік). Подкасттармен жұмыс істеу үшін компьютердің негізгі дағдыларын қалыптастыру керек: Интернеттен файлдарды жүктеп алу, қажет болған жағдайда өңдеу және қайта кодтау мүмкіндігі.

Түйінді сөздер: педагогикалық аспект, подкасттарды құрудың педагогикалық шарттары, шет тіліндегі аудиторлық құзыреттілік, гидтерді даярлау, Шығыс Қазақстан облысының туристік дестинациялары.

Аннотация

Проблема исследования. Большинство подкастов созданы носителями языка в странах изучаемого языка, следовательно, они не только представляют социокультурную реальность страны изучаемого языка и демонстрируют сочетание вербального и невербального кодов иноязычного общения, но и содержат информацию, связанную с профессиональной деятельностью будущих специалистов, и показывают функционирование языка как средства профессиональной коммуникации в естественном окружении. Цель работы - исследование педагогических условий создания подкастов, которые являются многофункциональными, так как с их помощью при обучении иностранному языку можно развивать несколько видов речевой деятельности: чтение, говорение, письмо, аудирование. Методология, методы и методики: анализ литературных источников по проблеме педагогических условий для создания подкастов, которые помогают будущим гидам устроиться, больше шансов

интегрироваться в общество с рыночной экономикой, осознанно и полноценно познать культуру других народов, глубже понимать мировые проблемы. Результаты: компетентность в области медиа (медиакомпетентность). Чтобы работать с подкастами, должны быть сформированы базовые умения и навыки работы с компьютером: умение скачивать файлы из Интернета, при необходимости редактировать и перекодировать.

Keywords: pedagogical aspect, pedagogical conditions of creating podcasts, foreign language auditive competence, training guides, tourist destinations of the East Kazakhstan region.

Introduction. The current state of reform of the secondary education system in Kazakhstan imposes new requirements on the level of foreign language preparation of students. There is a need to acquire certain competencies in the field of language education, and according to the competency approach, important learning outcomes should be acquired by students as future participants of intercultural communication. Hearing skills play an important role in the implementation of communication skills due to their specific characteristics and functions.

At the same time, the theoretical and empirical analysis of the studied problem confirmed that there is still no generally accepted concept of hearing as a complex phenomenon that has the potential for integration and requires special measures for its development. Listening competences, as a rule, are considered in the context of the student's general educational language preparation and are examined only as a component of communicative competences. This leads to the fact that many aspects of future communicative activity are not taken into account in the school curriculum, and practical listening skills are formed separately outside the communicative context of acquiring linguistic theoretical knowledge.

In this regard, we can distinguish a number of objectively existing contradictions

- the modern requirements for the level of foreign language teaching in general secondary schools and the emphasis on foreign language listening skills and their importance in communicative activities are not fully taken into account in the existing educational systems;

- the objective needs of students to develop listening skills in a foreign language as a means of solving communicative tasks and insufficiently developed pedagogical conditions that ensure their successful formation at school.

That is why it is necessary to organize the development of foreign language listening skills in the process of teaching a foreign language in general education schools, in which the activity of receptive listening acquires a production feature and practical meaning as a means of solving communicative tasks. As a result, there is a need to identify and scientifically substantiate the pedagogical conditions that take into account the modern requirements for students and ensure the development of effective listening skills of foreign languages that contribute to the development of the individual and the comprehensive development of communicative competence.

Methods and materials. One tool teachers can use to develop listening skills is to use a wide variety of media resources, such as blogs, wikis, and podcasts, to provide high-quality materials that meet students' needs.

Turning to the methodological research of this issue, we found out that in Kazakhstan, Russia and foreign countries there are systems of scientific and pedagogical knowledge that allow a deep understanding of the development of communicative competence using information technologies in educational methods [1, p. 97].

S.Sysoev conducted the main scientific research on the development of communication skills through information technologies in Kazakhstan. It can be found in the article of Kunanboeva [1, page 34]. Informing the theory and methods of teaching foreign languages

D.Kudabayeva [2, p.25] studied the use of information technologies in the formation of intercultural communication skills of future English language teachers. This article is devoted to the issue of the use of information technology in the formation of intercultural communication skills of future English language teachers. Some issues related to the formation of intercultural competencies in the process of foreign language communication education, taking into account cultural and psychological differences, which are important conditions for successful cultural communication of native speakers. It also describes the activities of some scientific researchers who took part in the issue of informatization of Kazakhstan's education and contributed to the development of science. The use of information technology (IT) in the lesson is carried out in the following forms: use of computer presentations; use of an interactive whiteboard; Working with educational multimedia CD programs; Work with Internet resources, which is also reflected in the article.

Kazakh researcher A.M. Abdikholikova [3, p. 75] considers the different methods used in the educational process in an article on innovative foreign language teaching methods. In his writings, the history of pedagogy

from ancient times to the present is reflected in current sources. It presents excerpts from the works of Russian and foreign experts in order to show the main trends in development, the formation of new directions in the methodology of teaching foreign languages. The main aim of this article is to introduce an innovative methodological method. The author proved that traditional studies focus only on the transmission and preservation of knowledge, skills, and abilities, but do not show corresponding results. Modern language education aims to nurture multicultural people with self-analysis and systematization of new knowledge. To do this, the authors used a competency and cultural approach. He noted that information and computer technologies increase efficiency, create conditions for independent learning, and innovative methods are an integral part of the modernization of the entire system. Teachers should familiarize themselves with the most advanced approaches, then integrate them and use them in their work.

Russian Methodists have also studied the use of podcasts in foreign language teaching.

Thus, college student E.S. Kapturova [3, p.413], Russian Methodist. His article proposes the author to understand the nature of foreign language auditory skills as a professionally important component of foreign language instruction for potential university linguists. The successful, effective and integrated formation of this competency is based on the provision of a number of pedagogical conditions in the professional training of linguists at universities.

N.F. Koryakovcheva [4, p. 77] studied the problem of using podcasts to develop students' autonomy. Their articles focus on how podcasts can promote learner autonomy. What learner autonomy is, we focus on some key characteristics of dependent and independent learners. Examples of using podcasts for foreign language education, advantages and disadvantages of using podcasts, and criteria for selecting podcasts are listed.

Results. The topic of using information and communication technologies in the development of communication skills was discussed by E.V. Meshcheryakova [4, p. 88]. He was engaged in the development of foreign language skills of university students through information and communication technology. The relevance of auditory development in his article is based on an analysis of the researcher's work on listening to foreign language texts and his experiences with students from the English-German and English-French departments of the Institute of Foreign Languages. . The author clarifies the definition of "auditory ability" in a foreign language, its psychological characteristics and physiological structure, and its specific characteristics compared with other abilities formed by foreign language students. It explains the mistakes and difficulties that often occur in the process of developing this ability, and repeatedly emphasizes the need to develop language receptors along with other foreign language communication skills.

Hearing is part of communication and is considered a cultural and molar unit of general professional education for bachelor's and master's degrees. The methodology we propose to address the problem of developing foreign language skills includes process principles, emotional motivation and autonomy. System resources based on a competent approach and the approach of information and communication technologies. The authors offer a system of exercises based on the use of real texts of varying difficulty: emotional motivation, elimination of the passive voice, distribution of semantic units, logical order, etc. The process of accustoming students to the complexity of real-world material is important in the educational system. Finally, this article provides guidance on the appropriate use of information and communication technologies, modern websites and blogs, which are becoming increasingly important among English language learners.

N.A. Ignatenko [4, p.165] stopped using English radio podcasts in the individual work of foreign language college students. This article discusses the current need to revitalize students' independent listening activities, a real non-academic podcast in the independent work of advanced students without the direct supervision of teachers.

The description of the teaching experiment includes the test results, procedure, duration and experimental conditions for the development of listening skills of students using English radio podcasts in their independent work. The authors provide recommendations on the amount, variety, and potential of influencing students' independent listening material choices. The recommended primary assessment tool is the portfolio, which includes a podcast abstract, one podcast workbook, student self-selected vocabulary, a sociocultural essay, and a self-assessment of listening development.

P.V. Sysoyev [4, p.190] studied the problem of using podcasts in teaching foreign languages in universities. Her dissertation examines the use of podcasts in teaching foreign languages to college students. The authors define the term "podcast", describe the didactic nature and methodological function of podcasts in teaching a foreign language, discuss the types of texts intended for the development of listening and speaking skills through podcasts, and develop algorithms for the development of speaking skills using podcasts. . Language Education offers a list of speaking skills that can be developed using podcasts in foreign language

teaching. The author also considers the issue of information orientation in language education. The author defined the conditions of informatization in foreign language education, defined the main direction of informatization in language education, and considered the prospects for the development of these areas. The author proposed the following as the main direction of informatization of language education. selection of educational content; selection of methods and forms of teaching foreign languages and cultures; development of new and innovative methods of using information and communication technologies in foreign language and cultural education; Development of new generation textbooks that include various IT (information and communication technologies) in the process of teaching foreign languages and culture; development of computer-controlled systems for the development of students' language skills and competences; establishment of a teacher training system for the use of ICT in language teaching; Development of conditions for ensuring information security of students.

N.G. Protazanova [5, p.95] touched upon the didactic and methodological features of using podcasts in language teaching in higher educational institutions. The author defined the term podcast as a selection criterion and presented a classification of podcasts, choosing didactic features, advantages and educational functions of podcasts.

Russian researcher E.Y. Malushko [6, p.146] studies the problem of podcasting and storytelling as a new way of teaching English to university students. The purpose of this article is to present an interactive method of teaching English for a specific purpose, with special attention to medical English in universities.

Among the foreign methodologists studying the problem of using information technologies, we can mention D. Jobbins [7, p. 3]. In her dissertation on the implementation of podcasts in first semester students' listening training, she describes the process of using podcasts in first semester students' listening training. This study aims to describe the process, problems and solutions of using podcasts in listening education. The applied research type was a descriptive qualitative study conducted in a university English language teaching department. The samples are Class 1A selected by purposive sampling methods. Data collection includes data analysis through observation and interview methods, categorizing data to answer problem statements, interpreting data, and drawing conclusions. The results of this study show that podcast implementation consists of three stages: pre-activation, activation, and post-activation. On the other hand, the problem with listening education using podcasts is that it is difficult to download materials from the Internet during the preparation process, which is a problem related to the crowd education situation. The solution used to solve these problems is that teachers need to find material in podcasts that perfectly matches their teaching goals and be more creative to solve the problems of crowded learning situations. Teachers often ask students to stay focused on the scene. of the learning process during observation.

In his book on podcasts in education, argues that podcasts can be integrated into foreign language classrooms to supplement education [8, p. 18]. The flexibility of podcasts and

In his article *How to Use Real Materials and Radio or Podcasts to Teach English*, J. Leach describes the many benefits of using real materials in the Teaching English as a Second Language (TESOL) classroom [9, p. 33]. They are interesting, more varied than the material contained in textbooks, very practical, interesting and relevant. Especially for teachers not located in English-speaking countries, authentic materials are a great way to bring the English-speaking world into the classroom. This article highlights a number of unique ways to use the original material. Also included in this publication are some tips for using radio (non-music) or podcasts in the classroom.

Special issues focus on using real material to motivate readers, and a variety of real listening materials have been widely available since the advent of podcasts. This allows teachers to focus on the right topics for every class. Whether your class is interested in hip-hop fashion, nuclear physics, gardening, or ancient Greek philosophers, there's real listening material for you. In this way, the first steps towards meaningful and memorable lessons have already been taken care of. Almost by definition, students are interested in the content of the class. This is a great motivator for students and can often motivate them to go beyond their apparent level of understanding. If you are genuinely interested in your content, you will use all tools to push yourself and improve your knowledge. Understand

In his article on *Podcasting for English Language Teaching (ELT)*, Graham Stanley defines a podcast as a portmanteau of the iPod, and a broadcast is the posting of audio (usually mp3 files) over the Internet for download and listening. Any kind of portable MP3 player or personal computer [10, p.23]. According to him, podcasting has now become popular as an alternative way to deliver "radio" type content that listeners can listen to whenever and wherever they want, as much as they want. The idea that anyone with Internet access could create a podcast has garnered a lot of attention in the educational world. At ELT, the challenge is not only

to provide students with additional listening information, but also to engage themselves in recording and producing podcasts. He also explains the types of ELT podcasts (see Table 1. Types of ELT podcasts).

Table 1. Types of ELT podcasts

Type 1	Real podcasts that aren't just for ELT students can often be a rich listening source. Most are only suitable for use by advanced students, but others, such as Sushi Radio, are made by English speakers and their length (5-10 minutes) is ideal for class use.
Type 2	Teacher podcasts, often created by teachers for the classroom. It usually aims to help students learn by producing listening content that is not available elsewhere or has a local flavor.
Type 3	Student podcasts produced by students, but often with the help of teachers, allowing students to listen, experience the culture, and hear about the lives and interests of other students around the world.

However, the authors mentioned above all focused not on high school education, but on the use of podcasts for foreign language teaching in colleges and universities. Also, rather than research on language development, the specific characteristics of using podcasts for the development of foreign language auditory skills are rarely considered.

The enormous potential of the field of research on the use of information technology is underutilized. The lack of a single definition of an auditing competency, an idea of its structure, and a proper methodology negatively impacts the practice of teaching gratitude using podcasts. This increases the conflict between the development arsenal of auditing techniques and their implementation in world practice. Because the use of gratitude helps to make foreign language teaching more effective. A video podcast is a type of podcast in the form of a video file that is distributed digitally over the Internet using personal computers or mobile phones. Two main factors are believed to have contributed to the rise in popularity of video podcasts for entertainment and education.

First, the aforementioned podcast service was created with the aim of widely distributing video clips on various subjects. Originally created for entertainment purposes, this podcast service now has many educational video podcasts available for free to all users.

Second, the modernization of Internet technology has greatly improved Internet connection speeds and made the Internet accessible to more people. High-speed Internet access is available in more and more homes and schools. The growing popularity of video podcasts has led to research into their educational uses.

Characteristics of video podcasts. Video podcast services are a powerful tool for foreign language teaching because students can listen to audio tracks and watch videos recorded by others and posted online, or create their own and post them to a video podcast server of their choice. . Such servers can be considered, for example, VKontakte groups.

For each registered user of VKontakte, you can create groups where you can post your own video podcasts, view existing video podcasts, comment on them and discuss them with other users. VKontakte groups work on the principle of microblogging.

PV Sisoiev in his work identifies the following didactic features of this service.

- "The podcast service's ability to publish your personal podcasts on the Internet;
- Ability to create private areas for users in podcast services (private areas are required to organize network discussions of podcasts)
- Ability to organize network discussions of podcasts in the personal area of service users in microblogs
- Creation and adjustment of private user areas are performed by sub-cast writers.
- When organizing the network discussions of a podcast, the placement of comments is in chronological order.
- availability of podcasts viewable by all users registered with the service" [4, p. 184].

Each didactic feature of video podcasts corresponds to a methodological function showing how video podcasts can be used in foreign language teaching (linguistic aspect or type of speaking activity). All these didactic features and their corresponding methodological features must be taken into account when developing specific language teaching methodologies based on this Internet technology in the future.

Considering these didactic properties and methodological functions of video podcasts, i.e. viewing or listening to recordings, posting new recordings by users and group discussions, this ICT can be used in foreign language teaching.

A type of video podcast. With the advent of user-friendly podcast services, video podcasts are 1) content-oriented, 2) segmented; 3) teaching methods; 4) Orientation in the educational process.

There are four types of content-based video podcasts: lecture-based, extended, helpful, and solution-based examples. A lecture-based video podcast is a recording of an entire lecture that students can watch in lieu of or immediately after a lecture session. An enhanced video podcast is a slideshow-style presentation with narration embedded in the presentation. Support video podcasts extend the course of study and include real-world examples of lecture material, summaries of classroom activities, or other supplemental material that expands and deepens students' knowledge of the subject matter. Video podcasts with examples and solutions provide visual solutions to specific problems students may encounter in their course of study (often in math and science).

Publishing video podcasts on Internet video podcast services or VKontakte user groups Students record video podcasts in foreign languages for educational purposes, the content of which is determined by the educational standards of the curriculum or guidelines. Teaching a foreign language [pp. 11, 13]. The main purpose of recording these video podcasts is to develop all types of speaking activities in students, especially speaking. The format, duration, and type of video podcasts are determined by the teacher. The recorded video podcasts are then posted by students to one of the video podcast services, such as the VKontakte group.

Create a VKontakte group for organizing discussions Teachers create a group for students' project assignments on working on educational video podcasts, where students can post video podcasts and watch video podcasts, and participate in discussions. classmates.

Group creation and moderation is done by the teacher and the video podcast creator. Any student (video podcast creator) can manage the group by adding various modules (audio recordings, videos, links). third-party resources, etc.). Authors can also respond to comments from other users and participate in network discussions in video podcasts. Additionally, users can fill in information about themselves as well as information about groups that can be displayed in foreign languages.

Comments posted during video podcast online discussions are listed in chronological order. Unlike wiki technology, which allows multiple users to work on content simultaneously, users can edit or delete comments. A video podcast service is a one-to-one business that creates and hosts video podcasts. However, video podcasts can work in groups with collective network discussions. Each student must enter a public group, select a video podcast of their choice, and post a comment under it, but the comments have individual authors, not a collective. The entire discussion process is conducted in a foreign language.

Discussion. Video podcasts are available only to authorized users of the VKontakte group. Access to video podcasts posted to groups must be pre-approved. That is, video podcasts posted by students are visible only to other students in the study group.

Video podcasts can also be classified according to the segmentation principle. An unsegmented video podcast is a recording of an entire lecture that can be watched from start to finish with the appropriate hardware. A split video podcast is divided into smaller parts that can be searched for and viewed separately from the entire video file.

Another feature of the classification of video podcasts is the teaching methodology. According to this principle, video podcasts are divided into three types according to the presentation of the material and absorption by the students: visually receptive, problem, and generative. Visual Reception Video Podcasts require students to be passively aware of the material in whatever form it takes. Students can stop writing and browse and correct information, but the basic learning strategies for “passing” information remain the same. According to R.Kay, according to statistics from the study, visual perception video podcasts are the most popular type of video podcast. A problem video podcast is a video clip that formulates a specific problem and shows students how to solve it. These types of video podcasts are common in math, science, and engineering courses. In this case, the learning strategy is also aimed at “transmitting” information, but the direction and topic of learning are much narrower. A final type of generated video podcast is a video podcast designed and produced by students as they observe, research, and interact with other students on a topic.

Finally, video podcasts can be divided according to the direction of the educational process. According to R. Kay, the focus of a video podcast can be both practical and conceptual. Practical video podcasts provide information on how to apply specific techniques to solve specific problems. These video podcasts are usually short or broken into segments. Concept video podcasts, on the other hand, cover learning topics from different angles while conveying the overall meaning.

Benefits of using video podcasts. The benefits of using video podcasts in education are a combination of four factors: why they use video podcasts, students' attitudes toward using video podcasts, how video podcast use affects learning outcomes, and learning behavior . number of students.

In a survey of students, R. Kay identified three reasons for using video podcasts in education. Better assimilation of knowledge about the subject of study, better control of learning and filling in missed lessons [12, p. 138].

1. Better assimilation of materials. According to our listeners, the use of video podcasts in education primarily helps them better master the material, which is reflected in the survey results. For example, reviewing a video podcast of a course to prepare for an upcoming exam or exam. Video podcasts can also be used for class preparation, self-testing, and lecture summaries. The survey also identified another possible use case for video podcasts: improving the quality of classroom activities. Prior to class, students watch video podcasts with theory or instruction on the material, build a deeper knowledge of the topic being studied during class, and pass if they move directly to the hands-on portion.

2. Better training control. According to the survey, the second reason students want to use video podcasts for learning is to monitor their learning. According to S. Dolnikar, there are at least two types of students: idealists and pragmatists [13, p.15]. Idealists prefer the traditional activity of attending a lecture in an auditorium

A pragmatist only needs information and its application is result-focused. It should also be noted that this type of student loves everything, especially freedom of choice and freedom of movement. Regarding the use of video podcasts in education, research by many theorists has shown that students have a positive attitude towards managing their own learning, particularly what to teach, when to teach it, where to teach it and at what intensity. I see. .

3. Complete materials for missed classes. A third reason why using video podcasts in education is useful is that respondents cited the potential to fill knowledge gaps by missing classes. According to R. Kay, students find using video podcasts very effective for this purpose, especially when they have to miss class for any reason.

Studies conducted by many experts have shown that students' reactions to the use of video podcasts can be either positive or negative.

1. Positive attitude. It turns out that listeners equally enjoy watching video podcasts. Other researchers report that watching video podcasts increases focus on a subject and also motivates them to create their own video podcasts for academic purposes. Some students find the use of video podcasts in education to be a useful tool if the presentation of the material stimulates brain activity. Students also claim that the use of video podcasts in education helps build interpersonal communication between students and teachers. J.L. Hill, A. Nelson In their work, the visual aspects of video podcasts allow you to test your knowledge in practice, which helps you understand a topic in more detail. G.R. Based on the information presented in the work. Armstrong, W.J. Massad, J.M. Tucker, Use of Video Podcasts in Education Contribute to Analysis and Development Communication skills and creative thinking.

2. Negative attitude. Despite the many benefits of using video podcasts in education, some students prefer traditional lectures to video podcasts and see the latter only as supplementary material, noting that video podcast material is often repetitive. . Also, some trainees prefer to communicate directly with other trainees [14, p. 20].

Conclusion. The use of video podcasts in the educational process also has an impact on learning outcomes, which can be seen through testing, self-analysis and actually observing changes in the behavior of listeners.

1. Test. During the study, the scientists found significant differences in test results between students who used video podcasts and those who used traditional teaching methods. According to several criteria, the students in the first group performed significantly better than the second group. D.K. Griffin said students scored higher as a result of using the enhanced video podcast. K.J. Crippen, B.L. Earl, using a video podcast with examples with solutions had a positive impact on the test results.

2. Reflection. [15, p. 93]. Teachers also report that students have deepened their knowledge of teaching methods, lesson plans, and use of different sources of information.

3. Change in practice. The effectiveness of using video podcasts in education was confirmed in the experience of A.V. Armstrong, N. Idris, R.H. WHO. It was observed that the group of trainees who used the video instructions on how to use sunscreen correctly showed greater awareness than the group who used the instructions provided with the sunscreen package.

Finally, the use of video podcasts in education can also influence the learning process. R. Kay identifies three factors that positively influence educational behavior: frequency of watching video podcasts, attending lectures, and completing systematic assignments.

When considering frequency of video podcast viewing, many researchers have concluded that students frequently watch video podcasts and spend a lot of time watching them. Regarding attending lectures, J. Copley points out that the availability of video podcasts at home makes it difficult for listeners to attend lectures. A study by J. Copley found that the use of video podcasts in education had little effect on student attendance. R. Kay says that video podcasts with lecture content allow students to attend classes but prefer to study alone at home. They have access to extended lower castes with generalized material. Taking into account systematic assignments, the use of video podcasts has led to increased students' independence and thinking skills, thorough preparation for upcoming exams and exams, and improved relationships with professors and teachers.

References:

1. Sysoev P.V. YAzykovoe polikul'turnoe obrazovanie v XXI veke / P.V. Sysoev // YAzyk i kul'tura. – 2019. – № 2 (6). – S. 96–110.
2. Kudabaeva P.A. Mul'timedijnye tekhnologii v samostoyatel'noj rabote studentov pri obuchenii inostrannym yazykam / M.E. Ryabova // Integraciya obrazovaniya. – 2018. – № 2. – S. 24–30.
3. Abdykalykova A.M. Formirovanie diskursivnoj kompetencii studentov yazykovyh vuzov na osnove sovremennyh internet-tekhnologij / I.A. Evstigneeva // YAzyk i kul'tura. – 2019. – № 1 (21). – S. 74–82.
4. Koryakovceva N.F. Sovremennaya metodika organizacii samostoyatel'noj raboty izuchayushchih inostrannyj yazyk : posobie dlya uchitelya / N.F. Koryakovceva. – M. : ARKTI, 2020. – 231 s.
5. Protazanova N.G. Ispol'zovanie social'nogo servisa podkastov v obuchenii inostrannym yazykam / N.G. Protazanova // YAroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2021. – № 3, t. II (Psichologo-pedagogicheskie nauki). – S. 95–97.
6. Malushko E.YU. Kriterii otbora podkastov dlya formirovaniya inoyazychnoj auditivnoj kompetencii u studentov vuzov / E.YU. Malushko // Nauchnye problemy gumanitarnyh issledovanij. – 2021. – Vyp. 6. – S. 146–152.
7. Jobbings D. Exploiting the educational potential of podcasting / D. Jobbings // Retrieved January 17. – 2021
8. Pun S. W. The educational applications of podcasts / S. W. Pun // In Hong Kong Association for Computer Education 2016 Year Book. – 2020. – P. 23–28
9. Leach J. Why iPods are refreshing parts teachers can't reach / J. Leach // Retrieved January 17. – 2019
10. Stanley G. Podcasting for ELT / G. Stanley // Retrieved January 17, 2019
11. Titova S.V. Informacionno-kommunikacionnye tekhnologii v gumanitarnom obrazovanii: teoriya i praktiki. M.: MGU, 2019. 240 s.
12. Titova S.V., Avramenko A.P. Mobil'noe obuchenie inostrannym yazykam. M.: Ikar, 2018. 224 s.
13. Raickaya L.K. Internet-resursy v prepodavanii anglijskogo yazyka v vysshej shkole. M.: MGIMO, 2020.S.236
14. Sysoev P.V. Informacionnye i kommunikacionnye tekhnologii v lingvisticheskom obrazovanii. M.: Knizhnyj dom «LIBROKOM», 2021. 264 s.
15. Sysoev P.V. Napravleniya i perspektivy informatizacii yazykovogo obrazovaniya // Vyshee obrazovanie v Rossii. 2019. № 10. S. 90-97.

Konstantinova O.¹

*Master of Humanities, Senior Lecturer
¹Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan,
samaya_schastliv@mail.ru*

TRANSFER OF STYLISTIC DEVICES IN TRANSLATION OF BELLES-LETTRES

Abstract

The theme of the article is connected with stylistics, a system of coordinated, interrelated and inter-conditioned language means intended to fulfill a specific function of communication and aiming at a certain effect. The given article has its topicality determined by the fact that it is the stylistic aspect of language, which is responsible not only for the translation from Source Language (SL) into Target Language (TL), but for a translator's skills. The translation of the original depends on the translator's ability to render the meaning of stylistic devices (SDs). The function of stylistic devices is to beautify and embellish the text, to create a powerful visual image. The practical value of this research work is improving translation skills and better knowledge of English; the research material can be used for stylistics lessons and seminars, for compilation of work-books and training manuals in theory and practice of translation. The article has the theoretical value as well, which consists in fact that the research makes it possible to enlarge and enrich the knowledge of rendering stylistic devices and can help in translation of works of belles-lettres.

Keywords: stylistics, source language, target language, belles-lettres

O.C. Константинова¹

*Гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы,
¹Торайғыров Университеті, Павлодар қ., Қазақстан,
samaya_schastliv@mail.ru*

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ АУДАРМАСЫНДАҒЫ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫҢ БЕРІЛУІ

Аннотация

Мақаланың тақырыбы стилистикамен, белгілі бір коммуникативті қызметті орындауға және белгілі бір әсерге бағытталған өзара байланысты әрі өзара тәуелді, үйлестірілген тілдік құралдар жүйесіне қатысты. Бұл мақаланың өзектілігі оның түпнұсқа тілден аударма тілге аударуға ғана емес, аудармашының шеберлігіне де жауап беретін тілдің стилистикалық аспектісінде болуымен анықталады. Түпнұсқаны аудару, аудармашының стилистикалық құралдардың мағынасын бере алуына байланысты. Стилистикалық құралдардың қызметі – мәтінді безендіру, қуатты көрнекі бейне жасау. Мақаланың практикалық құндылығы аударма дағдыларын жетілдіруде және ағылшын тілін тереңірек меңгеруде; бұл зерттеуді стилистика сабақтарында және семинарларда, аударма теориясы мен тәжірибесі бойынша жұмыс дәптерлері мен оқулықтар құрастыру үшін пайдалануға болады. Мақаланың теориялық мәні де бар, бұл зерттеу жұмысы стилистикалық құралдар туралы білімді кеңейтуге және байытуға мүмкіндік береді, сонымен қатар көркем шығармаларды аударуға да көмектесе алады.

Түйін сөздер: стилистика, түпнұсқа тілі, аударма тілі, көркем әдебиет

Константинова О.С.¹

Магистр гуманитарных наук, старший преподаватель,
¹Торайгыров Университет, г. Павлодар, Казахстан
samaya_schastliv@mail.ru

ПЕРЕДАЧА СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

Тема статьи относится к области стилистики, системой взаимосвязанных и взаимообусловленных языковых средств, предназначенных для выполнения определенной коммуникативной функции и нацеленных на определенный эффект. Актуальность данной статьи определяется тем, что за качество перевода текста с языка оригинала на язык реципиента, отвечает именно стилистический аспект. Более того, в его достижении ключевую роль играют навыки переводчика. Перевод оригинала зависит от способности переводчика передать значение стилистических приемов. Функция стилистических приемов заключается в том, чтобы украсить текст, создать мощный визуальный образ героев и событий произведения. Практическая ценность данной исследовательской работы заключается в совершенствовании навыков перевода и более глубоком изучении английского языка с точки зрения стилистики; материалы исследования могут быть использованы на уроках стилистики и семинарах, для составления рабочих тетрадей и учебных пособий по теории и практике перевода. Статья имеет и теоретическую ценность, которая заключается в том, что исследование позволяет расширить и обогатить знания о стилистических приемах и может помочь в переводе произведений художественной литературы.

Ключевые слова: стилистика, язык оригинала, язык перевода, художественная литература

Introduction. The aim of the scientific article is the analysis of stylistic devices in the translation of belles-lettres and understanding the ways of their rendering.

The problem of transferring stylistic devices is the object of interest of many Russian, British and American scholars. According to British specialists in English language and linguistics Geoffrey Leech and Michael Short, translation of belles-lettres is much more complicated than translation of other genres, as it deals not only with bilingual, but also with bi-cultural and bi-social transference, including the entire complex of emotions, associations, and ideas, which intricately relate different nations' languages to their lifestyles and traditions. [1]

V.V. Gurevich, Russian researcher and Professor, defines stylistic devices as figures of speech which are frequently used to make a figurative meaning of the language elements and thus create a vivid image. [2]

Transfer of different stylistic devices into target language is one of the most interesting and difficult aspects in literary translation, because not only the logical meaning of the text is of a great interest for translators but also its specific realization, styling and way of expression. Literary translation reproduces ideas of the original in the form of a proper literary speech and causes many disputes. Imagery and expressiveness are often achieved by the stylistic use of lexical units. The authors of belles-lettres use words in their figurative meaning (in the form of metaphors, metonymies or epithets), compare them with the meaning of other words (comparisons). Such stylistic devices usually cause certain troubles for translators. That is why transfer of stylistic devices in translation demands a creative approach from the translator, his ability to evaluate a device in terms of its importance for the overall stylistic colouring of the original, to compare the role of one and the same stylistic device in English and Russian. [3]

According to the opinion of I. R. Galperin, Soviet linguist and Professor, the necessity of adequate transfer of figurative information in works of fiction is the main aspect in studying expressive means, in reproducing the stylistic effect of the original. When the form of expression in its artistic-aesthetic functions is fully understandable only then an adequate translation of the content of fiction is possible. [4] So, we think that emotional colouring and aesthetic function of the text depend on variety of visual instruments – stylistic devices – used by the author.

Literature review. The problem of transferring stylistic devices was the object of interest of M.D. Kuznets, N.V. Skladchikova, Yu.M. Skrebnev among Russian scholars, G.Lakoff, an American cognitive linguist and Professor of Linguistics at the University of California, E.Sweetser, Professor of Linguistics at the

University of California, D. Crystal, one of the world's leading experts on language and linguistics, and many others.

The birth of a stylistic device is not accidental. Language means which are used with more or less definite aims of communication and in one and the same function in various passages of writing begin gradually to develop new features, a wider range of functions, and become a relative means of the language.

It is not easy to reproduce the author's feelings, emotions and sympathies in translation. A large vocabulary of the translator is not enough for this, although it plays an important role. It is more significant to recognize the expression in source language. Sometimes writers intentionally use figurative devices in order to make the text more emphatic and aesthetic. We should note that the problem of transferring the expression in target language is urgent even for professional translators.

American researcher and Professor Raymond Gibbs in his work "The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding" says that the mind is deeply "poetic", that is, it is normally engaged in figurative thought. The omnipresence of figurative language is for him direct evidence for "the fundamental poetic character of everyday thought". [5]

The translator should take into account stylistic peculiarities of the whole text. A stylistic correspondence will be the final criteria for the translator which will help him to choose relevant vocabulary, grammatical forms and sentence structures.

Both now and always, there was a dilemma before translators: either to copy a device of the original or, if the first way is not possible, to create the translator's own stylistic device in target language which has the same emotional artistic effect. This principle is also known as the principle of a stylistic compensation.

Yu.M. Skrebnev, Russian linguist and specialist in English philology, thinks that we should remember that it is not a form but a function of a stylistic device that has an important role. It means certain freedom of actions: grammatical means of expressiveness can be rendered as lexical ones and vice versa. Having omitted a stylistic phenomenon which is difficult to reproduce in Russian, the translator can restore the stylistic effect in some other passage of the text by creating the image with a similar stylistic effect. [6]

The impact of the original text on the reader depends on the attempts of the translator in transferring its original meaning successfully. The studying stylistic devices, expressive means and their rendering into target language promotes a deeper understanding of some aspects of the original, artistic values of a given nation and its mentality through an artistic culture.

V.A. Kukhareno, Doctor of philosophy and specialist in Stylistics, classified all stylistic devices into the following groups:

- a) lexical SDs (epithets, metaphor, metonymy, personification, hyperbole, antonomasia, allusion, idioms, irony, oxymoron, interjections);
- b) syntactical SDs (repetition, inversion, break-in-the-narrative, rhetorical question, ellipsis, detached constructions, enumeration, asyndeton, polysyndeton, inner monologue);
- c) lexico-syntactical SDs (simile, litotes, periphrasis);
- d) graphic SDs (italics, capitalization, hyphenation, multiplication);
- e) phono-graphic SDs (onomatopoeia, alliteration, assonance, graphons). [7]

We think that this classification is very simple, understandable and easy to use. Moreover, in opinion of a Soviet linguist and literary scholar V. V. Odintsov, except different classifications of SDs there are certain stylistic requirements which the translation should meet. These requirements are referred to:

- a) semantic correspondence (target text should reflect the real significance of the original);
- b) literacy (the absence of grammatical, stylistic and orthographic mistakes);
- c) lexical and stylistic correspondence (the style of the target text and the original shouldn't differ in perception). [8]

Nowadays the problem of stylistic equivalence is one of the most important and insufficiently studied aspect of theory and practice of translation. A literary text plays significant role in the process of intercultural communication which belongs to two cultures at the same time – culture of the original and culture of receptor. It is important to keep pragmatic potential of the translation and its communicative effect.

There are various points of view on the problem of translation equivalence. Russian linguists V.N. Komissarov and A.D. Schweitzer are engaged in genre-stylistic peculiarities of the original and translation. L.S. Barkhudarov, Russian specialist in theory of translation, studies the influence of differences in linguistic view of the world which is natural for English-speaking and Russian-speaking receptors. Functional equivalence in translation on the basis of different factors of structural, logical, semantic and stylistic

organization of the text was the object of studying for E.V. Breus, translator and candidate of Philological Sciences. [9]

Materials and methods. In the given article as an example of research we shall use the novel “After the Darkness” by Tilly Bagshawe and Sidney Sheldon [10], American best-selling fiction writer and scenarist. The choice is determined by the fact that his novels, emphatic and aesthetic, full of vividness and emotional power, were translated into 51 languages and had been edited of 300 million copies. Besides, his name holds the Guinness World Record for being the most translated author in the world.

The book “After the Darkness” is an unfinished material from Sheldon’s private archives. A freelance journalist, Tilly Bagshawe, began writing Sidney Sheldon’s works after his death in 2007. Sheldon was one of her all time favorite writers and she was inspired of his works. The agent of S.Sheldon, Mort Janklow, was the father of T.Bagshawe’s agent. He came up with the idea of continuing with dead author’s legacy and his son Luke proposed to him that T. Bagshawe might be the right person to do the job. T.Bagshawe did come up with several ideas herself and tried to create the voice of Sidney Sheldon, and finally she got the chance to work on the project.

Therefore, having studied the novel and its translation into Russian performed by T.A. Pertseva [11], Russian translator of belles-lettres and memoirist, we introduce the tasks of the scientific article: to identify stylistic devices in the original, to study their rendering in the target text and to present our own translation variants of stylistic devices.

The following methods are represented in the article: analysis and synthesis method, the translational commentary method.

Discussion. In this section of the research article we are going to present the brightest examples of stylistic devices from the novel and analyze their translation.

Example 1. “District Attorney Angelo Michele intended to make sure that Grace Brookstein’s *cake-eating days* were over.”

Translation by T.Pertseva: Окружной прокурор намеревался сделать все, чтобы на оставшуюся часть жизни Грейс Брукштайн *забыла вкус пирожных*.

Our own translation: Окружной прокурор Анджело Микеле хотел убедиться в том, что заканчиваются ее *сладкие, в обнимку с пирожными деньки*.

Translational commentary: in this sentence we can see a fine example of epithet (or byname). Epithet is a descriptive term (word or phrase) accompanying or occurring in place of a name and having entered common usage. It has various shades of meaning when applied to seemingly real or fictitious people, divinities and objects. [12] The sentence illustrates a vivid, bright and fancy description of the days of the novel’s main character, a rich woman, Grace Brookstein. It is not an ordinary epithet because it has an unusual colouring. The epithet offers ample opportunities of qualifying every object from the author’s partial and subjective viewpoint. This epithet reflects the whole life of the main character, i.e. her life is lucky, perfect, rich and not difficult. The novel’s author compares her life to delicious cakes, but now these days are over. Unfortunately, this bright epithet is not rendered in Pertseva’s version and the translation of this part looks not so vivid as the author planned.

Example 2. “Lenny was self-made, confident, *a walking ball of energy and joie de vivre*.”

Translation by T.Pertseva: Ленни был человеком, который сделал себя сам, настоящим *сгустком энергии и жажды жизни*.

Our own translation: Ленни, самоуверенный человек, добившийся успеха своими силами. Он словно *движущийся шар, полный энергии и жизнерадостности*.

Translational commentary: a vivid example of metaphor is presented here. Metaphor, as all other stylistic devices, is fresh, original, genuine, when first used, and trite, hackneyed, stale when often repeated. Metaphor can be expressed by all notional parts of speech, and functions in the sentence as any of its members. [13] Here the author used this device in order to make the hero’s characterization (Lenny Brookstein) more lively and interesting. This example illustrates freshness, originality in the description of the main character. The metaphor is realized in a high-coloured way and brings some vivacious traits to the text. Also, T.Pertseva kept this imaginative description in her variant of translation. In our own rendering we haven't omitted this stylistic effect because metaphor here makes the portrait of Lenny individual and powerful.

Example 3. “*Her voice mocked him* during his long days spent poring over the complex paper trail that Lenny had left behind.”

Translation by T. Pertseva: Голос издевательски звучал в ушах долгими днями, проводимыми над запутанными документами: бумажным следом, оставленным Ленни.

Our own translation: *Ее голос насмеялся над ним* в течение тех долгих дней, когда он шел по следу, оставленному Ленни со всей этой бумажной волокитой.

Translational commentary: we see a fine example of metonymy in this sentence. Metonymy is a figure of speech which presumes the substitution of one word for another object or idea which it suggests; substituting the name of an attribute or a feature for the name of the thing itself. [14] Of course, it is not the voice but the woman herself mocked him. The use of such metonymy is determined by the fact that the author wanted to vary the way of expression of his thoughts. thus, T.Pertseva tried to keep this function in her translational variant. In order to make an impression on the reader, the author used such figure as metonymy to add colours and elegant variation to the situation described. We tried to translate metonymy as metonymy, causing the same effect which the original produces. Otherwise, Pertseva's translation doesn't have metonymy in this part and there is an omission of this stylistic device.

Example 4. "And don't expect me to clap my fins together *like a performing seal and bark* in gratitude either."

Translation by T. Pertseva: "И не ожидай, что я буду хлопать лапами и *лягать, как благодарный цирковой тюлень!*"

Our own translation: "И не жди, что я захопаю в ладоши, *как дрессированный тюлень*, и закричу от радости в знак благодарности".

Translational commentary: here, a fine example of simile is demonstrated. To use simile is to characterize one object by bringing it into contact with another object belonging to an entire class of things. Simile excludes all the properties of the two objects except one which is made common to them. [15] This example of simile shows a lively description of the character and her nature. Here simile serves a basic function of evaluation. Using this simile the author wanted to make her speech impressive and colourful. In both variants of translation stylistic figure of simile is preserved to give the reader more emotional and emphatic description of the situation.

Example 5. "The fact that she was bright and attractive in her own right didn't seem to matter to anyone. *I'm the fifth wheel.*"

Translation by T.Pertseva: И никого не волновало, что она тоже способная и не менее привлекательная, чем сестры. *Пятое колесо в телеге.*

Our own translation: То, что она была яркой и привлекательной, ни для кого не имело значения. *Я что, не пришей кобыле хвост?*

Translational commentary: stylistic figure as idiom is presented here. Idiom is an expression, word, or phrase that has a figurative meaning that is comprehended in regard to a common use of that expression that is separate from the literal meaning or definition of the words of which it is made. [16] The example of idiom based upon metaphor is illustrated in this sentence. "I am the fifth wheel" means a person (or an object) which is needless and unnecessary. This idiom perfectly characterizes the main character's thoughts and ideas and enriches the text with freshness. This stylistic device is preserved in both variants of translation, so they depict the whole spectrum of the main character's feelings.

Example 6. "So would I be if I was married to *Madam Whiplash.*"

Translation by T. Pertseva: Неудивительно, что Джон часами пропадал на работе. Гарри на его месте сделал бы то же самое... будь он женат на мадам *Девятихвостой Плетке.*

Our own translation: Я стал бы таким же, если бы моей женой была *Мадам Плетка.*

Translational commentary: another vivid stylistic figure is illustrated here - antonomasia. Antonomasia is always based on some important characteristics of a person, place or event. In belles-letters style this SD is represented not only by reference to famous people or facts but also by token names which add some peculiarities and additional characteristics to the characters. [17] In this sentence we see the example of antonomasia – the use of the name of a person who was distinguished by a particular characteristic. Through this device we can say a lot about this woman: she is a very mean, wicked, restive and free woman. The author illustrates this woman by one word "whiplash" which contains all characteristics listed above. Both variants preserved the figure of antonomasia to make the translation possess a high degree of expressiveness and imaginative traits.

Example 7. "With Honor's help, Grace had picked out a very restrained black silk shift from Valentino, with almost no beading whatsoever. As for her Louboutin pumps? *Simplicity itself.*"

Translation by T.Pertseva: Грейс с помощью Онор выбрала ОЧЕНЬ сдержанное черное шелковое платье «Валентино». А ее лодочки от Лабутен?! *Сама простота!*

Our own translation: Онор помогла Грейс выбрать очень скромное черное шелковое платье от Валентино, на котором почти не было никакой отделки из бус. Ну, а что касается туфель от Кристиана Лубутэна, то тут она *сама скромность.*

Translational commentary: a very interesting and colourful example of author's irony is here. Irony is a literary technique meaning "dissimulation or feigned ignorance". [18] We see in this sentence a statement in which the meaning that the main character employs is sharply different from the meaning that is ostensibly expressed. In this example the words "simplicity" and "Valentino and Louboutin" have no common, because Valentino and Louboutin are the famous designers whose clothes are very expensive and cannot be simple and cheap. As for the translation of this part, both Pertseva's variant and ours, implied the meaning which has the effect exactly opposite from what was intended.

Conclusion. Having studied different points of view on stylistic devices and their functions in the text, translated the brightest examples of them into Russian and compared them to the translational variant performed by T.A. Pertseva, analyzed the choice of stylistic devices and expressive means for a full and effective information rendering we came to the following results.

First, the novel by S.Sheldon is a wide field for the translator's activity in translating and rendering all ideas and thoughts represented by the author himself. Especially it regards to transfer of stylistic devices which play a major role in perception of the text by the reader. This aim is very complicated and touches upon such language problems as aesthetic function of the text, synonymous ways of rendering one and the same idea, emotional colouring of the text, and the individual manner of the author in making use of language.

Second, we noticed that a great number of stylistic devices was used in order to make the text more colourful, vivid, bright and expressive. It brought to us a lot of problem connecting with their transfer into Russian. It is a complicated task to reflect emotions, feelings and affections of the author and his sensuous temperament.

Third, we should remember that it is not the form but the function of a stylistic device which is important. This means a definite freedom of actions: grammatical expressive means can be rendered instead of lexical ones and vice versa. Having omitted a stylistic phenomenon which is difficult to translate into Russian, a translator will make another image with the same stylistic effect in another passage of the text.

Summing up all above, it should be noted that emotional colouring and aesthetic function of the text depend on variety of visual instruments – stylistic devices – used by the author.

It is necessary but difficult to keep the spirit and style of the original conceived by the author in the target text. It requires certain knowledge and skills from the translator. He must create the text inspired by the same feelings and emotions that the author has. While rendering source text into target one the translator meets some troubles such as word-order, types of sentences, relations between words, grammatical forms, types of syntactical relations and others. The translator should know the challenges connected with the norms of both languages – source language and target language.

References:

1. Geoffrey N. Leech, Michael H. Short. *Style in fiction: a linguistic introduction to English fictional prose*. – New York: Longman, 2007. – 402 p.
2. Gurevich V. V. *English Stylistics*. – М.: Флинта, 2011. – 67 p.
3. Арнольд И. В. *Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. – 4-е изд., испр. и доп.* – М.: Флинта, 2002. – 384 p.
4. Galperin I. R. *An Essay in Stylistic Analysis*. – М.: Higher School. – 64 p.
5. Gibbs R. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. – New York: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
6. Skrebnev Yu. M. *Fundamentals of English Stylistics*. – М.: АСТ, 2000. – 224 p.
7. Кухаренко В. А. *Практикум по стилистике английского языка: учебное пособие*. – М.: Высшая школа, 2009. – 144 с.
8. Одинцов В. В. *Стилистика текста*. – М.: Наука, 2000. – 264 с.
9. Молодых Е. А. *Проблема стилистической адекватности русских переводных текстов*. – Вестник ВГУ, 2008. – № 3. – 169 с.
10. Sheldon S., Bagshawe T. *After the darkness*. – New York: William Morrow, 2010. – 352 p.
11. С. Шелдон: *После полуночи: [роман] / Тилли Бэгшоу; пер. с англ. Т. А. Перцевой*. – М.: АСТ, 2012. – 413 с.
12. Кухаренко В. А., Гальперин И. Р., Арнольд И. В. *Словарь терминов по стилистике английского языка*. – М.: Высшая школа, 2003. – 55 с.
13. Aisenman, R. A. *Structure Mapping and the Simile Metaphor Preference*. – Cambridge: Sweetser Eva, 2000. – 112 p.
14. Turner G. W. *Stylistics*. – London: Longman, 2000. – 106 p.
15. Кузнец М. Д., Скрбнев Ю. М. *Стилистика английского языка*. – Л.: Наука, 2002. – 215 с.
16. Скрбнев Ю. М. *Очерк теории стилистики: учебное пособие*. – Горький: ГГПИИЯ им. Н. А. Добролюбова, 2003. – 175 с.

17. Задорнова В. Я. *Стилистика английского языка. Методические указания.* – М.: Высшая школа, 2006. – 32 с.
18. Douglas C. M. *The compass of irony.* – London: Methuen, 2010. – 276 p.

References:

1. Geoffrey N. Leech, Michael H. Short. *Style in fiction: a linguistic introduction to English fictional prose.* – New York: Longman, 2007. – 402 p.
2. Gurevich V. V. *English Stylistics.* – М.: Флинта, 2011. – 67 p.
3. Arnold I.V. *Stilistika. Sovremenniy angliiskiy yazyk : uchebnik dlya vuzov. [Stylistics. Modern English]. 4-e izd., ispr. i dop.* – М.: Flinta, 2002. – 384 p.
4. Galperin I. R. *An Essay in Stylistic Analysis.* – М.: Higher School. – 64 p.
5. Gibbs R. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding.* – New York: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
6. Skrebnev Yu. M. *Fundamentals of English Stylistics.* – М.: АСТ, 2000. – 224 p.
7. Kukhareno V. A. *Praktikum po stilistike angliiskogo yazyka : uchebnoe posobie. [Practice in English Stylistics]* – М.: Vysshaya shkola, 2009. – 144 p.
8. Odintsov V. V. *Stilistika teksta. [Stylistics of the text]* – М.: Nauka, 2000. – 264 p.
9. Molodykh E. A. *Problema stilisticheskoi adekvatnosti russkih perevodnykh tekstov. [The problem of stylistic equivalence of Russian translated texts]* – Vestnik VGU, 2008. – № 3. – 169 p.
10. Sheldon S., Bagshawe T. *After the darkness.* – New York: William Morrow, 2010. – 352 p.
11. S. Sheldon: *Posle polunochi [After the Darkness] : [roman] / Tilly Bagshawe; per.s angl. T.A. Pertsevoi.* – М.: АСТ, 2012. – 413 p.
12. Kukhareno V. A., Galperin I. R., Arnold I. V. *Slovar' terminov po stilistike angliiskogo yazyka. [English Stylistics terminology]* – М.: Vysshaya shkola, 2003. – 55 p.
13. Aisenman, R. A. *Structure Mapping and the Simile Metaphor Preference.* – Cambridge: Sweetser Eva, 2000. – 112 p.
14. Turner G. W. *Stylistics.* – London: Longman, 2000. – 106 p.
15. Kuznets M. D., Skrebnev Yu. M. *Stilistika angliiskogo yazyka. [English Stylistics]* – L.: Nauka, 2002. – 215 p.
16. Skrebnev Yu. M. *Ocherk teorii stilistiki: uchebnoe posobie. [Reviews on Stylistics theory]* – Gorkiy: GGPIYa im. N. A. Dobrolyubova, 2003. – 175 p.
17. Zadornova V. Ya. *Stilistika angliiskogo yazyka. Metodicheskie ukazaniya. [English Stylistics]* – М.: Vysshaya shkola, 2006. – 32 p.
18. Douglas C. M. *The compass of irony.* – London: Methuen, 2010. – 276 p.

МРНТИ 821.161.3

10.51889/2959-5657.2023.84.2.013

М.В. Якимова¹

¹«Жоғары Экономика мектебі» ұлттық зерттеу университеті
Мәскеу, Ресей

**"ЕВГЕНИЙ ОНЕГИННИҢ" БЕЛОРУС ТІЛІНДЕГІ ЕРТЕ
АУДАРМАЛАРЫ БЫРҒАҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Мақала «Евгений Онегин» өлең түріндегі романның беларусь тіліне аудармаларының ырғағын талдауға арналған. Осы зерттеу барысында «Прозиметрон» заманауи компьютерлік жүйесін қолдана отырып, мәтіннің ырғақты құрайтын компоненттерін лингвостатистикалық талдау әдісі қолданылады. Пушкиннің аудармаларын талдау беларус өлеңінің тарихи дамуын ескере отырып жүргізіледі. Салыстырмалы зерттеу белорустық поэтикалық дәстүрдің Пушкин шығармаларының аудармаларына қаншалықты әсер ететінін анықтауға көмектеседі. Сондай-ақ, жұмыста «Евгений Онегиннің» алғашқы аудармаларының ырғағының нақты аспектілерін анықтайтын дереккөздерге қатысты бірнеше болжамдар тексеріледі.

Түйін сөздер: «Евгений Онегин»; Пушкин; Лермонтов; Дударь; Кулешов; төрт қайырмалы ямб; белорус тілі, аудармалар; поэтикалық талдау.

Якимова М.В.¹

¹Национальный исследовательский университет
«Высшая школа экономики»
Москва, Россия

ОСОБЕННОСТИ РИТМИКИ РАННИХ ПЕРЕВОДОВ «ЕВГЕНИЯ ОНЕГИНА» НА БЕЛОРУССКИЙ ЯЗЫК²

Аннотация

Статья посвящена анализу ритмики переводов романа в стихах «Евгений Онегин» на белорусский язык. В ходе данного исследования используется метод лингвостатистического анализа ритмообразующих компонентов текста с применением современной компьютерной системы «Прозиметрон». Анализ переводов Пушкина проводится с учетом исторического развития белорусского стиха. Сравнительное исследование помогает установить, насколько белорусская поэтическая традиция оказывает влияние на переводы произведений Пушкина. В работе также проверяются несколько предположений, связанных с источниками, определяющими специфические аспекты ритмики первых переводов «Евгения Онегина».

Ключевые слова: «Евгений Онегин»; Пушкин; Лермонтов; Дударь; Кулешов; четырехстопный ямб; белорусский язык, переводы; стиховедческий анализ.

Yakimova M.¹

¹National Research University Higher School of Economics,
Moscow, Russian Federation

FEATURES OF THE RHYTHM OF THE EARLY TRANSLATIONS OF «EUGENE ONEGIN» INTO THE BELARUSIAN LANGUAGE

Abstract

The article is devoted to the analysis of the translations' rhythm of the novel in verse «Eugene Onegin» into the Belarusian language. In the present work a linguistic-statistical analysis of the rhythm-forming elements of the text is used, which was carried out using the modern computer system «Prosimetron». The article includes an overview of the phonetic features of the Belarusian language and the principles of text markup. The study of Pushkin's translations was carried out taking into account the background of the history of Belarusian verse. Comparative analysis allows to determine the degree of influence of the Belarusian poetic tradition on the translations of Pushkin and Lermontov. A number of hypotheses related to the sources of the formation of the rhythm's features of the «Eugene Onegin»'s early translations are being tested.

Keywords: «Eugene Onegin»; Pushkin; Lermontov; Dudar; Kuleshov; iambic tetrameter; Belarusian language; translations; poetic analysis.

Введение. Изучение аспектов перевода поэтического романа Пушкина сосредотачивалось главным образом на анализе поэтических, метафорических и семантических аспектов. Внимание исследовательницы Т.А. Земсковой привлекла проблематика ритмики в переводах, она провела компаративный анализ двух различных переводов «Евгения Онегина» – А.Дударя и А.Кулешова. Она изучила первые двенадцать стрóf первой главы романа. Представленные результаты были включены в её магистерскую диссертацию под названием «Русско-белорусский ритмический трансфер: переводы четырехстопных ямбов» [Земскова 2021].

В данном исследовании проведен детальный анализ ритмики переводов «Евгения Онегина» Дударя и Кулешова, охватывая все восемь глав, а также использованы отрывки из перевода Н. Арсеньевой.

² Исследование выполнено в рамках проекта НИУ ВШЭ «Сравнительная и количественная метрика и ритмика: компьютерный анализ процессов порождения и восприятия стихотворной речи» № 23-00-004, поддержанного программой «Научный фонд» НИУ ВШЭ в 2023 г.

Основная цель этой статьи заключается в выявлении факторов, которые определяют особенности ритмики в этих переводах. Для этого было протестировано несколько гипотез: 1) переводчики придерживаются ритмической структуры оригинала; 2) переводчики опираются на ритмику своих собственных текстов; 3) белорусская стихотворная традиция влияет на ритмику переводов; 4) ритм переводов сходится с данными языковой модели; 5) переводчики учитывают ритмические аспекты других русско-белорусских переводов.

В данной статье предоставляются новые данные для анализа специфических характеристик передачи и сохранения ритмики четырехстопного ямба при переводе литературных произведений с русского на белорусский язык.

Материал исследования. Первый перевод произведения «Евгений Онегин» на белорусский язык был выполнен Алесем Дударем в 1936 году, в честь столетия со дня смерти Пушкина. Задачей распределения текстов среди переводчиков занимался Всебелорусский пушкинский комитет, основанный в том же году, под руководством Янки Купалы. Однако этот перевод так и не был опубликован в 1937 году, в то время как оригинальный русский текст был включен в сборник переводов Пушкина. Дударь был арестован в ноябре 1936 года и позже, в октябре 1937 года, расстрелян под Минском. Его перевод «Евгения Онегина» не был опубликован, и машинопись была уничтожена, вместе со всей информацией о его работе над этим переводом.

Тем не менее, некоторые детали остались известными. Первая глава перевода Дударя была опубликована в мае 1936 года в журнале «Літаратура і мастацтва», а третья глава – в октябре 1936 года в журнале «Полымя рэвалюцыі». Номер «ЛіМа» с первой главой романа на белорусском языке исчез с прилавков в считанные часы. Почти сразу же появились критические отзывы: в них отмечался высокий общий уровень перевода Дударя, но озвучивались и недостатки: небрежность в переводе пушкинских афористичных формул, наличие русизмов. «Перевод читали, горячо спорили, отмечали удачный перевод, сделанный А.Дударем. Но наш советский читатель вырос культурно, и его требования к художественной литературе выросли. Он знаком с оригинальными произведениями Пушкина. И потому отмечали и места, переведенные не совсем удачно. Почему-то все хотели б передачи первой строфы иначе, чем у Дударя: „узняў да сябе пашану“ – лучше и проще „ён паважаць сябе заставіў“» [Рынейскі 1936: 2]. Отмечали также, что переводы Дударя заслуживают внимания, как наиболее культурные, однако у него кое-где присутствуют ничем не оправданные отступления от исходного текста [Хатулёў 1936: 2], что в переводах Дударя виден бережный и любовный подход к каждому пушкинскому произведению, однако работа тяжелая, поэтому иногда встречается нечаянная для Дударя неряшливость языка, засоренность его небелорусскими фразами и выражениями [А. Б. 1936: 5].

В 1938 году Аркадий Кулешов, переводивший ранее поэму «Цыганы», был назначен на роль переводчика романа в стихах. Его перевод был завершён к 1941, но в рукописном виде. Вернувшись по окончании войны в Минск летом 1944 года, Кулешов обнаружил, что рукопись исчезла, сгорели и черновики, которые он оставил у себя на квартире в день отъезда из Минска. Сохранилось всего четыреста строк, напечатанных до войны в журнале «Полымя», из второго раздела романа в стихах. Кулешов заново решил перевести «Евгения Онегина». К 1947 году работа была завершена, и до недавнего времени этот перевод считался единственным. Роман в стихах в переводе Кулешова на долгие годы вошел в канон и многие строки стали хрестоматийными, а про первый перевод ничего не было известно.

Тем не менее, семья опального поэта бережно сохраняла все его наследие. В 2017 году исследовательница Анна Северинец смогла обнаружить рукописную версию первого перевода благодаря контакту с племянницей Дударя. Этот текст был опубликован вместе с другими его произведениями.

В 2020 году была выпущена книга «Тры Анегіны», включающая в себя три версии текста – русскую и два перевода. Это издание было выбрано в качестве основного источника для данного исследования.

Текст романа в стихах переводила также белорусская поэтесса Наталья Арсеньева. Примерно перевод датируется второй половиной XX века. Опубликованы лишь отрывки из этого перевода, общим объемом в 343 строки, в литературно-научном журнале белорусской эмиграции в Нью-Йорке в 2006 году [Пушкін 2006: 274–287]. Так как текст перевода представлен не полностью, то в рамках текущего исследования он будет проанализирован только в контексте общей оценки усредненных профилей ударности, в то время как подробный разбор будет посвящен ранним переводам.

В итоге было проанализировано 10273 строки (5034 строки из перевода Дударя «Еўгеній Анегін» [Тры Анегіны 2020: 19–175], 5239 строк из перевода Кулешова «Яўгеній Анегін» [Там же]). Количество

строк в переводе Кулешова соответствует оригинальному тексту Пушкина (оригинал был проанализирован Е. В. Казарцевым). Перевод Дударя короче на 205 строк, так как в некоторых главах отсутствуют части строф. Причина этого заключается, возможно, в незавершенности хранившейся в доме переводчика рукописи.

Для проведения сравнительного анализа переводов в контексте второго и третьего этапов развития белорусского четырехстопного ямба были выбраны произведения, рассмотренные Т.А. Земсковой в ее работе [Земскова 2019: 10]. Также были отобраны оригинальные стихотворные тексты, написанные Кулешовым и Дударем на белорусском языке и преимущественно монометричные. Всего было рассмотрено 257 строк (из них 100 – произведения Дударя и 157 – произведения Кулешова).

Были проанализированы следующие тексты: Алесь Дударь – «Цені» [Выбраныя творы 2017: 43]; «Зьвініць прасторамі туга» [Там же: 66]; «Вежа» [Расстраляная літаратура 2008: 527]; «Пасеклі край наш» [Там же: 528-529]. Аркадий Кулешов – «Паведамленне ТАСС» [Куляшоў 1974: 181]; «Даўно закончыліся спрэчкі» [Там же: 384]; «На паўмільярдным кіламетры» [Там же: 318]; «Перад падарожжам» [Там же: 311]; «Чужой любві я не зайздросчу» [Там же: 308]; «Ужо даўно абрус зімовы» [Там же: 306]; «На абшарпаную халупу» [Там же: 348]; «Калі вясною закукуе» [Там же: 181]; «Колас» [Там же: 300].

Сравнительный анализ ритмики «Евгения Онегина» и его переводов на белорусский язык

Вначале будет проверено предположение, что ритмическая структура романа в стихах и, соответственно, некоторые аспекты русской стихотворной традиции могли повлиять на ритмику четырехстопного ямба в переводах. Для этой цели проводилось сравнение профилей ударности и анализ распределения ритмических форм.

На следующем графике (рис. 1) представлены четыре усредненных профиля ударности по переводам Дударя, Кулешова и Арсеньевой и оригинальному тексту Пушкина³.

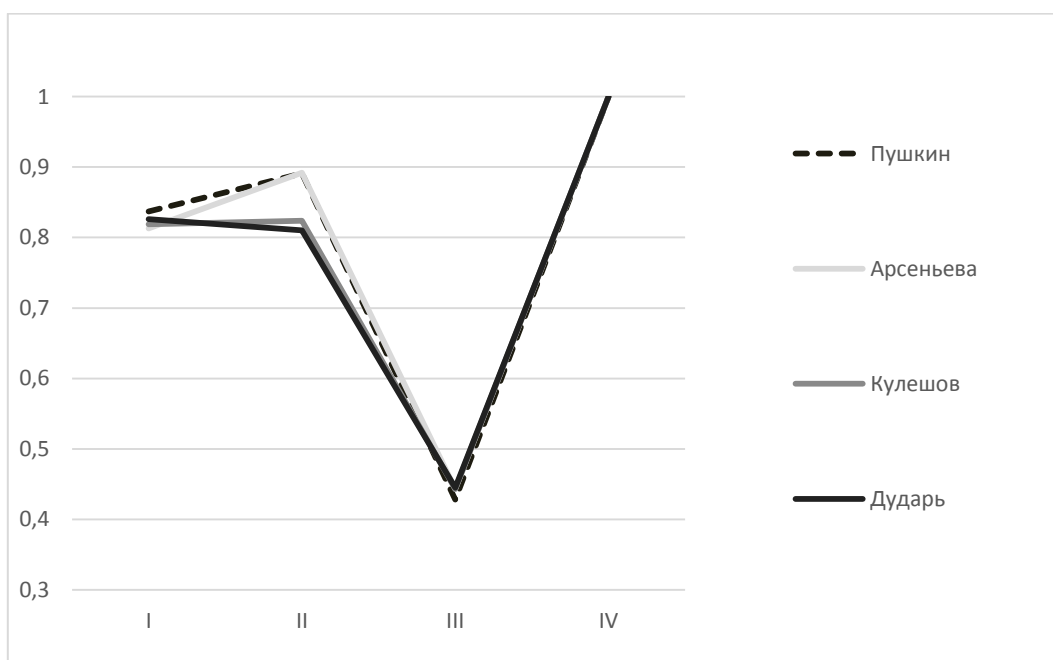

Рис. 1. Усредненные профили ударности белорусских переводов и оригинального текста Пушкина

Представленные данные демонстрируют сходство между профилями ударности в переводе Натальи Арсеньевой и оригинальном тексте Пушкина, а также между переводами Кулешова и Дударя. Важно отметить, что перевод Арсеньевой является более поздним и, согласно исследователям, он отличается от предыдущих в первую очередь в использовании лексики. Переводчица избегает использования русизмов, но при этом вносит разговорную лексику, отклонения от стандартных языковых норм и некоторые элементы других языков [Жыбуль 2020]. Тем не менее она точно передает

³ Усредненные значения ударности иктов по оригинальному тексту и переводам Дударя и Кулешова представлены в Таблице 1. Профиль ударности перевода Арсеньевой следующий: 0,813 – 0,892 – 0,443 – 1,000.

ритм и метр пушкинского текста. В ранних переводах наблюдается значительное снижение ударности во второй стопе. В отличие от текста Пушкина, подчиняющегося закону регрессивно-акцентной диссимилиации, в котором ярко выражена альтернатива, переводы характеризуются схожей метрической структурой, заключающейся в практически одинаковой ударности первого и второго иктов.

Полученные результаты также подтверждаются распределением ритмических форм, представленным на следующем графике (рис. 2). График сопровождается таблицей, в которой указаны частоты всех шести форм (где количество всех форм равняется единице).

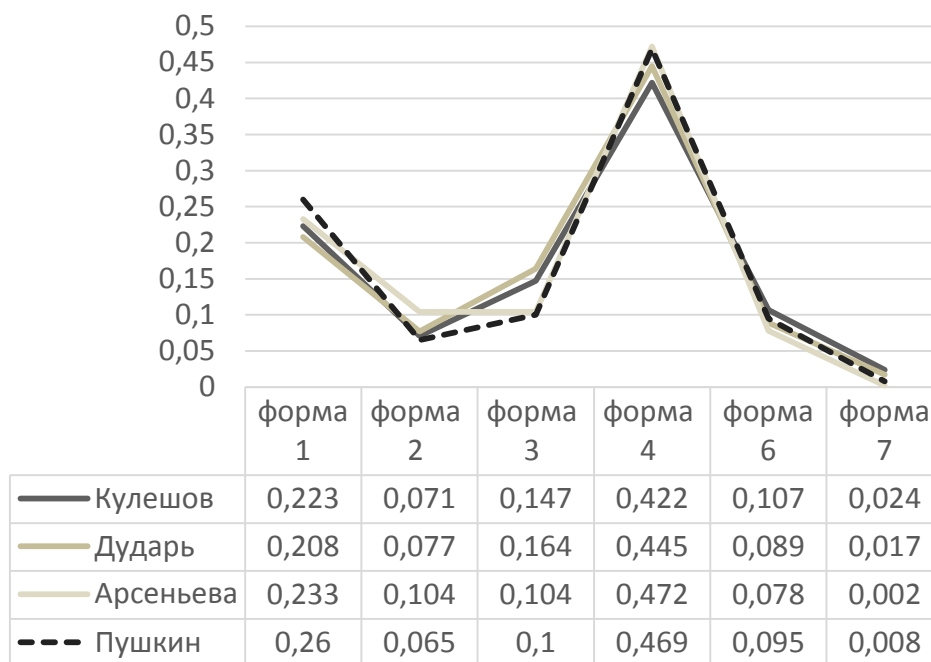

Рис. 2. Распределение ритмических форм переводов Кулешова, Дударя и оригинального текста «Евгения Онегина»

Перевод Арсеньевой и текст Пушкина характеризуется частым использованием четвертой формы. Томашевский в работе «Ритмика четырехстопного ямба по наблюдениям над стихом „Евгения Онегина“» отмечает, что Пушкин использует эту форму в 47,52% случаев, то есть практически в половине, что указывает на высокую распространенность этой формы [Томашевский 2007: 112–113]. Кроме того, обнаруживается, что как Пушкин, так и Арсеньева прибегают к использованию третьей формы практически в одинаковом процентном соотношении, однако она значительно более часто присутствует в переводах Кулешова и Дударя. Наименьшее количество строк, где реализовано ударение на каждой стопе, выявлено в переводе Дударя, что оказывает влияние на ударность первой и второй метрических стоп. Перевод Кулешова характеризуется реже встречающимися первой и четвертой формами, что сказывается на менее высокой ударности второй стопы по сравнению с Пушкиным.

Тем не менее важно подчеркнуть, что на всем протяжении текста переводы Кулешова и Дударя не сохраняли такую близость в ритмике.

В таблице 1, представленной ниже, приводятся данные ударности иктов текста Пушкина и переводов Дударя и Кулешова по всем главам в отдельности.

Таблица 1.

Значения ударности иктов по главам по «Евгению Онегину» и двум переводам

Номер главы	Автор/Переводчик	Стопа			
		I	II	III	IV
I	Пушкин	0,826	0,853	0,485	1,000
	Дударь	0,801	0,761	0,472	1,000
	Кулешов	0,821	0,857	0,516	1,000
II	Пушкин	0,842	0,872	0,407	1,000
	Дударь	0,783	0,763	0,451	1,000
	Кулешов	0,848	0,825	0,467	1,000
III	Пушкин	0,825	0,897	0,425	1,000
	Дударь	0,842	0,812	0,428	1,000
	Кулешов	0,865	0,833	0,435	1,000
IV	Пушкин	0,848	0,876	0,443	1,000
	Дударь	0,834	0,801	0,452	1,000
	Кулешов	0,848	0,823	0,446	1,000
V	Пушкин	0,872	0,872	0,452	1,000
	Дударь	0,841	0,841	0,435	1,000
	Кулешов	0,858	0,850	0,455	1,000
VI	Пушкин	0,837	0,916	0,413	1,000
	Дударь	0,809	0,798	0,427	1,000
	Кулешов	0,843	0,838	0,460	1,000
VII	Пушкин	0,836	0,912	0,365	1,000
	Дударь	0,859	0,848	0,425	1,000
	Кулешов	0,837	0,832	0,417	1,000
VIII	Пушкин	0,812	0,934	0,432	1,000
	Дударь	0,844	0,856	0,470	1,000
	Кулешов	0,849	0,846	0,481	1,000
Средние значения	Пушкин	0,837	0,891	0,427	1,000
	Дударь	0,826	0,810	0,445	1,000
	Кулешов	0,846	0,838	0,459	1,000

Сравнительный анализ значений по каждому из иктов позволяет выявить некоторые различия и сходства в ритмике между «Евгением Онегиным» и его переводами. В первой главе значения ударности первого икта отличаются друг от друга лишь на 0,025, что говорит о небольшой разнице между оригиналом и переводом Дударя. Во втором икте максимальное отличие составляет 0,096, указывая на более заметные различия между переводами. В третьем икте также присутствуют различия, где максимальное отличие составляет 0,044 между «Евгением Онегиным» и переводом Кулешова. Общая тенденция показывает, что хотя существуют некоторые колебания в значениях между оригинальным текстом и переводами, разница не является значительной и остается в пределах 0,096. Однако далее это начинает изменяться.

Во второй главе в значениях ударности первого икта наблюдается разница в пределах 0,065, что указывает на отличие между ритмикой романа в стихах и переводом Дударя, в то время как разница в значениях ударности первой стопы между «Евгением Онегиным» и переводом Кулешова является

незначительной. Во втором икте максимальное отличие составляет 0,109, что указывает на выраженные различия между ритмикой оригинального текста и перевода Дударя, в то время как разница между переводами Дударя и Кулешова остается в пределах 0,047. Ударность третьего икта практически равна в переводах Дударя и Кулешова и значительно ниже в оригинальном тексте, что указывает на более выраженную альтернатию в последнем, которая подчеркивается также более высокой ударностью второго икта.

Сравнив данные между ритмикой «Евгения Онегина», переводами Дударя и Кулешова по третьей главе, можно выделить некоторые различия в ритмических характеристиках по каждому икту. Во втором икте, разница в значениях между романом в стихах и переводом Дударя составляет 0,085, что указывает на существенные различия в ритмике. С другой стороны, разница в ударности между переводами Дударя и Кулешова составляет 0,021, что говорит о незначительных различиях в ритме. В первом и третьем иктах отличия в ритмике трех текстов незначительны. В переводе Дударя наблюдается заметное увеличение ударности как первого, так и второго иктов, что приводит к сближению профилей ударности между Дударем и Кулешовым.

В четвертой главе в значениях ударности первого икта наблюдается сходство между ритмикой «Евгения Онегина» и переводом Кулешова, где значения ударности одинаковы и составляют 0,848. Отличия в ударности этого же икта между оригинальным текстом, переводом Кулешова и переводом Дударя незначительные. Также близки значения ударности третьего икта во всех трех текстах. Наиболее значимые отличия наблюдаются в ударности второй стопы. В тексте Дударя она наименее ударна, однако разница в ударности второго икта между переводами не является значительной, в отличие от разницы между значениями в переводах и оригинале. Это указывает на более выраженную альтернатию в тексте Пушкина, с одной стороны, с другой – на близость ритмических рисунков текстов переводчиков.

Аналогичные тенденции прослеживаются и в последующих главах. С постепенным развитием сюжета, ритмический рисунок текста Пушкина становится все более характерным для альтернирующего профиля. Напротив, ритмический облик переводов Кулешова и Дударя приобретает совершенно иной характер: к восьмой главе, значения ударности первого и второго иктов в них практически совпадают.

Сравнивая это с ритмом Пушкина, можно отметить, что ударность второй стопы в переводах ниже, а первой – выше. Полученные данные позволяют заключить, что на протяжении текста ритмика обоих переводов постепенно приближается друг к другу, особенно в финальных главах. Важно отметить, что в переводе Дударя наблюдается тенденция к увеличению ударности первой и второй стоп, в то время как в переводе Кулешова – обратная тенденция, с уменьшением ударности этих иктов. Это сближение в ритме отражает индивидуальные подходы переводчиков.

Таким образом, результаты анализа позволяют заключить, что ритмические характеристики обоих переводов начинают сближаться на протяжении текста, особенно в заключительных главах. Вместе с тем, гипотеза о влиянии ритмики русского текста на ранние переводы подтверждается лишь частично: явно можно заключить, что также присутствовало иное воздействие. Перевод Арсеньевой служит хорошим примером, подтверждающим влияние русской стихотворной традиции – профили ударности ее перевода и пушкинского текста схожи.

Анализ остальных гипотез будет представлен в последующих частях работы.

Сравнение ритмики четырехстопного ямба в переводах «Евгения Онегина» с белорусским четырехстопным ямбом второго и третьего периодов и с языковой моделью белорусского стиха

Следующее предположение заключается в том, что воздействие белорусской стихотворной традиции отразилось на переводах. В качестве подтверждения было проведено сравнение частот ударностей в белорусских стихотворных текстах, принадлежащих ко второму и третьему этапам развития белорусского четырехстопного ямба, а также с профилями ударности стихотворений, созданными переводчиками. Профили ударности переводов также были сопоставлены с данными языковой модели.

Перевод Дударя лежит во временных рамках второго этапа эволюции четырехстопного ямба (период с начала XX века до конца 30-х годов). Это также время, когда Дударь активно творил как поэт (20-е-30-е года XX века).

Аналогичным образом обосновывается связь перевода Кулешова с третьим этапом развития четырехстопного ямба, который охватывает период с конца 30-х годов до конца XX века.

Сравнение ритмики четырехстопного ямба перевода Дударя «Еўгеній Анегін» и белорусского четырехстопного ямба второго периода

Представленная ниже Таблица 2 содержит данные о распределении ритмических форм и ударности стоп в произведениях Дударя.

Таблица 2.

Ритмика четырехстопного ямба произведений Дударя

Название	Год	Стопа				Ритмические формы					Кол-во строк
		I	II	III	IV	1	2	3	4	6	
Цені	1925	0,936	0,876	0,433	1,000	0,252	0,062	0,122	0,562	0,000	16
Зьвініць прасторамі туга	1926	0,824	0,955	0,456	1,000	0,355	0,055	0,056	0,424	0,122	40
Вежа	1928	0,798	0,913	0,333	1,000	0,252	0,042	0,087	0,568	0,162	24
Пасеклі край наш	1928	0,771	0,955	0,545	1,000	0,252	0,255	0,052	0,424	0,188	20
Средние значения		0,823	0,924	0,424	1,000	0,267	0,080	0,075	0,494	0,118	
											100

Ритмика произведений Дударя, написанных в первой половине 20-х, характеризуется рамочным рисунком, выраженным, однако, не явно: значение разницы в ударности между первым и вторым иктом в стихотворении «Цені» составляет 0,06, что указывает на их достаточную близость. Далее в стихотворениях наблюдается явно выраженная альтернатива: если в стихотворении «Зьвініць прасторамі туга» разница в ударности между первыми двумя иктами составляла 0,131 в пользу второго, то в «Веже» это значение равно 0,115, а в «Пасеклі край наш» разница между ударностью первых двух стоп равняется 0,184. Таким образом, разница в ударностях между иктами увеличивается к более позднему тексту. При этом важно обратить внимание и на ударность третьего икта, который также оказывает влияние на выраженность альтернативы. Ударность третьей стопы пропорционально увеличивается или уменьшается в зависимости от того, насколько велико значение разницы между ударностью первых двух иктов. В среднем такой ритмический рисунок отражает тенденцию развития четырехстопного ямба во втором периоде, полученные данные соответствуют сформировавшейся тенденции. В целях сравнительного анализа было решено использовать средние значения, так как различия в значениях ударности стоп оказались незначительными.

На следующем графике (рис. 3) представлены усредненные профили ударности по переводу Дударя, его избранным произведениям и второму периоду (профиль ударности: 0,830 – 0,970 – 0,430 – 1,000) [Земскова 2019: 29].

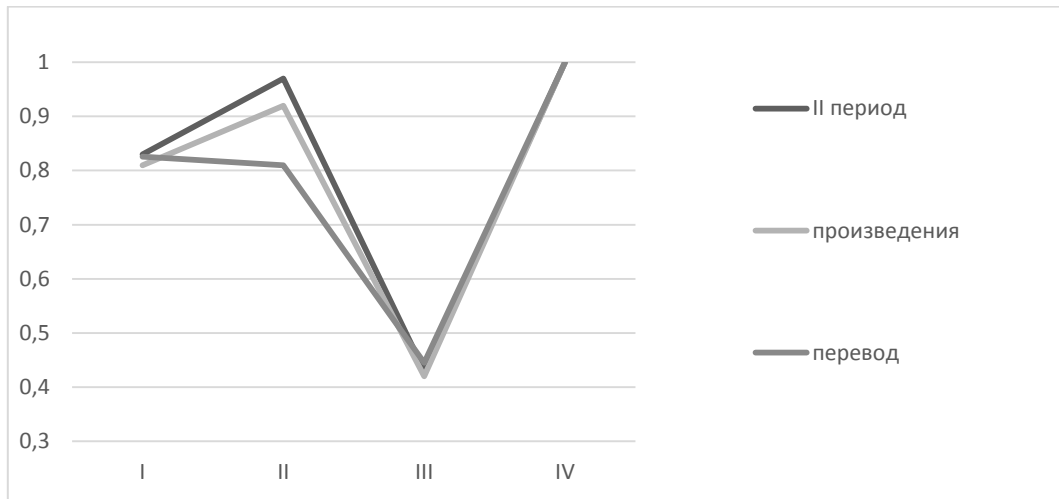

Рис. 3. Усредненные профили ударности перевода Дударя, его избранных произведений и второго периода развития белорусского Я4

Проанализировав данные, можно выявить как сходства, так и различия в значениях ударности иктов между текстами. В значениях ударности первого икта наблюдается сходство между профилем ударности второго периода и профилем ударности выбранных произведений Дударя, с отклонением около 0,02. В то время как усредненный профиль ударности перевода Дударя демонстрирует небольшое отклонение в 0,006.

В ударности второго икта имеются существенные различия между профилем ударности второго периода и профилем ударности перевода Дударя с отклонением в 0,16. В то время как профиль ударности выбранных произведений Дударя демонстрирует также высокие значения, разница составляет 0,11.

В третьем икте снова прослеживается близость между профилем ударности второго периода и профилем ударности выбранных произведений Дударя. Усредненный профиль ударности перевода Дударя также оказывается близким к этим значениям.

Таким образом, общая направленность развития четырехстопного ямба во втором периоде оказала сильное воздействие на лирические произведения Дударя, в то время как ее влияние на его перевод «Евгения Онегина» осталось не столь заметным. Обнаруженное снижение акцентной нагрузки на третью стопу, замеченное во всех профилях ударности, указывает на более интенсивное проявление закона регрессивной акцентной диссимиляции, чем в первом этапе развития белорусского четырехстопного ямба [Земскова 2019: 29]. Также отмечается значительное расхождение в акцентной нагрузке второго икта: перевод имеет заметно более низкую ударность данной стопы, чем в оригинальных лирических произведениях Дударя и в текстах, принадлежащих ко второму этапу развития четырехстопного ямба.

Сравнение ритмики четырехстопного ямба перевода Кулешова «Яўгеній Анегін» и белорусского четырехстопного ямба второго и третьего периодов

Представленная ниже Таблица 3 содержит данные о распределении ритмических форм и ударности стоп в произведениях Кулешова.

Табліца 3.

Рытміка чатырхстопнага ямба произведений Кулешова

Назва	Год	Стопа				Рытмічныя формы					Кол-во строк
		I	II	III	IV	1	2	3	4	6	
Паведамленне ТАСС	1941	0,932	0,666	0,666	1,000	0,266	0,066	0,333	0,332	0,000	15
Колас	1946	0,764	0,699	0,693	1,000	0,233	0,155	0,321	0,232	0,077	13
Даўно закончыліся спрэчкі	1958	0,861	0,863	0,533	1,000	0,262	0,132	0,134	0,466	0,000	15
На паўмільярдным кіламетры	1961	0,944	0,682	0,524	1,000	0,264	0,000	0,262	0,362	0,055	19
Перад падарожжам	1961	0,842	0,844	0,432	1,000	0,212	0,066	0,155	0,464	0,099	32
Средние значения		0,868	0,749	0,569	1,000	0,247	0,083	0,231	0,371	0,046	
Всего											94
Чужой любві я не зайздросчу	1961	0,802	1,000	0,182	1,000	0,182	0,000	0,000	0,632	0,186	11
Ужо даўно абрус зімовы	1961	0,772	0,952	0,393	1,000	0,244	0,055	0,055	0,455	0,255	20
На абшарпаную халупу	1963	0,820	1,000	0,266	1,000	0,266	0,000	0,000	0,536	0,242	16
Калі вясною закукуе	1973	0,816	1,000	0,182	1,000	0,124	0,063	0,000	0,686	0,122	16
Средние значения		0,788	0,988	0,235	1,000	0,199	0,029	0,055	0,577	0,201	
Всего											63

В период с начала 1940-х и в течение последующих двадцати лет наиболее характерным в творчестве Кулешова является рамочный профиль ударности (стихотворения «Паведамленне ТАСС», «Колас», «Даўно закончыліся спрэчкі», «На паўмільярдным кіламетры», «Перад падарожжам»). Интенсивность выраженности рамочного характера ритмического рисунка проявляет вариативность в разных стихотворениях. На это влияет разные показатели ударности первого икта. Так, в стихотворениях «Паведамленне ТАСС» и «На паўмільярдным кіламетры» разница в ударности первых двух иктов составляет около 0,26; в стихотворениях «Даўно закончыліся спрэчкі» и «Перад падарожжам» значения в ударности первых двух иктов отличаются на 0,002 в пользу второго. Здесь, кстати, можно говорить о проявлении влияния ритмики перевода «Евгения Онегина» на собственную лирику поэта, поскольку эти стихотворения были написаны уже после публикации перевода, ритмические особенности которого выражаются в практически одинаковой ударности первых двух иктов, чьи значения близки данным в стихотворениях.

Начиная со стихотворения «Чужой любві я не зайздросчу», опубликованного в 1961, в творчестве поэта начинает преобладать альтернирующий профиль ударности. Значения ударности второго икта становятся или равны единице, или приближаются к этому значению, а ударность третьего икта значительно снижается, также приближаясь к низким значениям, в среднем равным 0,235. Ударность первого икта также в среднем снижается по сравнению с более ранними стихотворениями. Такая высокая альтернатива соответствует более ранней тенденции в белорусском стихосложении, которой, например, придерживался Дударь. Тем не менее, по словам исследовательницы, это явление вполне характерно для третьего периода развития белорусского четырехстопного ямба, когда ритмические рисунки произведений поэта имеют разные характеры [Там же]. Исходя из этого, при анализе произведений Кулешова было принято решение не создавать обобщенный профиль ударности для всех

его стихотворений, а вместо этого разделить произведения на две группы, каждой из которой соответствует свой профиль ударности — рамочный или альтернирующий.

На следующем графике (рис. 4) представлены усредненные профили ударности по переводу Кулешова «Евгения Онегина», его избранным произведениям и второму периоду.

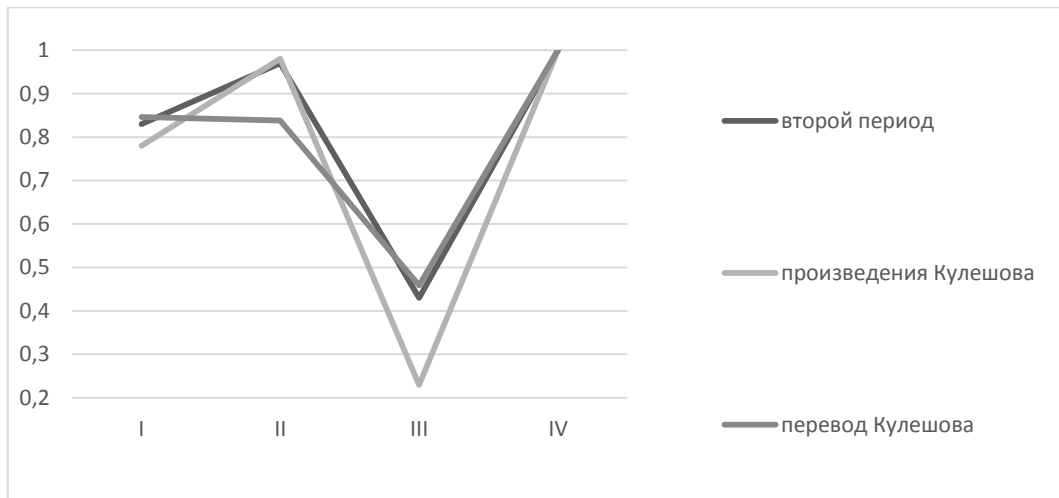

Рис. 4. Усредненные профили ударности перевода Кулешова, его избранных произведений, имеющих альтернирующий профиль ударности, и второго периода развития белорусского четырехстопного ямба

Значения ударности иктов в трех профилях имеют как сходства, так и различия. Сходство наблюдается в ударности первого икта, где значения относительно близки друг к другу. Во втором и третьем иктах, однако, заметны более существенные различия. Например, разница в ударности второй стопы между профилем ударности второго периода и профилем ударности перевода составляет около 0,19, а между профилем ударности произведений поэта и усредненным профилем ударности перевода Кулешова — около 0,18, в то время как ударность второго икта в произведениях Кулешова и втором периоде практически одинаковы. В третьем икте разница также существенна, составляя около 0,2 между профилем ударности второго периода и профилем ударности выбранных произведений Кулешова. С другой стороны, ударность этой стопы в переводе Кулешова и профиле ударности второго периода практически одинакова.

Следовательно, общая динамика развития четырехстопного ямба во втором периоде оказала воздействие на позднюю лирику Кулешова, созданную в период с 1960 по 1970-е годы. Однако интенсивность этого воздействия оказалась менее значительной по сравнению с влиянием этой тенденции на творчество Дударя. Сделать какие-либо выводы о воздействии ритмики собственных лирических работ Кулешова указанного периода на его перевод романа в стихах невозможно, так как эти тексты были созданы после 1947 года, когда вышел перевод.

На следующем графике (рис. 5) представлены усредненные профили ударности перевода Кулешова, его избранных произведений и третьего периода (профиль ударности: 0,900 – 0,810 – 0,610 – 1,000) [Там же: 30].

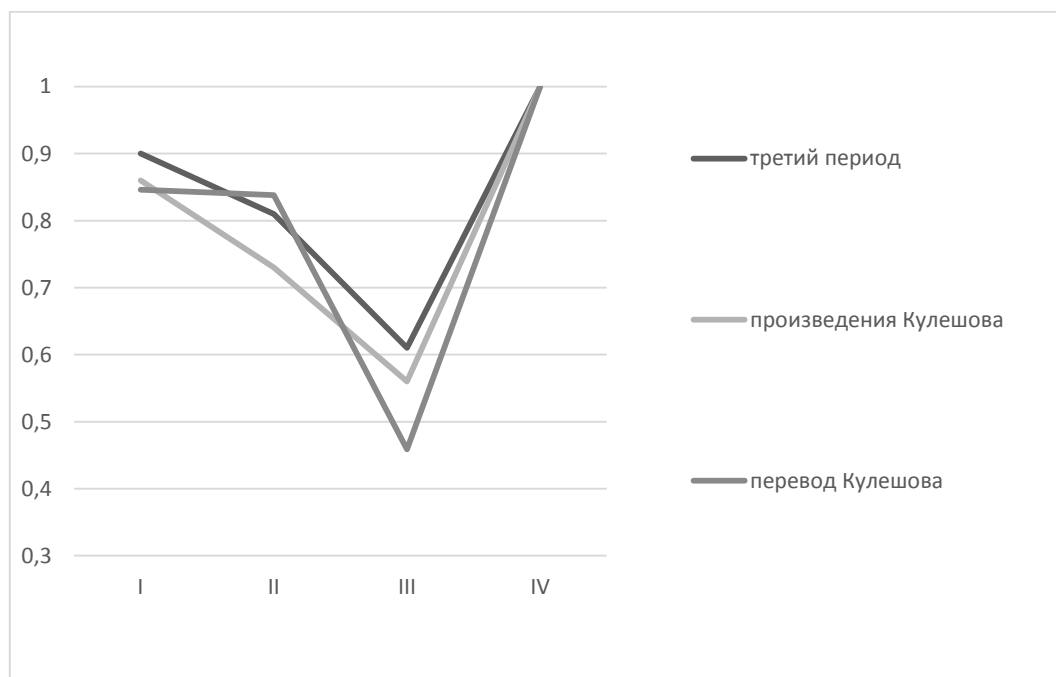

Рис. 5. Усредненные профили ударности перевода Кулешова, его избранных произведений, имеющих рамочный профиль ударности, и третьего периода развития белорусского Я4

При сравнении значений ударности первого икта между профилем ударности перевода и профилем ударности выбранных произведений Кулешова наблюдается незначительное отличие, составляющее 0,014. Значения ударности второго икта демонстрируют сходство между профилями ударности третьего периода и профилем ударности перевода, с разницей 0,028. Однако значение ударности этого икта в произведениях Кулешова имеет более заметное различие с данными по третьему периоду, составляющее 0,08, и со значением перевода: разница составляет 0,108. В третьем икте наблюдается наибольшая разница между всеми тремя профилями. Различие между значениями ударности третьего периода и профилем ударности выбранных произведений Кулешова составляет 0,05, а между усредненным профилем ударности перевода Кулешова и третьим периодом – 0,15. Таким образом, хотя в значениях ударности некоторых иктов наблюдается сходство между профилями, общие отличия между ними могут учитываться как значительные, особенно во втором и третьем иктах.

Следовательно, общее направление развития четырехстопного ямба в третьем периоде сказалось на лирических произведениях Кулешова, созданных в период с 1940-х по 1960-е годы. При этом не обнаруживается значительного влияния его произведений этого времени на перевод Кулешова, так как схожие значения ударности первого икта скорее указывают на общее направление развития стиха. При этом, как уже было отмечено выше, можно говорить о возможном влиянии ритмики перевода «Евгения Онегина» на ритмику некоторых стихотворений, написанных во второй половине XX века, поскольку они характеризуются наличием общей тенденции – стремлением к уравниванию ударности первых двух иктов.

Итак, было обнаружено, что общая динамика развития четырехстопного ямба в различные исторические периоды, в частности во второй и третий, оказала небольшое воздействие на переводные работы Дударя и Кулешова. Оригинальные тексты переводчиков также не оказали влияния. Как в случае с Дударем, так и в случае с Кулешовым, заметны существенные различия между переводами романа в стихах и структурой их ритма, а также между текстами, которые существовали в то время, и собственными произведениями.

Как отмечено ранее, в произведении Пушкина наблюдается более интенсивное воздействие закона регрессивной акцентной диссимилиации, в то время как в переводах произошло уменьшение ударности на втором икте, что также не соответствует общему направлению эволюции белорусского четырехстопного ямба во втором и третьем периодах. Аналогичные особенности не встречаются и в русском четырехстопном ямбе в период первой четверти XIX века (в соответствии с профилем ударности (0,840 – 0,920 – 0,460 – 1,000) согласно источнику [Тарановский 2010]), когда был написан роман в стихах.

По поводу ритмического сходства произведений переводчиков с профилями ударности второго и третьего периодов можно сделать вывод, что ритмический облик произведений Дударя соответствует второму, в то время как ритмическая структура произведений Кулешова согласуется как со вторым периодом, так и с третьим. Произведения, написанные в 1960-х –1970-х годах, имеют выраженный альтернирующий характер, что характерно для второго периода развития белорусского четырехстопного ямба, а не третьего.

Сравнение ритмики четырехстопного ямба в переводах «Евгения Онегина» с языковой моделью белорусского стиха

Для определения, насколько близка ритмика переводов значениям вероятностной языковой модели (ЯМ), был проведен сравнительный анализ усредненных профилей ударности переводов с профилем ЯМ, представленным в работе Земсковой [Земскова 2019: 41]. Эта модель была построена на основе текста рассказа «Бондарь» (1920) Змитрока Бядули и включает 1865 слов. Целью нашего исследования было выяснить, насколько распределение ритмических структур в стихе переводов подчиняется принципу независимости, как в ЯМ. Если совпадений будет достаточно, то это может указывать на то, что ритмические особенности белорусского языка влияли на ритмику переводов.

На следующем графике (рис. 6) представлены профили ударности ЯМ (0,830 – 0,620 – 0,500 – 1,000) и переводов Кулешова и Дударя.

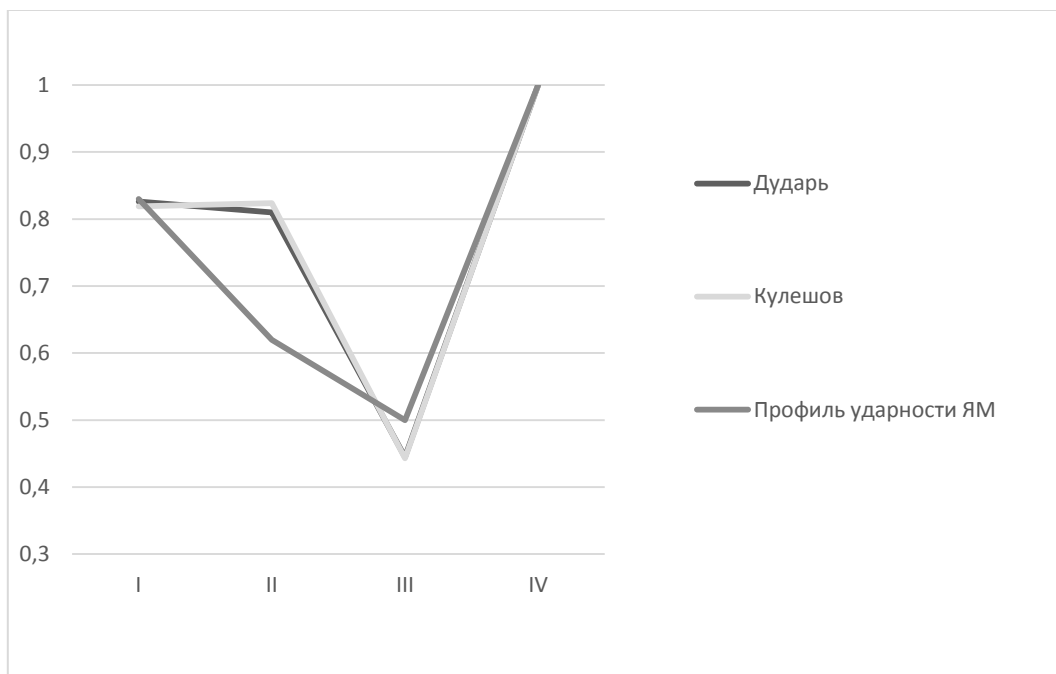

Рис. 6. Усредненные профили ударности переводов Кулешова, Дударя и ЯМ

По характеру ритмических рисунков профили ударности ЯМ и переводов отличаются. Если профиль ударности ЯМ можно охарактеризовать как рамочный, то в ритмике переводов наблюдается иная тенденция. Несмотря на отсутствие выраженной альтернации, как в тексте Пушкина, в переводах наблюдается практически одинаковая ударность первых двух иктов, что также не похоже на рамочный профиль.

Наблюдается небольшая разница в значениях ударности первого икта между текстами, что указывает на схожесть переводов и ЯМ. В ударности второй стопы присутствуют различия, причем переводы имеют более близкие значения ударности, чем данные ЯМ, разница составляет 0,2, что является значительным отличием. В значениях ударности третьего икта разница невелика, но ЯМ имеет немного более высокую ударность, чем переводы.

Таким образом, предположение о воздействии белорусской стихотворной традиции и стремлении сделать стих ритмически ближе к белорусской прозе не нашло подтверждения.

Сравнение ритмики четырехстопного ямба в переводах «Евгения Онегина», выполненных Кулешовым и Дударем, с ритмикой других переводных текстов с русского на белорусский язык

Следующее предположение основано на том, что на ритмику переводов «Евгения Онегина» могла повлиять ритмика других текстов, переведенных с русского на белорусский язык и доступных обоим переводчикам. Как уже было отмечено выше, Дударь и Кулешов переводили тексты в рамках работы во Всебелорусском пушкинском комитете. Поэтому для сопоставления были выбраны тексты, также создававшиеся в рамках этого проекта. Подходящих произведений оказалось несколько: во-первых, это переведенная Кулешовым поэма «Цыганы» в 1936 году [Пушкін 1937]; во-вторых, поэма «Полтава» в переводе Я. Коласа [Пушкін 1938]; в-третьих, поэма «Медный всадник», переведенная Я. Купалой [Купала 1999]⁴.

В таблице 4, представленной ниже, приводятся данные ударности иктов переводов поэм Пушкина «Цыганы», «Медный всадник», «Полтава».

Таблица 4.

Ритмика четырехстопного ямба поэм Пушкина «Цыганы», «Медный всадник», «Полтава» в переводах на белорусский язык

Название	Переводчик	Год	Стопа			
			I	II	III	IV
Цыганы	Куляшоў	1936	0,885	0,800	0,477	1,000
Палтава	Колас	1938	0,854	0,956	0,435	1,000
Медны коннік	Купала	1937	0,864	0,888	0,468	1,000

Сравнение ритмики перевода Кулешова «Евгения Онегина» с ритмикой его перевода поэмы «Цыганы»

Перевод «Евгения Онегина» Кулешов начал создавать практически сразу после завершения работы над переводом поэмы, поэтому было интересно проследить, какое влияние оказывает его предыдущий опыт работы с пушкинским текстом на ритмику перевода романа в стихах.

Разница в значениях ударности первого икта между переводами составляет 0,068, что является значительным отличием, ударность первой стопы в переводе «Цыган» выше, чем в романе в стихах. Разница в значениях ударности второго икта меньше: значение составляет 0,024, снижена ударность второй стопы в переводе поэмы. Наконец, для третьего икта разница в значениях ударности между переводами «Цыган» и «Евгения Онегина» не такая значительная — всего 0,032. Из этого следует, что в целом ритмические рисунки обоих переводов разные по характеру: перевод поэмы имеет выраженный рамочный характер, а перевод романа в стихах, как уже отмечалось ранее, характеризуется тенденцией к уравниванию ударности первых двух иктов.

Стоит отметить, что значения ударности иктов в переводе «Цыган» довольно близки значениям усредненного рамочного профиля ударности произведений Кулешова, написанных в 1940-х — 1960-х годах. Сравнив значения ударности иктов произведений Кулешова и перевода «Цыган», можно выделить следующее: для первой стопы значения ударности близки, разница составляет 0,027; для второго икта значения менее схожи, с разницей в 0,07; для третьего икта значения ударности также не так схожи, с разницей в 0,085. Тем не менее, это не опровергает утверждения о сходстве ритмических рисунков, так как ритмика перевода характеризуется более высокой общей ударностью стиха.

Следовательно, работа над переводом поэмы повлияла на ритмику дальнейших собственных произведений переводчика. Наиболее ярко это проявилось на примере стихотворений «Паведамленне ТАСС», «Колас», «На паўмільярдным кіламетры». С другой стороны, на оставшиеся стихотворения (см. Таблицу 3) также оказал влияние перевод пушкинского текста, но уже романа в стихах, о чем упоминалось ранее.

Таким образом, влияние ритмики перевода «Цыган» на перевод «Евгения Онегина» не подтвердилось. С другой стороны, было выявлено воздействие ритмики переводов, как поэмы, так и романа в стихах, на ритмику собственных произведений переводчика.

Сравнение ритмики переводов Дударя и Кулешова «Евгения Онегина» с переводом Купалы «Медного всадника»

Как упоминалось ранее, в период с 1935 по 1936 год при Всесоюзном пушкинском комитете активно функционировал белорусский отдел, который преимущественно занимался составлением

⁴ Разметка проводилась Земсковой

сборника переводов произведений Александра Пушкина. В рамках этой инициативы упомянутые выше поэмы и роман в стихах были переведены одним размером — четырехстопным ямбом. Поэтому было принято решение провести сопоставительный анализ между переводами. Ритмическая структура самих поэм Пушкина остается незначительно отличной друг от друга — во всех четырех текстах выявляется альтернирующий профиль ударности. Профиль ударности поэмы «Медный всадник»: 0,837 – 0,960 – 0,417 – 1,000; «Полтава»: 0,862 – 0,938 – 0,431 – 1,000; «Цыганы»: 0,867 – 0,896 – 0,478 – 1,000. Небольшие отличия в ритмике присутствуют в поэме «Цыганы», где альтернация выражена меньше всего среди четырех текстов за счет относительно невысокой разницы между ударностью первых двух иктов, а также в ударности первых двух иктов в «Евгении Онегине», значения которых не такие высокие. Тем не менее, эта разница не имеет решающего значения для определения сходств или различий в методах, которыми разные переводчики подходили к передаче ритмики пушкинского произведения.

При сравнении ударностей первого и второго иктов в переводе Купалы и тексте Пушкина заметно, что разница между значениями достаточно существенна. Если в переводе значения ударности первых двух стоп отличаются на 0,024, ударность второго икта выше, то в оригинале это значение равняется 0,123 в пользу второго, что указывает на высокое проявление альтернации. Также имеется различие в значениях ударности третьего икта: в переводе Купалы она выше на 0,051. Следовательно, Купала при переводе пушкинской поэмы не сохраняет оригинальной альтернации, значительно ее снижая посредством повышения ударности третьей стопы и снижении ударности второй стопы, а также повышением ударности первого икта, что в итоге приводит к сближению значений ударности первых двух иктов. Такая же ритмическая особенность наблюдается в переводах романа в стихах, выполненных Кулешовым и Дударем, а также в некоторых стихотворениях Кулешова.

Сравнение ритмики переводов Дударя и Кулешова «Евгения Онегина» с переводом Коласа «Полтавы»

Анализ значений ударностей иктов в переводе Коласа и тексте Пушкина приводит к следующим выводам: разница в значениях ударности первого икта составляет около 0,008, что свидетельствует о практически одинаковой ударности первой стопы. Что касается частоты ударности второго икта, то здесь разница в значениях составляет приблизительно 0,018, что указывает на более значительное различие, причем ударность выше в переводе. Ударность третьего икта практически равна как в поэме «Полтава», так и в ее переводе: разница между значениями составляет около 0,004. Это указывает на то, что Колас достаточно близко повторил пушкинскую ритмику при переводе, но при этом и развил общую ритмическую тенденцию, характерную для пушкинских произведений – выраженная альтернация в переводе Коласа становится еще более существенной за счет повышения ударности второго икта.

Следует подчеркнуть, что и в собственном творчестве Колас взял за образец ритмику, характерную для произведений Пушкина. Этот факт отражен в работе Земсковой и Казарцева «Становление и эволюция белорусского четырехстопного ямба», где отмечается: «Профили ударности «Новой земли» и «Хаты рыбака» Коласа практически полностью совпадают с ритмическими характеристиками «Медного всадника» Пушкина» [Земскова, Казарцев 2022: 60]. Здесь стоит сделать небольшое уточнение, что ритмика собственных произведений Коласа не столько похожа на ритмику конкретно поэмы «Медный всадник», а скорее соответствует усредненной ритмике пушкинских произведений, в том числе, например, поэмы «Полтава», которую он переводил.

В результате исследования переводов пушкинских текстов, выполненных в 1936 году, выделяются следующие подходы переводчиков к оригиналу: Колас при переводе не только придерживался ритмики Пушкина, но и использовал аналогичные ритмические особенности в своих собственных произведениях. В то же время, Кулешов, переводя «Цыган», взял за основу ритмическую структуру, которая значительно отличается от оригинальной, и затем перенес ее на свои собственные произведения. Дударь, переводя роман в стихах, внес некоторые изменения в оригинальную ритмику, которая характеризуется сходством в значениях ударности первого и второго иктов. В своем переводе «Медного всадника» Купала также внес изменения в ритмическую структуру, существенно уменьшив ударность второго икта, тем самым приближаясь к значениям ударности первой стопы, что делает разницу между частотами ударности первых двух иктов не такой значительной, как в оригинальном тексте.

Из этого следует, что ритмические изменения, проявившиеся в переводе Купалы, могли повлиять вначале на ритмику романа в стихах в переводе Дударя, а впоследствии – на перевод Кулешова. Купала, Кулешов, Колас и другие переводчики, без сомнения, были ознакомлены с работами друг друга. Отдельные фрагменты из их переводов публиковались и подвергались рецензированию. Например, части переводов по мере их написания печатались в газетах «Літаратура і мастацтва» и «Польмя рэвалюцый», там же публиковалась и критика.

Также значимым является то, что Купала играл важную роль в восприятии юных переводчиков и поэтов, таких как Дударь и Кулешов. Он занимал руководящую должность во Всебелорусском пушкинском комитете, а также непосредственно принимал решение, какие тексты достанутся для перевода тем или иным поэтам. По воспоминаниям поэтов Звонака [Звонак 1982: 82] и Граховского

[Грахоўскі 1986: 40], Купала очень положительно отреагировал на перевод Дударем 6 главы «Евгения Онегина», когда тот зачитывал ее на собрании.

Следовательно, небезосновательным является предположение, что ритмические особенности, присутствующие в переводе Купалы, Дударь учитывал при создании собственного перевода. Однозначный вывод о влиянии ритмики перевода «Медного всадника» на перевод «Евгения Онегина», выполненный Кулешовым, сделать сложнее. Стоит учитывать тот факт, что на момент создания переводов как «Медного всадника», так и «Евгения Онегина» Кулешов работал над переводом поэмы «Цыганы», ритмика которой отдаленно напоминает ритмику перевода романа в стихах. Ознакомьтесь с полным текстом дударевской рукописи он не мог, так как машинопись не сохранилась в связи с арестом поэта. Несмотря на это, можно предположить, что Кулешов, все же читавший если не полностью, то хотя бы фрагментарно переводы Дударя и Купалы, мог принимать во внимание определенные ритмические особенности при последующей работе над переводом «Евгения Онегина».

Заключение. В результате проведенного исследования были получены следующие выводы: ритмический рисунок обоих переводов романа в стихах обладает уникальным характером, не свойственным ни белорусской, ни русской стихотворной традициям разных периодов. Дударь и Кулешов не ориентировались на ритмику собственных произведений при переводе пушкинского романа. Наоборот, было выявлено, что ритмика перевода «Евгения Онегина» повлияла на ритмику поздних произведений Кулешова, так как в этих стихотворениях встречаются те же ритмические особенности. Кроме того, было установлено, что ритмика переводов далека от ритмики белорусской прозаической речи. Это было проверено при помощи сопоставительного анализа с данными вероятностной языковой модели, построенной по рассказу «Бондарь» 1920 года. В результате анализа профилей ударности обоих переводов и оригинального текста по главам было выявлено, что если в первых главах ритмика переводов отличается друг от друга, то к финальным главам она становится практически идентичной. Этот феномен интересен и тем, что второму переводчику не была доступна полная версия первого перевода романа в стихах, соответственно, сходство ритмики не может быть объяснено подражанием или копированием ритмики другого перевода. При этом обнаружилось сходство главной ритмической особенности – небольшой разницей в ударности первых двух иктов – с другим переводом, выполненным в рамках проекта по переводу пушкинских текстов в 1936 году. Перевод Купалы «Медного всадника» имеет такую же ритмическую особенность, выраженную, однако, не так явно, как в переводах романа в стихах. Тем не менее разница в ударности первой и второй стопы в переводе значительно ниже, чем в оригинальном тексте. Эта гипотеза подтверждается еще и тем, что Купала для молодых переводчиков Дударя и Кулешова был несомненным авторитетом и поэтому они могли сознательно или бессознательно повторять ритмику перевода «Медного всадника» при создании собственного.

Кроме того, существует обоснованное предположение, что Арсеньева, автор самого позднего перевода «Евгения Онегина», вероятно, не учитывала предыдущие переводы. На это указывают и значительные отличия в ритмике, так как она практически полностью соответствует пушкинской, и большое количество лексических отступлений от оригинального текста, что ни Дударь, ни Кулешов в своих переводах не могли себе позволить. Также случай Арсеньевой подтверждает гипотезу, что текст романа в стихах может быть переведен на белорусский язык с сохранением оригинальной ритмики.

Таким образом, результаты исследовательской работы позволяют прийти к заключению, что ни один из рассмотренных переводов произведений Пушкина не оказал значительного воздействия на развитие белорусского четырехстопного ямба, за исключением частного случая, касающегося некоторых стихотворений Кулешова.

Список использованной литературы:

1. А. Б. Пра пераклады твораў Пушкіна. Літаратура і Мастацтва. 1936. № 26.
2. Грахоўскі С. Так і было. Мінск: Мастацкая літаратура, 1986.
3. Дудар А. Выбраныя творы / Алесь Дудар; уклад., прадм., камент. Ганна Севярынец. Мінск: Лімарыус, 2017.
4. Жыбуль В. Беларуская Анегііяна // Тры «Анегіны» / укладанне, прадмова, каментары: Г.К. Севярынец. Мінск: Регістр, 2020.
5. Званак А. Жыве Купала ў маім сэрцы. Успаміны пра Янку Купалу. Мінск: Мастацкая літаратура, 1982.
6. Земскова Т.А. Генезис и эволюция белорусского ямба. Бакалаврская выпускная работа. СПб: НИУ ВШЭ, 2019.
7. Земскова Т.А. Русско-белорусский ритмический трансфер: переводы четырехстопных ямбов. Магистерская диссертация. М.: НИУ ВШЭ, 2021.
8. Земскова Т.А., Казарцев Е.В. Становление и эволюция белорусского четырехстопного ямба // Russian Literature. V. 134. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ruslit.2022.08.004> (дата обращения: 02.03.23)
9. Куляшоў А.А. Збор твораў у пяці тамах. Т.1. Вершы. 1927-1970 гг. Мінск: Мастацкая літаратура, 1974.
10. Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. Т. 6. Паэмы, пераклады. Мн.: Маст. літ., 1999.

11. Пушкин А. Аўген Анегін (Урыўкі) / пер. Н. Арсеньевой, падрыхт. для друку Л.Юрэвіча // Запісы БІНіМ (New York - Miensk). 2006. № 30.
12. Пушкин А.С. Палтава / пер. Я. Коласа. Мн.: ДВБ. Маст. літ., 1938.
13. Пушкин А.С. Цыганы / пер. А. Куляшова. Мн.: ДВБ. Маст. літ., 1937.
14. Расстреляная літаратура: творы беларускіх пісьменнікаў, загубленых карнымі органамі бальшавіцкай улады. Уклад. Л. Савік, і інш. Мінск, 2008.
15. Рынейскі М. И назовет меня всяк суцый в ней язык // Літаратура і Мастацтва. 1936. № 23.
16. Тарановскі К. Русские двусложные размеры. Статьи о стихе (с таблицами). М: 2010.
17. Томашевскі Б.В. Ритмика чотырхстопнаго ямба по наблюдениям над стихом «Евгения Онегина» // Избранные работы о стихе. СПб: Филологический ф-т – СПбГУ, 2007.
18. Тры «Анегіны» / укладанне, прадмова, каментары: Г.К. Севярынец. Мінск: Регистр, 2020.
19. Хатулёў П. Супроць безадказных адносін да класікі. Літаратура і Мастацтва. 1936. № 25.

References:

1. A. B. Pra peraklady tvoraŭ Pushkina. Litaratura i Mastatstva. 1936. № 26.
2. Grakhoŭski S. Tak i bylo. Minsk: Mastatskaya litaratura, 1986.
3. Dudar A. Vybranyya tvory / Ales Dudar; uklad., pradm., kament. Ganna Sevyarynets. Minsk: Limaryus, 2017.
4. Zhybul V. Belaruskaya Aneginiyana // Try «Aneginy» / ukladanne, pradmova, kamentary: G. K. Sevyarynets. Minsk: Registr, 2020.
5. Zvonak A. Zhyve Kupala ū maim sertsy. Uspaminy pra Yanku Kupalu. Minsk: Mastatskaya litaratura, 1982.
6. Zemskova T.A. Genезis i evolyutsiya belorusskogo yamba. Bakalavrskaya vypusknaya rabota. SPb: NIU VShE, 2019.
7. Zemskova T.A. Russko-belorusskii ritmicheskii transfer: perevody chetyrehstopynykh yambov. Magisterskaya dissertatsiya. M.: NIU VShE, 2021.
8. Zemskova T.A., Kazartsev E.V. Stanovlenie i evolyutsiya belorusskogo chetyrehstopynogo yamba // Russian Literature. V. 134. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ruslit.2022.08.004> (data obrashcheniya: 02.03.23)
9. Kulyashoŭ A.A. Zbor tvoraŭ u pyatsi tamakh. T.I. Vershy. 1927-1970 gg. Minsk: Mastatskaya litaratura, 1974.
10. Kupala Ya. Poŭny zbor tvoraŭ: U 9 t. T. 6. Paemy, peraklady. Mн.: Mast. lit., 1999.
11. Pushkin A. Аўген Анегін (Ўрыўкі) / пер. Н. Арсеневой, падрыхт. для друку Л. Юревича // Записи BINiM (New York - Miensk). 2006. № 30.
12. Pushkin A.S. Paltava / per. Ya. Kolasa. Mн.: DVB. Mast. lit., 1938.
13. Pushkin A.S. Tsygany / per. A. Kulyashova. Mн.: DVB. Mast. lit., 1937.
14. Rasstralyanaya litaratura: tvory belaruskikh pismennikaŭ, zagublenykh karnymi organami balshavitskai ulady. Uklad. L. Savik, i insh. Minsk, 2008.
15. Ryneiski M. I nazovet menya vsyak sushchii v nei yazyk // Litaratura i Mastatstva. 1936. № 23.
16. Taranovskii K. Russkie dvuslozhnye razmery. Stati o stikhe (s tablitsami). M: 2010.
17. Tomashevskii B.V. Ritmika chetyrehstopynogo yamba po nablyudenyam nad stikhom «Evgeniya Onegina» // Izbrannyye raboty o stikhe. SPb: Filologicheskii f-t SPbGU, 2007.
18. Try «Aneginy» / ukladanne, pradmova, kamentary: G. K. Sevyarynets. Minsk: Registr, 2020.
19. Khatuleŭ P. Suprots bezadkaznykh adnosin da klasiki. Litaratura i Mastatstva. 1936. № 25.

МРНТИ 19.41.91

10.51889/2959-5657.2023.84.2.014

Кадырова Г.Р.¹, Адибаева Ш.Т.²

¹Satbayev University Satbayev University, Алматы, Казахстан

²UIB имени Кенжегали Сагадиева, Алматы, Казахстан

¹к.ф.н. ассоциированный профессор, g.kadyrova@satbayev.university

²к.ф.н., доцент, adibaeva13@mail.ru

ГЛОБАЛЬНЫЕ И ЛОКАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ ЖУРНАЛИСТИКИ: КОНТЕНТ И СТИЛЕОБРАЗУЮЩИЕ ФАКТОРЫ

Аннотация

В статье "Глобальные и локальные тренды журналистики" контент и стилеобразующие факторы рассматривается само понятие "тренд журналистики", так как семантика этого терминосочетания еще не до конца сформирована в академической среде зарубежья и Казахстана, не зафиксирована в словарях. Значительный акцент в исследовании делается на глобальных, объединяющих факторах трендообразования и их тотальном проникновении на все уровни коммуникаций – в журналистике, маркетинге, рекламе и PR. Локальные тренды также выделяются в статье, анализируются и признаются отчасти аутентичными по своему наполнению, но не по форме.

Ключевые слова: тренды журналистики, стилистика, контент, глобализация, локальный тренд, tone of voice

Қадырова Г.Р.¹, Әдібаева Ш.Т.²

¹Сәтбаев Университеті, Алматы, Қазақстан

²Кенжеғали Сағадиев атындағы УІВ, Алматы, Қазақстан

¹ф.ғ.к., қаумдастырылған профессоры, g.kadyrova@satbayev.university

²ф.ғ.к., adibaeva13@mail.ru

ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ЖӘНЕ ЖЕРГІЛІКТІ ТРЕНДТЕРІ: КОНТЕНТ ЖӘНЕ СТИЛЬДІ ФАКТОРЛАР

Аннотация

Мақалада мазмұн мен стильді құрайтын факторлар «журналистика тренді» ұғымының өзі қарастырылады, себебі бұл терминдік тіркестің семантикасы әлі де шет елдер мен Қазақстанның академиялық ортасында толық қалыптаспаған, сөздіктерде тіркелмеген. Зерттеуде жаһандық, біріктіруші тренд түзу факторларына және олардың коммуникациялардың барлық деңгейіне – журналистикада, маркетингте, жарнамада және PR-де жаппай енуіне айтарлықтай баса назар аударылады. Жергілікті трендтер сондай-ақ мақалада бөлінеді, талданады және өзінің толтырылуы бойынша, бірақ нысаны бойынша емес, жартылай тең түпнұсқалы деп танылады.

Түйін сөздер: журналистика трендтері, стилистика, контент, жаһандану, жергілікті тренд, tone of voice

Kadyrova G.R.¹, Adibayeva Sh.T.²

¹Satbayev University Satbayev University, Almaty, Kazakhstan

²UIB named after Kenzhegali Sagadiyev, Almaty, Kazakhstan

¹candidate of philological sciences, acting associate professor, g.kadyrova@satbayev.university

²candidate of philological sciences, adibaeva13@mail.ru

GLOBAL AND LOCAL TRENDS IN JOURNALISM: CONTENT AND STYLE-FORMING FACTORS

Abstract

The article "Global and Local Trends in Journalism" content and style-forming factors examines the very notion of "trend in journalism," since the semantics of this term combination has not yet been fully formed in the academic environment abroad and in Kazakhstan, nor has it been fixed in dictionaries. A significant emphasis in the study is placed on global, unifying factors of trend formation and their total penetration into all levels of communications - in journalism, marketing, advertising and PR. Local trends are also highlighted in the article, analyzed and recognized as partially authentic in their content, but not in their form.

Keywords: journalism trends, stylistics, content, globalization, local trend, tone of voice

Введение. Понятие "тренд", на наш взгляд, концептуально более всего разработано в маркетинге, где под ним понимается какая-то устойчивая тенденция, которая «продает саму себя». Эта тенденция устойчива во времени, однако подвержена неким колебаниям: нарастание популярности, пик, спад, нарастание. Отметим, что в мире моды тоже хорошо знакомы с этим понятием, где тренд воспринимается как устойчивое направление в сторону какого-то стилистического или технологического решения.

Владимир Самойлов, практикующий промышленный и графический дизайнер, тренд-аналитик так охарактеризовал этот феномен: "тренд – это поток взаимосвязанных изменений в культуре, технологиях и обществе, влияющий на потребительские предпочтения и дизайн продуктов. Сумма отдельных векторов, к чему стремятся люди" [1]. На наш взгляд, это определение хорошо подходит к пониманию разрабатываемой нами темы. Таким образом, можно принять за константу факт того, что тренд изучается в разных направлениях и обнаруживает себя в таких далеких друг от друга областях, как, например, бизнес и искусство, маркетинг и литература.

В данном исследовании мы сфокусируемся на неких тенденциях в области современной журналистики и попытаемся доказать наличие долгосрочных, устойчивых тенденций, формирующих тренды. Тренды же в свою очередь могут выделяться в некие концепты, конструирующие определенную картину мира у современной аудитории. Под концептом, мы понимаем лингвокультурологическое явление, отражающее происходящие в мире процессы на уровне концептуальных единиц.

Объектом исследования выступило интернет-пространство СМИ Казахстана, а также средств массовой коммуникации (соцсети и мессенджеры). Целью статьи стало изучение контента и стилеобразующих факторов, составление практических рекомендаций по работе с трендами в сфере коммуникаций. Ценность исследования заключается в попытке выявления стилистических приемов в журналистских материалах, малоизученность темы гарантирует ее новизну и перспективность.

Основная цель данного исследования – выявить трендовые направления в казахстанской журналистике на уровне стиля, тональности и дать некие инструменты по определению трендовых тем через его словесную репрезентацию. Доказать, что тренды журналистики едины как для локальных, так и для глобальных СМИ и СМК (средств массовой коммуникации).

Задачи:

- дать определение термину "тренд журналистики";

- выявить основные глобальные тренды в СМИ и СМК;

- выработать практические рекомендации по эффективному исследованию трендов на лингвокультурологическом уровне

Методика. Для сбора и анализа использовались качественные и количественные методы исследований. Метод опроса помог установить взаимосвязь между темами, которые интересны студентам и трендами, которые транслируют глобальные и локальные СМИ. Метод экспертного интервью помог верифицировать результаты. Также использовались такие лингвистические методы: метод компонентного анализа, описательный и структурный методы. Тренд (англ. trend – тенденция) преобладающая новая тенденция в популярной моде или культуре, однако для нашего исследования объектом послужил медиатекст. Именно поэтому в основу теоретической части исследования легли труды исследователей медиатрендов и медиатекста Т.Г. Добросклонская, Г.С. Мельник, В.Ю. Кожанова, А.Г. Бочаров, А.И. Акопов, С.И. Симакова, М.С. Некрасова. Были рассмотрены теоретики социальной психологии и психологии рекламы Г.М. Андреева, И.Л. Викентьев, Л.Ю. Гермагенова, Ю.А. Бурмакова. И, конечно же, в ряду других были изучены ученые-лингвисты Ю.Е. Галямина, В.И. Емельяненко, Я.Э. Ахапкина, Е.В. Рахилина, А.П. Атягина, Б.Солис.

Результаты. Тема медиатрендов лежит в плоскости пересечения государственного и бизнес-секторов, а медиа становятся диалоговой площадкой для обсуждения важных социальных проблем. Именно поэтому изучение данной темы на теоретическом уровне способно внести значительный практический вклад в развитие инфобизнеса и принести пользу обществу. В данной статье впервые предлагается инструментарий по выявлению тренда на уровне словесной, лексической репрезентации. Несомненно, что ведущая роль слова в системе языковых средств определяет его место в стилистике языка. Слово является основной стилистической единицей. Лексическая стилистика изучает соотносительные лексические средства языка, давая оценку использованию слова в конкретной речевой ситуации и выработывая рекомендации нормативного словоупотребления в различных функциональных стилях. Понятие "медиатекст" на сегодняшний день присутствует в любых средствах массовой информации, будь то традиционная пресса, радио, телевидение или новые конвергентные онлайн-издания. С английского языка понятие "медиатекст" переводится и обозначает продукт коммуникации (вербальный, визуальный, аудиальный, текстовый, мультимедийный), получивший распространение в разноплановых медиа (пресса, телевидение, радио, интернет-порталы, социальные сети и др.). Появилось это понятие в 90-х годах XX века в Англии и обозначало любой текст, опубликованный в СМИ. В науку термин "медиатекст" был введен в связи с появлением таких средств массовой коммуникации как телевидение, радио и интернет. С развитием аудио и видео форматов журналистики, понятие "медиатекст" расширяется и вбирает в себя не только привычный речевой (вербальный) способ коммуникации, но и язык тела (невербальный), интонацию, тембр речи (паравербальный). В этом заключается особенность медиатекста – он может быть включен в различные медийные структуры, объединяя несколько способов коммуникации. Термин медиатекст рассматривается как гипероним ряда предшествующих терминов: журналистский текст, PR-текст, публицистический текст, газетный текст, теле и радиотекст, рекламный текст, текст Интернет-СМИ и т. д. Три основных сферы его функционирования – журналистика, PR и реклама.

Как отмечает Александр Гороховский в исследовании "Фактчекинг как тренд журналистских расследований: возможности и перспективы": «Благодаря цифровым технологиям информация – единственный продукт в современном мире, количество которого удваивается ежедневно. Невероятно высокая скорость распространения информации – еще одна черта нашего времени. Многочисленность каналов генерации и распространения информации создает базис для формирования определенного мнения и даже стереотипа поведения. Параллельно технологии PR насыщают медийные потоки инструментами влияния – элементами популизма и манипуляции" [1, 5].

Подробнее остановимся на понятии трендов. Понятие "тренд" многозначно, например, как отмечается в статье В.С. Байдина "Медиатренды российского ТВ эпохи "нулевых": аспекты бытования и реализации": "В экономическом тезаурусе "тренд" – это, с одной стороны, наглядное проявление тенденции развития, выраженное в количественных показателях, а с другой – это и сам характер проявления тенденции" [2, 7]. Действительно, обращение к экономической терминологии задает определенный порядок восприятия медийного продукта, а именно понимание его как результата творчества, технологии и маркетинга.

В данном исследовании в понятие "тренд" мы вкладываем определенный вектор, направление развития в какой-либо области жизни. Например, в одежде, финансах, технологиях или дизайне, либо определенное явление, продукт или предмет, задающий тон в этой области. Каждый для себя может ответить на вопрос о том, какой сейчас тренд в моде? Проводя занятие для студентов-журналистов,

маркетологов, пиарщиков, филологов можно задать подобный вопрос в аудитории и увидеть, что ответы будут, во-первых, похожи во всех группах, во-вторых, они будут незначительно меняться из года в год. Так, опрашивая, студентов Университета Международного Бизнеса имени Кенжегали Сагадиева с 2018 года по 2023 нам удалось зафиксировать следующие ответы.

Тренды в моде:

- Унисекс
- Вестернизация
- Феминизация мужских образов
- Маскулинизация женских образов
- Стилистический микс
- Цикличность
- Эклектичность
- Ретроспективность
- Аутентичность, использование элементов национальной одежды
- Влияние К-рор культуры

Не смотря на кажущееся разнообразие в моде перед студентами стояла задача найти общее, сфокусироваться на объединяющих факторах, тенденциях, которые и выливаются с практической точки зрения в понятие "тренд". Отметим, что такая тенденция характерна не только локально для Казахстана, но и для всего глобального модного сообщества. Так же можно с удивлением заметить, что в мире моды функционируют не только повторяющиеся, но и взаимоисключающие тренды, например, такие как "вестернизация" и "влияние К-рор культуры". То есть с одной стороны, глобально на моду влияют западная мода и западные же ценности, а, с другой, мы не можем не заметить активное внедрение корейской, то есть уже азиатской культуры, которая транслируется в СМИ через К-рор.

Далее перед студентами ставился вопрос о том, какие тренды можно отметить в журналистике на уровне контента, то есть наполнения, а не формы? Опрос так же проводился в период с 2018 по 2023 годы, анализируя ответы, учитывая все изменения, на данный момент мы выделяем следующие тренды.

Тренды в журналистике на уровне контента:

- Экология (футуризм, жанр "научпоп" и "антиутопия")
- Психология (жанр "инструкция к жизни")
- Гендерное равенство (калькированная стилистика)
- Феминизм (феминитивы)
- Бодипозитив (физиологические подробности)
- Здоровый образ жизни (life stile)

Ниже приведем таблицу, где подробнее опишем составляющие выделенных нами трендовых тем.

Таблица "Тренды журналистики"

Название тренда	Стилистическая окраска	Примеры слов	Хештеги
Экология	Футуризм, жанр "научпоп" и "антиутопия"	Загрязнение, экоактивизм, зона экологического бедствия, зеленый маркетинг, климатические факторы	#катастрофа #био #эко #органик
Психология	Жанр "инструкция к жизни"	Абьюзивные отношения, ресурсное состояние, личностный рост, токсичные отношения	#абьюз #травма #эмпатия
Гендерное равенство	Калькированная стилистика	Гендерное равенство /gender equality, гендерная идентичность /gender identity, гендерная дискриминация/ gender discrimination, гендерный разрыв/ gen-der gap	#гендер #трансгендер #квир #бисексуальность #гомофобия
Феминизм	Феминитивы	Министрка, авторка, редакторка, блогерка	#феминизм #харассмент #metoo #немолчи #сексизм
Бодипозитив	Физиологические подробности, отсутствие эвфемизмов	Менструация, менструальная чаша, потовые железы	#эйджизм #бодипозитив
Здоровый образ жизни	life stile	Правильное питание, фитнес, рацион, ЗОЖ	#зож #пп

Отметим, что современные медиатренды затрагивают сегодня каждую отрасль, которая так или иначе присутствует в медиа пространстве не только Казахстана, но и во всем мире. Тренды постоянно меняются, маркетологи, например, выделяют микротренды и макротренды. Первые меняются со скоростью света, их необходимо применять ситуативно, подстраивая под свою нишу. Макротренды же более долгосрочны, они могут стать частью позиционирования, могут повлиять на рубрикатор SMM-стратегии. В целом оба вида трендов отвечают за актуальность и так называемую модную или злободневную повестку дня. Изучение медиатрендов сегодня можно назвать междисциплинарной задачей – сфера интересов лежит и в бизнесе, а для СМИ знание инструментов использования трендов – это способ оставаться востребованными целевой аудиторией.

Отдельно хотелось бы отметить, что важным для Казахстана медиатрендом стала тема **гендерного равноправия/гендерного неравенства**, которая активно набирает обороты в социальных сетях и СМИ. Общая мировая тенденция сегодняшнего времени заключается не только к переоценке социальных устоев, но и в значительной трансформации гендерных отношений. Сегодня тему гендера можно смело назвать одним из ярких проявлений состояния социокультурных систем XXI века. Особым изменениям в общественном сознании подверглась женская гендерная роль, ее образ сегодня связан с социальной активностью и независимостью. "Вопрос о положении женщин выдвигается на первый план и в социальной теории – это видно из анализа потока научных публикаций последних лет», говорится в статье Белокрылова М.А. и Лазарева С.А. "Феминизм как мировой коммерческий тренд" [3, 44]. Очень активно проходит процесс феминизации и в Казахстане. Апогеем развития данной темы стал мирный марш феминисток, который прошел в городе Алматы 8 марта 2021 года и был посвящен теме безопасности женщин. Этот марш был организован активистами движения "Казфем", "Феминита", "FemAgora", "Фемсреда", при поддержке общественного фонда "SVET". Данное событие безусловно привлекло внимание к теме гендерного неравенства в Казахстане, на котором организаторы выступили с требованиями внесения поправок в закон о бытовом и сексуальном насилии.

Тренд базируется не только на устойчивости, но и на изменчивости и сегодня мы можем выделить ряд довольно устойчивых трендов в мировом медиапространстве. К примеру, можно с уверенностью говорить о таких трендовых темах как **бодипозитив, ЗОЖ, гендерное равноправие, экология, феминизм, успешность и мотивация**. Эти тренды мы отразили в схеме "Медиатренды".

Схема "Медиатренды"

Изучение трендов журналистики имеет огромный научный потенциал и должно быть непрерывным – замеры нужно делать регулярно. Большим потенциалом обладает и прогнозирование трендов журналистики, в чем может сегодня помочь и искусственный интеллект. Политическая обстановка тоже может не только прогнозироваться через инструментарий трендов, но и напрямую формироваться через средства массовой информации и коммуникации. Таким образом, можно доказать, что практически любая тема может стать трендовой и значимой в СМИ. Средства массовой информации, придерживаясь повестки, способствуют всестороннему решению проблем или, напротив, эскалации разного рода конфликтов. Важно понимать, что тренды журналистики сегодня становятся целой технологией формирования мировоззрения, жизненных ценностей и интересов молодого поколения. Нельзя и недооценивать роль слова, необходимо подробно изучать инструментарий по выявлению тренда на уровне словесной, лексической репрезентации.

Отметим, что в результате исследования было выявлено шесть трендов на уровне стилистики, которые являются довольно устойчивыми в последние 5-10 лет. Данные темы имеют статус не только социально значимых, но и устойчивых в глобальном, мировом пространстве. Исследователи приходят к выводу о том, что тема трендов в журналистике нуждается в постоянном исследовании и имеет множество нерешенных вопросов. Тренды в сфере журналистики выявляются на стилистическом уровне, а также и, напротив, могут быть сформированы на уровне языка намерено с целью создания определенного воздействия.

Список использованной литературы:

1. Гороховский А. Фактчекинг как тренд журналистских расследований: возможности и перспективы. Алматы: Дом печати Баспагер, 2017. – 111 с.
2. Байдина В.С. Медиатренды российского ТВ эпохи «нулевых»: аспекты бытования и реализации. Томский государственный университет, 2020. – 200 с.
3. Белокрылов М. А. и Лазарев С. А. Феминизм как мировой коммерческий тренд. История и современное мировоззрение, Т.4., 2020 № 4. – 46-48 с
4. KEMP SIMON DIGITAL 2022: TIKTOK'S RAPID RISE CONTINUES [Online] // www.datareportal.com. - Simon Kemp, January 26, 2022. - March 27, 2023. - <https://datareportal.com/reports/digital-2022-tiktok-headlines?rq=tiktok>.
5. About Trend Hunter [Online] // www.trendhunter.com. – 2023. – March 27, 2023. – <https://www.trendhunter.com/about-trend-hunter>.
6. Online Etymology Dictionary trend [Online] // www.etymonline.com. – March 27, 2023. – <https://www.etymonline.com/search?q=trend>.
7. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка [Словарь]. – Санкт-Петербург: Издательство: Норинт. – Т. 1.

References:

1. Gorokhovskiy A. Factchecking as a trend of journalistic investigations: opportunities and prospects. *Almaty: Baspager Press House, 2017. - 111 p.*
2. Baidina V.S. Mediatrends of Russian TV of the era of "noughties": aspects of existence and realization. *Tomsk State University, 2020. - 200 p.*
3. Belokrylov M. A. and Lazarev S. A. Feminism as a World Commercial Trend. *History and modern worldview, Vol. 4., 2020 No. 4. - 46-48 p*
4. KEMP SIMON DIGITAL 2022: TIKTOK'S RAPID RISE CONTINUES [Online] // www.datareportal.com. - Simon Kemp, January 26, 2022. - March 27, 2023. - <https://datareportal.com/reports/digital-2022-tiktok-headlines?rq=tiktok>.
5. About Trend Hunter [Online] // www.trendhunter.com. - 2023. - March 27, 2023. - <https://www.trendhunter.com/about-trend-hunter>.
6. Online Etymology Dictionary trend [Online] // www.etymonline.com. - March 27, 2023. - <https://www.etymonline.com/search?q=trend>.
7. Kuznetsov S. A. Big explanatory dictionary of the Russian language [Dictionary]. - St. Petersburg: Publisher: Norint. - T. 1.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Алкая Еркан – Фырат университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, Елязыг, Түркия, ealkaya16@gmail.com

Пансат Жансая Мусилхановна – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, филология мамандығының 2 курс докторанты, 94_jansaya@mail.ru

Кабдулова Карлыгаш Лекеровна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: lastochkanao@mail.ru

Тунгатова Галия Жолдыбаевна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, аға оқытушы

Константинова Ольга Сергеевна – Торайғыров Университеті, гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, samaya_schastliv@mail.ru

Түркмен Фикрет – Еге университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, Измир, Түркия

Саметова Жаңагүл Шыңғысханқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD доктор, аға оқытушы

Абишева Сауле Джунусовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, s.abisheva@mail.ru

Смайлова Жадыра – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 1 курс докторанты, smailova_zhadyra@list.ru

Әбдіғазизұлы Балтабай – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор

Герчинска Данута – Слупск қаласындағы Помор университеті, Слупск, Польша, хабилизациялық доктор, профессор, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Молдағали Мадина Бауыржановна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, докторант, оқытушы, mmoldagali@list.ru

Жумагулова Бакытгуль Сакеновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, доцент, bakitgul@inbox.ru

Ибраева Жанарка Бакибаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, **igb1006@mail.ru**

Орынханова Гибадат Аманжоловна – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, қауымдастырылған профессор м.а., **gibatat_o@mail.ru**

Токшылықова Гульназ Базарбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, аға оқытушы

Қазтаева Айымжан Қанатқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2-курс магистранты

Якимова Мария Владимировна – «Жоғары Экономика мектебі» ұлттық зерттеу университеті, Мәскеу, Ресей

Атембаева Гульнар Айдашевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті докторант, g.atembaeva@gmail.com

Абуова Бибижан Паркуловна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, аға оқытушы

Ларионова Ирина Юрьевна – Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, cotedazur.riviera@mail.ru

Капышева Гульнар Кыдырбековна – Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, gulnarkapysheva@mail.ru

Қадырова Галина Рабиковна – Сәтпаев Университеті, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, g.kadyrova@satbayev.university

Адибаева Шолпан Тимуровна – Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, adibaeva13@mail.ru

НАШИ АВТОРЫ

Алкая Еркaн – Университет Фират, доктор филологических наук, профессор, Елязыг, Турция, ealkaya16@gmail.com

Пансат Жансая Мусилхановна – Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, докторант 2 курса филологии, 94_jansaya@mail.ru

Кабдулова Карлыгаш Лекеровна – Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, доктор филологических наук, профессор, e-mail: lastochkanao@mail.ru

Тунгатова Галия Жолдыбаевна – Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, старший преподаватель

Константинова Ольга Сергеевна – Торайгыров Университет, магистр гуманитарных наук, старший преподаватель, samaya_schastliv@mail.ru

Туркмен Фикрет – Университет Еге, доктор филологических наук, профессор, Измир, Турция

Саметова Жаңагүл Шыңгысхановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор PhD, старший преподаватель

Абишева Сауле Джунусовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор филологических наук, профессор, s.abisheva@mail.ru

Смайлова Жадыра – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 1-го курса, smailova_zhadyra@list.ru

Абдигазилулы Балтабай – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор филологических наук, профессор

Герчинска Данута – Поморский университет в Слупске, хабилитированный доктор, профессор, Слупск, Польша, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Молдагали Мадина Бауыржановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант, преподаватель, mmoldagali@list.ru

Жумагулова Бакытгуль Сакеновна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор филологических наук, доцент, bakitgul@inbox.ru

Ибраева Жанарка Бакибаевна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, igb1006@mail.ru

Орынханова Гибадат Аманжоловна – Казахский национальный женский педагогический университет, и.о.асс.профессора, gibadat_o@mail.ru

Токшылыкова Гульназ Базарбаевна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, старший преподаватель

Казтаева Айымжан Канаткызы – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, магистрант 2 курса

Якимова Мария Владимировна – Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Москва, Россия

Атембаева Гульнар Айдашевна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, докторант, g.atembaeva@gmail.com

Абуова Бибижан Паркуловна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, старший преподаватель

Ларионова Ирина Юрьевна – Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, кандидат педагогических наук, профессор, cotedazur.riviera@mail.ru

Капышева Гульнар Кыдырбековна – Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, кандидат филологических наук, профессор, gulnarkapysheva@mail.ru

Қадырова Галина Рабиқовна – Сатпаев Университет, кандидат филологических наук, асс. профессор, g.kadyrova@satbayev.university

Адибаева Шолпан Тимуровна – Университет Международного бизнеса имени Кенжегали Сагадиева, кандидат филологических наук, доцент, adibaeva13@mail.ru

OUR AUTHORS

Alkaya Ercan – Firat University, Doctor of Philological sciences, Professor, Elazig, Turkiye, ealkaya16@gmail.com

Pansat Zhansaya – M.Auezov South Kazakhstan University, 2st year doctoral student of Philology, 94_jansaya@mail.ru

Kabdulova Karlygash – Kazakh University of the International Relations and World Languages named by Abylai Khan, Doctor of Pedagogical sciences, Professor, e-mail: lastochkanao@mail.ru

Tungatova Galiya – Kazakh University of the International Relations and World Languages named by Abylai Khan, Doctor of Pedagogical sciences, Professor,

Konstantinova Olga – Toraighyrov University, Master of Humanities, Senior Lecturer, samaya_schastliv@mail.ru

Fikret Turkmen – Ege University, Doctor of Philology, Professor, Izmir, Turkey

Zhanagul Sametova – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD, senior lecturer

Abisheva Saule – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctor of philological sciences, professor, s.abisheva@mail.ru

Smailova Zhadyra – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD student 1st year, smailova_zhadyra@list.ru

Abdigaziuly Baltabay – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctor of philological sciences, professor

Gierczynska, Danuta – Pomeranian University in Słupsk, Słupsk, Poland, dr.hab., professor, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Moldagali Madina – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD Candidate, lecturer, mmoldagali@list.ru

Zhumagulova Bakytgul – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctor of philological sciences, associate professor, bakitgul@inbox.ru

Ibrayeva Zhanarka – Abai Kazakh National Pedagogical University, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, igb1006@mail.ru

Orynkhanova Gibadat – Kazakh National Women's Teacher Training university, Candidate of Philological Sciences, acting Associate Professor, gibadat_o@mail.ru

Tokshylykova Gulnaz – Abai Kazakh National Pedagogical University, senior lecturer,

Kaztayeva Aiyimzhan – Abai Kazakh National Pedagogical University, 2nd year master's student

Yakimova Mariya – National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russian Federation

Atembayeva Gulnar – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctoral student, g.atembaeva@gmail.com

Abuova Bibizhan – Abai Kazakh National Pedagogical University, Senior Lecturer

Larionova Irina – East-Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov Candidate of Pedagogical Sciences cotedazur.riviera@mail.ru

Kapysheva Gulnar – East-Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov Candidate of Philological Sciences, gulnarkapysheva@mail.ru

Kadyrova Galina – Satpayev University Candidate of Philological Sciences Associate Professor, g.kadyrova@satbayev.university

Adibaeva Sholpan – UIB named after Kenzhegali Sagadiyev Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, adibaeva13@mail.ru